

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kladení přízvuku v autentických textech mluvčích jihočeského nářečí
v doulebském okrajovém úseku

Stress placement in authentic texts of the speakers of south Bohemian dialect
in the Doudleby area

Karel Jirovec

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Sojka, Ph.D.

Studijní program: Specializace ve vzdělávání

Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání — Německý jazyk
se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Kladení přízvuku v autentických textech mluvčích jihočeského nářečí potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

2. 7. 2022 v Praze

Tímto bych chtěl co nejsrdečněji poděkovat panu PhDr. Pavlovi Sojkovi, Ph.D., za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Rád bych také co nejsrdečněji poděkoval paní PhDr. Janě Vlčkové, Ph.D., za její pravidelné revize fonetických a fonologických rozborů v empirické části této práce a za její trpělivost při pravidelných, četných konzultacích. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat i účastníkům nahrávaných rozhovorů za jejich ochotu nechat se nahrát k výzkumným účelům.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá analýzou způsobu kladení přízvuku u mluvčích jihočeského nářečí v doudlebském okrajovém úseku. Podle Voráčovy teorie (1976) se v tzv. *doudlebském* nářečí nejsilněji z celého jihočeského areálu zachovává způsob kladení přízvuku na předposlední slabice slova v jádru výpovědi, nejčastěji tedy na konci výpovědi či celého výpovědního úseku. Tento slovní přízvuk je spojen s vrcholem melodické linky, která má v *doudlebském* nářečí specifický tónový průběh. Cílem práce je zjistit, zda je tento nářeční prvek u dnešních mluvčích stále živý, a to nezávisle na generační příslušnosti. Dalším z cílů práce je také popsat, v jakých mluvnických situacích mluvčí tento nářeční prvek používají.

Východiskem empirické části práce je analýza třech záznamů autentických rozhovorů s mluvčími *doudlebského* nářečí. Percepčně se vyhodnocuje způsob kladení přízvuku, melodický průběh výpovědi se vyhodnocuje pomocí programu *Praat*. Výsledky analýzy se porovnávají s popisem a znázorněním tohoto nářečního rysu (Voráč, 1976) a tím se dokládá existence sledovaného nářečního prvku. Samotný výzkum není kvantitativní, nýbrž kvalitativní. Data byla zjišťována formou dílčí sondy. Tímto tématem by bylo prospěšné zabývat se ve větším rozsahu už jen proto, že jde o téma velice málo prozkoumané.

V závěru práce dojde k doložení existence sledovaného nářečního prvku, a to nezávisle na věku mluvčího. Zároveň dojde k vyslovení hypotézy, že mluvčí *doudlebského* nářečí používají sledované prvky *doudlebského* nářečí v rozdílné míře, a sice podle toho, jak moc neformální jejich projev je – obecně lze říci, že čím více neformální komunikát je, tím více sledovaných nářečních prvků v něm lze nalézt.

V závěru také dojde ke zpřesnění Voráčova popisu melodického průběhu výpovědi mluvčích *doudlebského* nářečí na základě poznatků především z Rozhovoru 1 (viz níže).

KLÍČOVÁ SLOVA

Dialekt, jihočeské nářečí, doudlebský okrajový úsek, suprasegmentální rovina jazyka, kladení přízvuku.

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the analysis of the ways of stress placement in the south Bohemian dialect of the Doudleby area. According to Voráč (1976), within the south Bohemian area, it is the Doudleby dialect that most prominently retains the rule of the penultimate syllable stress placement in the center of the rheme, that is most commonly at the end of an utterance or a cluster of utterances. This type of word stress is related to the peak of a melodic line, which has a specific tonal realization in the Doudleby dialect. The aim of this thesis is to determine whether this feature is still in use among contemporary speakers irrespective of generation. Another aim of this thesis is to determine in what discursive contexts the speakers tend to use this feature.

The basis for the empirical part is an analysis of three authentic dialogs with the speakers of the Doudleby dialect. The *Praat* software is used to evaluate the melodic realization of utterances, stress placement is analyzed perceptually. The results of this analysis are compared with the description of this dialectal feature (Voráč, 1976). The research per se is qualitative rather than quantitative.

In the conclusion of this thesis, the existence of the observed dialectal feature will be substantiated regardless the age of the speaker. Moreover, the hypothesis will be voiced that the speakers of the Doudleby dialect tend to use the observed features of this dialect in varying degrees depending on the formality of the situation. It is safe to say that the more informal the communication is, the more of the observed features can be detected.

Voráč's description of the speakers' tendencies of melodic realization will also be more closely specified in the conclusion based mostly on data collected from Dialogue 1.

KEYWORDS

Dialect, south Bohemian dialect, Doudleby area, suprasegmental level of a language, stress placement.

Obsah

1	Úvod	7
2	Slovní přízvuk	7
2.1	Suprasegmentální prostředky řeči	8
2.1.1	Dynamické prostředky	8
2.1.2	Melodické prostředky	9
2.2	Členění zvukové stránky souvislé řeči v závislosti na slovním přízvuku	12
2.3	Umístění slovního přízvuku	13
2.3.1	Funkce slovního přízvuku z hlediska jeho kladení.....	14
2.4	Slovní přízvuk v neutrální, neexpresivní české promluvě.....	16
2.5	Slovní přízvuk v jihočeském nářečí.....	17
2.5.1	Slovní přízvuk u mluvčích jihočeského nářečí voudlebském okrajovém úseku	17
3	Zeměpisné vymezení prostoru jihozápadočeských nářečí.....	18
3.1	Oblast pohraničí.....	18
3.2	Vymezení jihočeského a západočeského nářečí	19
3.2.1	Doudlebský okrajový úsek	21
4	Souvislost mezi kladením slovního přízvuku příznačného pro doudlebský okrajový úsek a slovosledem v mluveném projevu	22
5	Současný pohled na regionální odlišnosti v běžné mluvě	23
5.1	Rozdělení běžně mluvené češtiny	23
6	Empirická část práce.....	25
6.1	Rozhovor 1	27
6.1.1	Výchozí text (Rozhovor 1)	28
6.1.2	Shrnutí (Rozhovor 1).....	49

6.2	Rozhovor 2	50
6.2.1	Výchozí text (Rozhovor 2)	50
6.2.2	Shrnutí (Rozhovor 2).....	55
6.3	Rozhovor 3	56
6.3.1	Výchozí text (Rozhovor 3)	56
6.3.2	Shrnutí (Rozhovor 3).....	78
7	Závěr.....	79
8	Seznam použitých informačních zdrojů	82
9	Seznam příloh.....	84
10	Spektrogramy – <i>Praat</i>	92
10.1	Spektrogramy – Rozhovor 1.....	92
10.2	Spektrogramy – Rozhovor 2.....	104
10.3	Spektrogramy – Rozhovor 3.....	107
11	Záznamy – rozhovory.....	118
11.1	Záznam – Rozhovor 1.....	118
11.2	Záznam – Rozhovor 2.....	118
11.3	Záznam – Rozhovor 3.....	119

1 Úvod

Existuje obecný soud, podle kterého česká tradiční nářečí postupně zanikají¹. Ovlivňují je buď interdialekty, nebo samotná spisovná čeština, jež je velice prestižní varietou národního jazyka. Co se týče nářečního lexika, nářeční výrazy se čím dál tím více stávají archaickými, velice často je nepoužívají, a dokonce téměř neznají ani samotní mluvčí daných českých nářečí. Do jisté míry se jako nářeční rysy zachovávají rysy morfologické, tzn. specifické používání afixů, různé jevy ve flexi apod. I tyto rysy ale pomalu ustupují, např. na území Čech ustupují morfologickým prvků interdialektu obecné češtiny.

Nářeční rysy, které jsou nejstabilnější a nejméně podléhají ústupu vůči jiným varietám národního jazyka, jsou prostředky suprasegmentální, tedy např. kladení přízvuku či jiné prozodické prostředky. Tak je tomu ku příkladu u jihočeského nářečí. Nejmarkantněji se tyto prozodické prostředky projevují v takzvaném *doudlebském* nářečí, které se jeví jako nejstabilnější a které nejméně ustupuje ostatním varietám národního jazyka, co se týče okrajových nářečních úseků v rámci jihočeského nářečí.

Smyslem této práce je dokázat, že jihočeské nářečí nelze považovat za zcela zaniklé, zejména skrze suprasegmentální jevy, jako je specifické kladení přízvuku a specifický průběh melodické linky výpovědních úseků, které se v tomto nářečí zachovávají ve „srovnatelné míře“ jako před více než 150 lety (viz Kotsmích, 1868).

Práce je dělena na část teoretickou, kde se čtenář seznámí s teorií potřebnou k pochopení problematiky jihočeského nářečí a suprasegmentální roviny jazyka, a část empirickou, kde dojde ke zvukové analýze tří autentických textů mluvčích *doudlebského* nářečí.

2 Slovní přízvuk

Ještě předtím, než se začneme věnovat jihočeskému nářečí, je třeba zmínit, jak se slovní přízvuk jako termín vymezuje. Slovní přízvuk neboli akcent je zvukové zvýraznění některé slabiky slova. Zvukově zvýrazněnou slabiku nazýváme přízvučnou, zvukově méně výraznou slabiku pak nepřízvučnou. (Čechová et al., 2011, str. 37) Slovní přízvuk se zakládá na zvýšení intenzity, dále také na změně délky a výšky artikulace. Ve slově se vyskytuje

¹ např. Bláha, *Funkční stratifikace češtiny*, 2009.

většinou jen jednou, v delších a složených slovech jich může být i více (např. světlehnědý). V přízvukné slabice je zvýrazněn především její slabikotvorný vokál. Ten je buď pro všechna slova pevný, nebo pohyblivý – to znamená, že mění ve slovech své místo. V takovém případě může slovní přízvuk signalizovat změnu lexikálního významu slova nebo jeho funkce. (Čermák, 2011, str. 124) F. Čermák dále v publikaci Jazyk a jazykověda uvádí následující příklady: italsky *ancora*, s přízvuknou první slabikou, znamená „kotva“ a *ancora*, s přízvuknou druhou slabikou, znamená „ještě“, v ruštině se slovo „ruka“ řekne v gen. sg. *rukí*, v nom. pl. pak *rúki*. (Čermák, 2011) Ve fonetickém přepisu se přízvukná slabika značí svislou čárkou v horním indexu (') (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 142), např. 'kotva, 'ruka atp.

Některé jazyky mají slovní přízvuk na stálém místě (např. čeština jej má na slabice první, polština nebo velština na slabice předposlední, francouzština zpravidla na poslední), jiné jazyky mají – při srovnání různých slov navzájem (např. v angličtině) nebo dokonce při srovnání tvarů jednoho slova (např. v ruštině) – přízvuk pohyblivý. Rozložení slovních přízvuků ve větě v určitém jazyce se může z hlediska celkového rytmu blížit více k typu s tzv. *přízvukovým rytmem (izochronním)* nebo naopak *rytmem slabičným (izosylabickým)*. Izochronní typ rozložení přízvuků představuje např. angličtina, ve které věty budí dojem pravidelného střídání přízvuků, na druhou stranu typ izosylabický představuje např. francouzština nebo čeština – v tomto případě se naopak slabiky vyskytují ve zhruba pravidelných intervalech. (Čermák, 2011, str. 124)

2.1 Suprasegmentální prostředky řeči

Slovní přízvuk se řadí mezi *suprasegmentální prostředky* souvislé řeči, jinak také *zvukové prostředky* nebo *prostředky prozodické*. Tyto prostředky lze třídit podle převládající vlastnosti zvuku (síla, výška, trvání, barva). Jedná se o prostředky dynamické, melodické, vedle nich pak ještě o tempo a pauzu – souhrnně tedy označené jako prostředky suprasegmentální. (Romportl, 1985, str. 113)

2.1.1 Dynamické prostředky

Mezi dynamické prostředky se především řadí přízvuk, český přízvuk se obvykle označuje jako *přízvuk silový (dynamický)*, na rozdíl např. od srbštiny, chorvatštiny, slovinštiny,

švédštiny, norštiny aj., u kterých se jedná o tzv. *přízvuk melodický (tónový)*. Přízvuk dynamický je založen na střídání zvukově silnějších přízvuchných slabik a zvukově slabších nepřívuchných slabik, oproti tomu u melodického přízvuku záleží na rozdílech v tónovém průběhu přízvuchné slabiky (nebo v sousedních slabikách slova), které odlišují slova jako fonémy. (Romportl, 1985, str. 113)

Co se týče větné dynamiky, nejzávažnější slovo věty (výpovědi) je tzv. *výpovědní jádro* (Romportl, 1985, str. 113), z hlediska aktuálního členění výpovědi potom *réma* výpovědi, popř. *centrum rématu* (Čechová et al., 2011, str. 280), stojí v češtině, ve většině případů, na konci výpovědi (před pauzou). Už na základě svého umístění spočívá na výpovědním jádře hlavní část větné melodie, kterou je určován její význam nebo i druh jejího citového zabarvení, s nímž je věta vyslovena. Slovo stojící v centru rématu je zdůrazněno, a to i když není jeho přízvuchná slabika řečena zesíleným hlasem. Lze říci, že toto slovo nese tzv. *větný přízvuk*. Díky kladení větného přízvuku, popř. jeho přesunu na jiné slovo ve větě, je možné změnit význam věty. Romportl uvádí příklad: *Přijde zítra odpoledne. Přijde zítra odpoledne. Přijde zítra odpoledne.* (Romportl, 1985, str. 113–114) Na těchto příkladech lze, za pomoci posunu větného přízvuku, pozorovat i posun centra rématu; jinak řečeno – díky posunu větného přízvuku se mění to, co se říká o tématu věty (mění se hlavní informace nesena větou). Dle Romportla je v tomto možné použít i označení *logický přízvuk*. Důraz neznamená jen zesílení přízvuchné slabiky zvýrazněného slova, ale také i současné zvýšení či snížení hlasivkového tónu F0, popř. i prodloužení přízvuchné slabiky, pokud v ní je dlouhá samohláska. (Romportl, 1985, str. 114)

2.1.2 Melodické prostředky

Melodickým prostředkem se rozumí především *větná melodie*, v užším slova smyslu *intonace* – jde zkrátka o pohyby hlasu ve větě (Romportl, 1985, str. 114) čili o změnu frekvence hlasivkového tónu F0 (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 44). Za pomoci větné melodie lze určit např. ukončenou větu od neukončené věty, různé druhy vět ukončených – hlavně rozeznat otázku zjišťovací od ostatních vět – nebo věty pronesené s citovým zabarvením od vět bez citového zabarvení. Nejdůležitější úsek větné melodie je část počínající (důraznou) slabikou jádra výpovědi a pokračující až do konce věty. Tuto část lze

dle Romportla nazvat jako *melodém*, podle Daneše zase jako *kadenci*. (Romportl, 1985, str. 114)

Melodie a její funkce

V řeči existují tónové průběhy, které jsou nazývány jako *melodie*. V lingvistice je dále zaveden pojem *intonace*, který se původně vztahoval pouze ke sledu tónů, nyní se k tomuto pojmu řadí i např. hlasitostní průběhy, proměny barvy hlasu a vlastnosti časového uspořádání (tj. tempo, protahování nebo usekávání výslovnosti slabik, ...). Intonaci lze v širším slova smyslu nazvat jako *prozodii*.

Melodii, resp. výšku tónu, řídí mluvčí skrze své hlasivky pomocí zvyšování či snižování frekvence svého kmitočtu. Tato frekvence se označuje jako F0, slovy *základní hlasivková frekvence*. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 124)

Mluvčí za pomoci řečové melodie vytváří intonační kontury plnicí různé funkce. Skarnitzl – Šturm – Volín uvádějí celkem 5 obecnějších funkcí: lexikální, gramatickou, diskurzí, afektivní a indexovou. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 128)

Lexikální funkci melodie nabývá v případě, že se sama stává součástí zvukového významu slova. V Evropě je tato funkce neobvyklá, nicméně u jazyků mimoevropským se vyskytuje celkem často, především tedy v jihovýchodní Asii a v Africe. Například vietnamština má celkem 6 tónů rozlišujících význam slova. Tónem se v tomto případě myslí melodická kontura nebo melodické posazení slabiky do určité výškové pozice, které je nezbytné ke správné realizaci slova. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 129–130) Duběda uvádí příklad z mandarínské čínštiny. Slovo *ma* může mít 4 významy: *matka* /ma˥/, *konopí* /ma˧/, *kůň* /ma˨˥/ nebo *nadávat* /ma˨˩/. (Duběda, 2005, str. 159)

Gramatická funkce může mít dva podtypy – větně významovou funkci a členicí funkci. V jazycích, kde pro odlišení některých typů otázek od prostých sdělení chybí lexikální nebo skladební prostředek, je velice důležitá funkce větně významová. Skarnitzl – Šturm – Volín uvádějí příklad z češtiny, kdy *Máš jedničku* může být oznámením nebo dotazem. V řeči tohoto rozlišení dosahujeme melodií, v psané podobě jazyka zase otazníkem. Za pomoci členicí funkce lze identifikovat syntaktickou a sémantickou strukturu vět. Jde v podstatě o logické dělení řečového kontinua do promluvových úseků. Skarnitzl – Šturm – Volín

uvádějí příklady, kdy může nevhodné členění na promluvové úseky způsobit změnu významu: „*Ale ošetřovatel,*“ *poznámenal vrátňý,* „*je sadista.*“ proti *Ale ošetřovatel poznámenal:* „*Vrátňý je sadista.*“; „*Upéct, ne uvařit.*“ proti „*Upéct ne, uvařit.*“ Psané projevy v těchto případech využívají interpunkce. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 131) Užití tohoto jevu je zároveň i vděčným zdrojem jazykové komiky.

Další funkce, kterou může melodie řeči nést, je funkce diskurzí. Ta se týká řečového chování účastníků komunikační situace. Jde například o naznačování ostatním účastníkům řečové komunikace, zda se některému tématu chceme věnovat dále, nebo zda dané téma chceme již opustit. Pomocí změny melodie můžeme naznačit třeba i to, zda po komunikačním partnerovi chceme ještě nějaké další informace, zda bychom si přáli přitakání, můžeme dát najevo, zda se naše replika blíží ke konci, či budeme ještě něco dodávat atp. Při volnějším pojetí diskurzí funkce pod ni může spadat i funkce vytykácí, která umožňuje zdůraznit slovo v rámci vyšší jednotky. Může ji zapříčinit i posun centra rématu, např. *Michal uklidil ložnici.* proti *Ložnici Michal uklidil.* Dalším příkladem může být i souvětí *Řekneme šéfovi, což teda nechci vidět, že jsme ve skladu nic nenašli.* (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 131) Bez takového vytknutí by se dala výpověď formulovat jako *Řekneme šéfovi, že jsme ve skladu nic nenašli. Nechci vidět jeho reakci.*

Afektivní funkci nabývá řeč zejména v každodenní mluvě. Vyjadřuje zejména emoce, nálady, postoje, aktuální ladění a osobnostní vlastnosti. Signalizace afektivních stavů vyjadřují v řeči tempo, síla zvuku a barva hlasu. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 132)

Funkce indexové využívají mluvčí jako příslušníci různých sociálních skupin. Člověk se může na základě intonačních nebo melodických prvků identifikovat jako příslušník určité skupiny. Často tyto rysy odkazují např. i na geografický původ jedince, věk, vzdělání, někdy i pohlaví nebo socioekonomický status. V kontextu češtiny jsou nápadné např. melodika doplňovacích otázek u mluvčích žijících na Plzeňsku nebo specifické kontury zjišťovacích otázek u mluvčích z Olomoucka. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 132) Regionální zakotvení mluvčích se právě ve zvukové rovině jazyka projevuje dosti výrazně.

Typy melodému

Na nejobecnější rovině lze rozlišit 3 základní typy melodému:

1. melodém ukončující klesavý (MUK),
2. melodém ukončující stoupavý (MUS) a
3. melodém neukončující (MN).

Pro češtinu je typické umisťovat tyto melodémy na konce prozodických frází. MUK a MUS jsou finální promluvové úseky nějaké vyšší jednotky, MN se nachází uvnitř takovýchto vyšších jednotek. Tyto typy melodému jsou pak ještě zastoupeny různými kadencemi, u nichž je pohyb melodie popsán přesněji (*kadence stoupavá, kadence stoupavo-klesavá, kadence rovno-klesavá; kadence klesavá důrazová, kadence stoupavo-klesavá důrazová*).

MN nalezneme také např. u vytýkání nebo u otázky doplňovací. Otázky doplňovací využívají MUK, ale počátek kadence, kterou je melodém realizován, bývá umístěn na tázací výraz (*jaký, který, kam, kolik* aj.). (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 134)

Shrneme-li rozdíly v melodii u jednotlivých typů vět, u vět oznamovacích, rozkazovacích a u otázek doplňovacích nalezneme melodii klesavou (MUK). U různých nářečí je možné nalézt i odchylky, jako např. tzv. „zpívání“ (Plzeňsko, Praha, Slezsko – ale i jižní Čechy). Otázky zjišťovací – ty, na které lze odpovědět pouze „ano“ nebo „ne“ – mají notoricky melodii stoupavou (MUS). Pokud se jedná o větu, která je součástí souvětí a která ono souvětí neukončuje, mívá potom melodii stoupavou (MN). (Romportl, 1985, str. 114)

2.2 Členění zvukové stránky souvislé řeči v závislosti na slovním přízvuku

Nejmenší jednotkou (souvislé) řeči je slabika. Dochází v ní k tak těsnému spojení jejích složek, že při rozčlenění proudu řeči ji nejsme schopni rozdělit do ještě menších úseků, aniž bychom porušili vazbu umožňující řeči ještě rozumět. (Romportl, 1985, str. 108) Jak je již zmíněno výše, z hlediska zvukové stránky řeči lze slabiky dělit na přízvučné a nepřízvučné.

To, co se nachází mezi jednou přízvučnou slabikou (včetně) a následující přízvučnou slabikou, se nazývá *mluvní (přízvukový) takt*, jindy také *fonologické slovo* nebo *stopa* (např. *'Počkej 'na mě!* obsahující dva přízvukové takty – zároveň se tato výpověď dá realizovat jako jeden přízvukový takt, tedy *'Počkej na mě!*). Romportl definuje přízvukový takt jako spojení několika slabik s jedním přízvukovým vrcholem. V češtině odpovídá takt nejčastěji jednomu grafickému slovu nebo slovu a jeho příklonce (viz níže). (Romportl, 1958, str. 111)

Tzv. *prozodická (intonační) fráze* nebo také *promluvový úsek* se skládá nejméně z jednoho mluvního taktu (např. 'Počkej 'na mě!'). Jeden nebo více promluvových úseků vytváří tzv. *promluvu*, která je již zvukově zcela autonomní (např. 'Počkej 'na mě | 'až přijdeš 'domů ||). (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 119) Romportl tuto jednotku definuje jako *kólon* neboli *větný (výpovědní) úsek* – v tomto případě se jedná o starší označení ze 40. let. Kóla většinou zvukově realizují i jednotlivé věty skládající souvětí (uvádí příklad *Ta stará || zaprášená || zapomenutá kniha || kterou našel na půdě || byla tištěna švabachem*). (Romportl, 1985, str. 112)

2.3 Umístění slovního přízvuku

Roku 1981 navrhl Bruce Hayes dodnes platnou typologii umístění slovního (lexikálního) přízvuku. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 140)

První kritérium této typologie rozlišuje jazyky, které preferují sestupné mluvní takty – u těchto jazyků se přízvuk klade na začátek mluvního taktu, jsou to tzv. *jazyky s levou dominancí* – od jazyků, které preferují zase vzestupné mluvní takty – zde je přízvukován konec mluvního taktu, jedná se o tzv. *jazyky s pravou dominancí*. Jazyky s levou dominancí lze označit také jako tzv. *jazyky trochejského typu*, jazyky s pravou dominancí zase jako tzv. *jazyky jambického typu*. Rozdíl mezi levou a pravou dominancí je patrný např. u slov dvouslabičných. U levé dominance bude dvouslabičné slovo přízvukováno na slabice první, u dominance pravé zase na slabice druhé. Jazyky s levou dominancí jsou např. čeština, ale i angličtina – ta i přes nepravidelnost v kladení lexikálního přízvuku tíhne k přízvukování první slabiky – jazyky s pravou dominancí jsou např. francouzština a turečtina. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, tamtéž)

Druhé kritérium Hayesovy typologie rozlišuje jazyky s pevným slovním přízvukem a jazyky s přízvukem volným. U jazyků s pevným přízvukem je přízvuk umístěn pevný počet slabik od okraje slova a u jazyků s volným přízvukem nelze pozici přízvuku vzhledem ke kraji slova přesně určit. Mezi jazyky s pevným slovním přízvukem řadíme např. češtinu a maďarštinu, kteréžto jazyky mají ve spisovné podobě přízvuk na slabice první, polštinu, jež má přízvuk na předposlední slabice slova, nebo makedonštinu, u které se klade slovní přízvuk na třetí slabice od konce (u tří- a víceslabičných slov). Mezi jazyky s volným

slovním přízvukem lze přiřadit např. angličtinu, ruštinu nebo bulharštinu. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 141)

Třetí, poslední kritérium této typologie lze zohlednit pouze u jazyků s volným přízvukem. Jde o zohledňování kvantity hlásky při kladení slovního přízvuku. Skarnitzl – Šturm – Volín uvádějí příklad z anglického jazyka, kde se těžká slabika definuje jako slabika s dlouhým vokálem nebo alespoň dvěma konsonanty v kodě (tj. část slabiky za slabičným jádrem – viz Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 113) a lehká slabika zase jako slabika s krátkým vokálem s jedním nebo žádným konsonantem v kodě. U dvouslabičných sloves platí, že pokud je druhá slabika těžká, leží na ní přízvuk, např. *attract* /ə'trækt/, *prevent* /pri'vent/, *include* /ɪn'klu:d/, *relate* /ri'leɪt/, pokud je však druhá slabika lehká, leží slovní přízvuk na slabice první, např. *publish* /'pʌblɪʃ/, *enter* /'entə/, *open* /'əʊpən/. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016)

Slovní přízvuk může být u některých jazyků analyzován na více úrovních, jedná se o dva typy přízvučných slabik, *primární* a *sekundární*. Čeština tyto úrovně slovních přízvuků, resp. více druhů slabik přízvučných, nerozlišuje, pro český jazyk platí pouze binární rozlišení, tedy rozdělení slabik na přízvučné a nepřízvučné. Primární a sekundární přízvuk se klade např. v nizozemštině, kde se umístění přízvuku počítá většinou od konce slova. Pokud má slovo primární přízvuk (') na poslední slabice, sekundární přízvuk (.) se klade ob jednu slabiku směrem k začátku slova. Skarnitzl – Šturm – Volín uvádějí příklad *president* /,pre:zɪ'dent/. Sekundární slovní přízvuk se občas klade i v angličtině, a to u slov složitějších. Skarnitzl – Šturm – Volín uvádějí příklady *intermediate* /,ɪntə'mɪ:diət/, *volunteer* /,vɒlən'tiə/, *investigation* /ɪn'vestə'geɪʃən/. V některých pramenech se u angličtiny uvádí i čtyřúrovňová analýza, při níž jsou rozlišovány dva typy slabik nepřízvučných: slabé a silné. Skarnitzl – Šturm – Volín uvádějí příklady slov *pathetic* /pə'tetɪk/, ve kterém je první slabika slabá, a *poetic* /pəʊ'etɪk/, ve kterém první slabika obsahuje diftong (dvojhlásku), je proto silná. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 142)

2.3.1 Funkce slovního přízvuku z hlediska jeho kladení

V jazycích s volným přízvukem může slovní přízvuk nabývat tzv. *distinktivní funkce*. Distinktivní funkce znamená, že pozice slovního přízvuku ve slově může rozlišit jeho význam, aniž by se změnil sled fonémů čili v těchto jazycích má slovní přízvuk fonologickou

platnost. Takto funguje slovní přízvuk např. ve španělštině. Skarnitzl – Šturm – Volín dávají za příklad slovo *canto* /'kanto/, které znamená *zpěv*, oproti němu staví slovo *cantó* /kan'to/, které znamená *zpíval*. Mimo ně uvádí i slova *ánimo* /'animó/, znamenající *duch*, *animo* /a'nimo/, znamenající *pozvubuži*, a *animó* /ani'mo/, znamenající *pozvuzoval*; slova *término* /'termino/, znamenající *konec*, *termino* /ter'mino/, znamenající *končím* a *terminó* /termi'no/, znamenající *skončil*. Dále např. ruské *уже* může znamenat *užší* /'uže/ nebo *už* /u'ze/; italské *porto* /'porto/ znamená *nesu* a *portò* /por'to/ znamená *přinesl*. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 142)

Podobným způsobem může rozlišovat slova i angličtina, ale slovních dvojic, které by mohly být významově rozlišeny na základě kladení slovního přízvuku, není mnoho – především slouží k rozlišení slovních druhů. Dle Skarnitzla a kol. je tomu např. u slova *import* jako podstatného jména *dovoz* /'impɔ:t/ nebo jako slovesa *dovážet* /im'pɔ:t/; u slova *insult* jako podstatného jména *urážka* /'insʌlt/ nebo jako slovesa *urazit*, *urážet* /in'sʌlt/; u slova *abstract* jako přídavného jména *abstraktní*, popř. podstatného jména *abstrakt*, /'æbstrækt/ nebo jako slovesa *abstrahovat* /æb'strækt/. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016)

V němčině lze pozorovat zvláštní postavení slovního přízvuku. Němčina je jazyk s přízvukem vázaným na první slabiku kořenového morfému, ale i v němčině existují výjimky v kladení slovního přízvuku – např. u slov složených či přejatých. Rozdíl lze pozorovat třeba u sloves s odlučitelnou a neodlučitelnou předponou. Jde o předpony dílem odlučitelné a dílem neodlučitelné. U sloves s neodlučitelnou předponou stojí přízvuk pevně na první slabice kořenového morfému, např. *umstellen* /ʊm'ʃtelən/ (*obklopit*), ale u sloves s předponou odlučitelnou stojí přízvuk na první slabice slova, tedy na předponě samotné, např. *umstellen* /'ʊmʃtelən/ (*přemístit*). Dále také např. složenina *steinreich* může znamenat *kamenitý* /'ʃtaɪnr̩aɪç/ nebo *velmi bohatý* /ʃtaɪn'r̩aɪç/. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016)

V jazycích (především) s pevným přízvukem může slovní přízvuk nabývat funkce *delimitativní*, popřípadě *demarkační*. Znamená to, že umístění přízvuku s delimitativní funkcí nerozlišuje lexikální významy, ale přítomnost přízvučné slabiky napomáhá členění proudu řeči tak, že signalizuje hranice slov, popř. taktů. Je tomu tak např. v češtině či maďarštině, tam slovní přízvuk signalizuje začátek mluvního taktu, ale také ve francouzštině, kde slovní přízvuk signalizuje zase konec mluvního taktu. Tato funkce

je důležitá pro rozeznání slov a pro percepční zpracování řeči. (Skarnitzl – Šturm – Volín, 2016, str. 143) Romportl uvádí příklady *je 'den* a *'jeden*; *to 'pivo* a *'topivo*. (Romportl, 1985, str. 129)

2.4 Slovní přízvuk v neutrální, neexpresivní české promluvě

V českém jazyce se hlavní (iniciální) slovní přízvuk vyskytuje zejména na první slabice slova (M. Čechová et al. uvádějí příklad *'má 'mnoho 'kamarádů*, ačkoliv v tomto případě může být slovo *má* i předklonkou – viz níže). Ve spojení původní jednoslabičné domácí předložky (u cizích předložek to neplatí) se slovem bývá v kultivované výslovnosti slovní přízvuk na předložce (např. *'Pojedeme 'na hory*). Pokud chceme slovo po předložce zdůraznit, např. kvůli kontrastu, nebo pokud je slovo po předložce hodně dlouhé, přízvuk se přesouvá právě na ono slovo stojící za předložkou, např. *'Dostal se do 'nezáviděnihodné 'situace*; *'Parkujte na 'pravé 'straně* (nikoliv na levé). (Čechová et al., 2011)

Takzvaná *enklitika (příklonky)*, trvale nepřízvučná slova, se připojují za přízvučné slovo. Některá jednoslabičná slova jsou příklonkami vždy, ale mnohá jsou příklonkami pouze v určitých případech. Jedná se o tvary pomocného slovesa *být*, o nepřízvučné tvary zájmen (*mě, ti, se, ho, to, ...*), o spojku *-li, však* aj. M. Čechová et al. uvádějí příklad *'Nebál bych se 'řít mu to 'do očí*. V některých případech, kdy stojí nepřízvučné slovo před přízvučným, se setkáváme s tzv. *proklitky (předklonkami)*, např. *Tak 'pojd'te!* Za předklonky se považují i spojky (*a, i*) připojující věty v souřadném vztahu slučovacím. (Čechová et al., 2011) Stejně tak může v češtině před slovem s přízvukem na začátku předcházet slovo bez přízvuku nebo s přízvukem slabším, tzv. *předrážka* neboli *předtaktí* („takt“ viz kap. 2.2), Romportl uvádí příklady *pan 'Novák, a 'nestůj'te!* (Romportl, 1985, str. 111-112)

Fakultativním a z hlediska vnímání řeči nepodstatným jevem je v češtině tzv. *přízvuk vedlejší*, ve fonologickém přepisu značený jako (*.*). Uplatňuje se nesporně ale při záměrné rytmické organizaci textu, např. v dětských říkankách a v poezii. M. Čechová et al. uvádějí příklady: *'Žába 'leze 'do be, zu, 'já tam 'za ní 'pole, zu (...)*; nebo *Bled 'v kráse 'své jak 'ulo, mený 'květ 'král 'Abgar, (...)*. (Čechová et al., 2011)

2.5 Slovní přízvuk v jihočeském nářečí

U mluvcích jihočeského nářečí (vymezení tzv. *jihočeského nářečí* viz část 3) můžeme pozorovat zbytky archaického slovního přízvuku na předposlední slabice spojeného s melodickým vrcholem výpovědního úseku. Akcentace předposlední slabiky je obvyklá nejen u mluvcích jihočeského dialektu, ale i na východním okraji celkového českého jazykového území, a to ve skupině nářečí lašských. V tomto jevu bychom mohli vidět starší vývojovou etapu, ze které se teprve vyvinul dnešní slovní přízvuk v neutrální, spisovné češtině, který se nachází na první slabice slova (viz výše). Existuje však i názor, že z typologického hlediska je nepravděpodobné, že by se v češtině se původně přízvuk vyskytoval na předposlední slabice, protože žádný ze slovanských jazyků, u nichž se slovní přízvuk ustálil na některé z koncových slabik, nezachoval samostatnou samohláskovou kvantitu. Akcentaci předposlední slabiky spojenou s melodickým vrcholem výpovědi můžeme pozorovat nejen u mluvcích jihočeského nářečí, ale u mluvcích z celého jihozápadu Čech. Takto akcentované slovní spojení je víceslabičné a obvykle tvoří jádro dílčí výpovědi, někdy na něm spočívá i přízvuk větný. (Voráč, 1976, str. 21) Z hlediska aktuálního členění výpovědi můžeme říct, že takto užitý přízvuk může zdůrazňovat centrum rématu.

2.5.1 Slovní přízvuk u mluvcích jihočeského nářečí voudlebském okrajovém úseku

Archaický slovní přízvuk na předposlední slabice je u mluvcíchoudlebského nářečí v porovnání se zbytkem celého jihozápadočeského úseku nejzachovalejší, nejmarkantnější, nejzřetelnější a po stránce dynamické nejprůkaznější. (Voráč, 1976, str. 23)

J. Voráč uvádí příklady ze Soběnova²:

- 1) *ten co choďil s t'ím člo 'věkem, jag ho to stra 'šilo || jag lita, jag lita jí pronásle 'dujou || 'krobijánka strašná, krobi 'jánka || taky za že 'nichem || to som tu poví 'dala || prase začalo litat po dvoře tule u Řez 'ničků;*
- 2) *jak ste prodal ti voli Tomá 'šovi Smolí 'kovi || jag je poráželi u Hej 'tmánkú, jag je porá 'želi u Hejt 'mánkú, zdůrazněná mluva³;*

² Viz příloha 7: Okrajový úsekoudlebský (Voráč, 1976).

³ Zde není jasné, jaký úsek označuje autor za zdůrazněný.

3) *to je ale sku'tečnost || voňi bili voli takoví spla'sení || dali mu dva pro'vazi, takle ale to bilo nebes'peční.*

V Příloze 8 (viz níže) je přiložena kopie stránky v knize, kde Voráč naznačil i specifický průběh melodie (1976, str. 22).

3 Zeměpisné vymezení prostoru jihozápadočeských nářečí

Abychom mohli hovořit o jihočeském nářečí jako takovém, je třeba vymezit území, na kterém se toto nářečí užívá. Jihočeské nářečí patří do tzv. *Jihozápadočeské podskupiny*, kterážto od jihu přesahuje za Rakovník, Hořovice, Příbram, Milevsko, Tábor, téměř po Pacov a Pelhřimov, s tzv. *podskupinou Středočeskou*, a na východě přesahuje do jihozápadního cípu Moravy za Třešť, Telč a Dačice.⁴ (Bělič, 1972, str. 224)

3.1 Oblast pohraničí

Zeměpisné vymezení výskytu nářečí v jihozápadním prostoru Čech v příhraničí je v podstatě sice dáno historickým českým osídlením, ale rozsah tohoto osídlení se v průběhu staletí částečně změnil. Jihozápadní linii tohoto osídlení tvořila národnostní (jazyková) hranice, která se vytvářela a ustalovala kontaktem s německou kolonizací přibližně na hranici Šumavského podhůří a Šumavy samotné. Na západě došlo k zúžení původního českého osídlení přílivem německé kolonizace po třicetileté válce (17. století). Zbytkem souvislého západočeského osídlení byl tzv. *sulislavský ostrov* (nesoucí své jméno po staré vesnici Sulislavi) nebo také tzv. *stříbrský ostrov* (podle jeho polohy na jihovýchod od Stříbra). Víceméně je jihozápadní a západní ohraničení shodné s hranicí tzv. pohraničí, které bylo po odsunu německého obyvatelstva po konci 2. sv. války znovuosídleno českým obyvatelstvem. V oblasti tzv. Sudet tedy docházelo k vytváření nových jazykových poměrů z důvodu smíšené české rekolonizace. (Voráč, 1976, str. 89, 90) Jaroslav Voráč z tohoto důvodu staví ve své publikaci takto vyznačené pohraniční území mimo zónu výskytu jihočeského a západočeského nářečí.

F. Cuřín et al. ve své publikaci naopak toto území do zóny výskytu jihočeského nářečí řadí, a to jako tzv. *vnější okrajové pohraniční pásmo*⁵ (Cuřín et al., 1986, str. 59) a tím pádem

⁴ Viz příloha 1: Oblast českých nářečí jihozápadních a její okrajové úseky (Voráč, 1976).

⁵ Viz příloha 2: Mapa jihočeských nářečí (Cuřín et al., 1986).

nazývá J. Voráčem vytyčené tzv. *okrajové úseky* jihočeského nářečí jako tzv. *jádrové úseky* (Cuřín et al., 1986, str. 59).

3.2 Vymezení jihočeského a západočeského nářečí

Jihozápadočeský úsek lze rozdělit na dva větší celky, na západočeský a na jihočeský. Celky jsou vzájemně rozlišeny kontrakcemi svých vlastních jazykových znaků a hranici mezi těmito dvěma celky tvoří izoglosy vymezující hranice souboru právě těchto jazykových znaků.⁶ (Voráč, 1976, str. 91)

J. Voráč ve své publikaci (1976, str. 91, 92) uvádí hranice následujících jevů:

1) Ze strany západočeské:⁷

- a) jednotná dativní koncovka v plurálu podstatných jmen typů *chlapom; kravom, slepicom; d'etom; Novákom, k Rokicanom*;
- b) častá redukce samohlásky *i, í* nebo *y, ý* hlavně ve skupině konsonant + *ňi /-í/* nebo *ny /-ý/* v případech jako *to je marnə, chasňək*; částečně *i* ve slabice *ňi* nebo *ný*, jako *pšence, jinəho*;
- c) poměrně důsledný (ve staré generaci) výskyt epentetického *-j-* před zubnicemi v zavřených slabikách jako *pamňejť, zejď*;
- d) velmi časté (u staré generace) dochován staré délky ve slově *kráj* (= okraj) s vyrovnáním v ostatních pádech, *u kráje* apod.;
- e) krátký nominativ *sňeh* proti obecně českému *sňih* – patrně starý kvantitativní rozdíl (srov. stsl. *sněgъ* a lužické *sněh, sněg*);
- f) morfologizovaný typ slovesných příčestí *mám /u/vařeno*, jehož hranice vyděluje zhruba západní Čechy proti typu *mám /u/vařino*, který je v celých ostatních Čechách.

2) Ze strany jihočeské (pro tuto práci podstatné vymezení):⁸

- a) měkká disimilace sykavek a zubnic typu *bej sebe, babijce, poj t'im, šej šestáků*;

⁶ Viz příloha 3: Západočeské izoglosy na rozmezí západních a jižních Čech (Voráč, 1976); příloha 4: Jihočeské izoglosy na rozmezí západních a jižních Čech (Voráč, 1976).

⁷ Viz příloha 3: Západočeské izoglosy na rozmezí západních a jižních Čech (Voráč, 1976).

⁸ Viz příloha 4: Jihočeské izoglosy na rozmezí západních a jižních Čech (Voráč, 1976).

- b) měkký imperativ *votpušť*, jehož hranice udává zároveň i maximální výskyt převážně jihočeských imperativů i maximální výskyt převážně jihočeských imperativů se změkčenou skupinou souhlásek, jako *nemišli, neježdi*;
- c) jihočeská varianta rodinných jmen typu *Novákouc*, místních jmen *Horaždouce* a částečně i apelativ, jako *kovářouc, jalouce*, jejíž západní hranice zapadá do svazku uvedených jihočeských izoglos.

Předěl mezi prostorem jihočeského a západočeského nářečí tvoří (z geografického hlediska) vysočinný předěl, který tvoří rozsáhlé rozvodí mezi jižními a západními Čechami. Toto rozvodí vede od Šumavy přes Šumavské podhůří do širokého pásma Brd.⁹

V povodí horní Blanice na rozhraní bývalého soudního okresu vimperského a prachatického se podle Bohumila Vydry v jeho publikaci *Popis a rozbor nářečí hornoblanického* (1923) vyčleňuje ještě nářeční úsek tzv. *tiťáckého nářečí*. Toto nářečí se vyznačuje především tím, že zakončuje infinitivy sloves především koncovkou *-ti* nebo *-ť*. Nicméně lze předpokládat, že tento nářeční rys v dnešní době na tomto území již nenalezneme, protože už při Vydrově zkoumání byl tento jev v poslední živé fázi. V létě 1969 provedla J. Jančáková společně s P. Jančákem výzkum, zda se tento nářeční rys stále vyskytuje. Pokusila se také o bližší vymezení hranic výskytu tohoto jevu. Výskytu specifických infinitivních koncovek si všimla pouze u lidí starších 70 let. Jako příklad *tiťáckého nářečí* uvádí Jančáková ve svém článku následující:

- a) 71letý muž: *nemítí kombajni, tak to nevimláťíme; Vimberk nemítí nádraží a nemítí kasárni, tak je to vesnice; mjelo bi se řícti poďekovat za to, že sme na tom dobře;*
- b) 79letý muž: *maso si moch koupit'; to mušel držet'; vorat' (2x); vláčit'; mohlo se zasít'; zavoravad' žito; to bilo lepší zavorat';*
- c) 75letá žena: *dali ho zavřít'; míd' ženský; koukat'; žádnej sem na ti dluhi nechťel ít'; to může bejt'; a jiné. (Jančáková, 1970)*

⁹ Viz příloha 5: Jihozápadní Čechy – orografie (Voráč, 1976); příloha 6: Jihozápadní Čechy – hydrologie (Voráč, 1976).

3.2.1 Doudlebský okrajový úsek

Doudlebský okrajový úsek (podle F. Cuřína et al., 1986, str. 59, *doudlebský jádrový úsek*), jindy také oblast tzv. *doudlebského* nářečí, se nachází na jih od města České Budějovice. Jeho území zasahuje z jihu těsně k Českému Krumlovu a ke Kaplici (tedy k bývalým německým městům), dále prochází hranice tohoto úseku přes hřeben hory Klet' (znázorněné v příloze 2: *Mapka jihočeských nářečí* (Cuřín et al., 1986) jako kóta x1082). Ze severu hranice dále prochází nad obcemi Křemže a Doudleby. Další z větších obcí nacházejících se v tomto okrajovém úseku jsou město Trhové Sviny, Velešín a Besednice.¹⁰

Od svého okolí se doudlebský okrajový úsek odlišuje jednak důslednějším uchováváním některých společných znaků jihozápadočeské podskupiny, popř. jihočeského nářečí, jednak některými úzce okrajovými znaky a několika znaky vlastními. (Voráč, 1976, str. 75)

Doudlebské nářečí je velice ustálené, napovídá tomu i srovnání vymezení doudlebského okrajového úseku od J. Voráče (1976) a vymezení od V. Kotsmícha v práci *O podřečí doudlebském* z roku 1868. V. Kotsmích ve své práci uvedl: „... *podřečí to zasahuje na sever skrze poloněmecké osady okolo Budějovic až k městu samému, a této zeměpisné šířky nikde nepřekračuje, tak že města Lišov a Třeboň již nepatří do tohoto území.*“ (Kotsmích, 1868)

Celá řada izoglos ohraničujících doudlebské nářečí se shoduje s vytyčením Kotsmíchovým.¹¹ Svazek hraničních linií vede od východu podél řeky Stropnice, skrze Borovany a Ledenice, těsně pod městem České Budějovice až na bývalou národnostní hranici mezi českým a německým osídlením. Možný důvod, proč území doudlebského nářečí nezahrnuje i České Budějovice, je bývalý přísun německého obyvatelstva. Je tak patrné i z konstatování Kotsmíchova: „...*poloněmecké osady okolo Budějovic...*“ Podle Kotsmíchova svědectví o zvláštním podvědomí krajové svébytnosti příslušníků tohoto nářečí se při přecházení této hranice směrem do středu doudlebského okrajového úseku „chodilo do Čech“ a obráceným směrem ze zase „přicházelo z Čech“. J. Voráč uvádí i svůj zachycený doklad u doudlebských rodáků v Besednici: „*Za Budějci říkáme: tam sou Čechi.*“ (Voráč, 1976, str. 76)

¹⁰ Viz příloha 1: Oblast českých nářečí jihozápadních a její okrajové úseky (Voráč, 1976); příloha 2: Mapka jihočeských nářečí (Cuřín et al., 1986); příloha 7: Okrajový úsek doudlebský (Voráč, 1976).

¹¹ Viz příloha 7: Okrajový úsek doudlebský.

Jeden z nejmarkantnějších diferenčních znaků doudebského nářečí je, že se ve větší míře než jinde v Jihozápadočeské podskupině vyskytuje hlavní slovní přízvuk (a melodický vrchol) na předposlední slabice větných úseků, např. *tam se octěho 'vali, d'eti bili uto 'peni*. Toto melodicko-dynamické schéma se objevuje jako ustálené zvlášť při zdůrazňování jádra výpovědi neboli centra rématu (z hlediska aktuálního členění výpovědi). (Voráč, 1976, str. 84, 85)

4 Souvislost mezi kladením slovního přízvuku příznačného pro doudebský okrajový úsek a slovosledem v mluveném projevu

V mluvené češtině slovosled vyjadřuje aktuální větné členění, které má 3 aspekty: 1. známá informace – nová informace; 2. téma – réma; 3. různé stupně výpovědního dynamismu (tzn. téma je místo s nejnižší komunikační dynamikou – centrum rématu je místo s nejvyšší komunikační dynamikou – viz Hoffmannová – Homoláč – Mrázková, ed., 2019, str. 41) Aktuální větné členění však existuje i v textech psaných, ale v této práci vztahujeme problematiku aktuálního členění především k textům mluveným, a navíc spontánním.

Tyto tři postupy aktuálního členění výpovědi vycházejí z předpokladu, že se slovosled českých vět staví tak, že se na konci výpovědi objevuje informace nejnovější, nejdůležitější. Tu můžeme chápat jako centrum rématu. Mluvčí přirozeně staví centrum rématu na konec výpovědi, protože po jeho vyslovení je recipientům jasné (resp. mohou to lehce odvodit), co je obsahem sdělení. Čím dříve tedy mluvčí vysloví centrum rématu svého sdělení, tím více se blíží tzv. *místo příhodné k vystřídání mluvčích* (MPV). Pokud chce mluvčí sdělit svoji výpověď bez rizika přerušení, musí všechny větné členy vyslovit ještě před MPV. (Hoffmannová – Homoláč – Mrázková, ed., 2019, str. 35, 36) To ale neznamená, že každá výpověď má své centrum rématu na úplném konci. Výpovědi mohou mít taktéž předsunuté centrum rématu na první slovo ve výpovědi, pak ale lze předpokládat, že bude mluvčí recipientem přerušen, protože nová informace, kterou výpověď nese, již byla vyřčena a recipient s velikou pravděpodobností dokáže vytušit smysl celé výpovědi.

Na základě tohoto poznatku lze také říci, že mluvčí jihočeského nářečí pocházející z doudebského okrajového úseku budou způsobem, který je pro tento region typický (tedy kladením přízvuku na penultimu), akcentovat především slova na úplném konci výpovědi.

Tento specifický větný přízvuk může být doprovázen dalšími jevy, např. zpomalením mluvního tempa, uzpůsobením melodického průběhu F0 celé výpovědi (srov. Hoffmannová – Homoláč – Mrázková, ed., 2019, str. 56) atp.

5 Současný pohled na regionální odlišnosti v běžné mluvě

Nářečí ztrácejí v českém jazykovém prostoru své místo. Můžeme tedy říct, že jsou na ústupu, vymírají. Je tomu tak především vlivem zvýšené migrace v rámci území České republiky (a to především směrem z venkova do měst – viz Bláha, 2009, str. 11), ale také vlivem jednotných audiovizuálních médií a jiných nových komunikačních prostředků. (Bláha, 2009, str. 29) Mluvčí často mísí kód nářečí s kódem spisovné češtiny (např. při sklouznutí k těžšímu tématu, při parodizaci apod.) – mluvčí českého jazyka se učí tento kód a jeho strukturu ve škole a zvládnutí českého jazyka „slovem a písmem“ bezchybnou formou je předpokladem společenské úspěšnosti. Na toto ukazuje i obrat k jazykovému konzervativismu ve veřejné komunikaci po roce 1989 (ke kterému se uchylují nejen představitelé kultury a vědy, ale např. i podnikatelé a manažeři). (Na druhou stranu např. ve sféře reklamní komunikace lze sledovat značný příklon k tzv. kolokvializaci, jedná se tedy o jev opačný.) Schopnost jedince komunikovat spisovným jazykem českým jak písemně, tak orálně je všeobecně přijímaným znakem intelektuální a kulturní úrovně, taktéž je tato schopnost považována za signál sledování vyšších komunikačních cílů. Do komunikace je díky spisovné češtině přinášena pozitivní patos výjimečnosti, smysl pro kulturní tradici národa a citové angažovanosti v ní. Již při osvojování mateřského jazyka se mluvčí učí běžně mluvenou češtinu ve svém „průměru“ pro konkrétní region a spisovná čeština je pro něj druhý kód, který se musí taktéž naučit, aby mohl dosahovat úspěchu v určitých typech komunikativních vztahů. (Bláha, 2009, str. 13, 14)

5.1 Rozdělení běžně mluvené češtiny

Fakt, že na venkově, kde se tradiční dialekty nejvíce uchovávají, žije pouze přibližně jedna třetina Čechů, má na jednu stranu velký vliv na zániku těchto tradičních nářečí, ale na druhou stranu také posiluje proces utváření smíšených nářečních útvarů, tedy interdialektů. (Bláha, 2009, str. 11)

Neregulovaná komunikace (tj. neoficiální nebo polooficiální, většinou tedy mluvená) je utvářena smíšeným kódem a výběr gramatických a lexikálních prostředků je ovlivněn velkým množstvím různých faktorů, a to hlavně mluvními podmínkami, komunikačním kanálem, tématem komunikace, záměrem mluvčího, sociálními vztahy mezi komunikujícími a jejich dlouhodobými nebo momentálními psychologickými dispozicemi. Jak je již zmíněno a popsáno výše, v současné době se nelze popsat tuto neregulovanou komunikaci na základě parametrů a terminologie tradičních dialektů (z tohoto důvodu stejně tak nemůžeme předpokládat, že by někdo mluvil čistou obecnou češtinou nebo jiným z interdialektů), proto tento smíšený kód nazýváme jako běžně mluvený jazyk. (Bláha, 2009 str. 19, 20)

Aplikujeme-li toto na stav současné češtiny, rozlišíme tak dva regionálně vymezené průměry, a sice běžně mluvenou češtinu západního typu (dále ZČ) a běžně mluvenou češtinu východního typu (dále VČ). V ZČ se výrazně uplatňují fonologické a morfologické prostředky obecné češtiny. VČ se velice podobá spisovné češtině, která na ni také silně působí, ale dají se v ní očekávat i regionální archaismy, ale také inovace. (Bláha, 2009, str. 20) V lexiku ZČ je podíl lexémů, který se neshoduje se spisovným jazykem jinak než svojí fonologickou stránkou velice nízký. (Bláha, 2009, str. 29)

Z tohoto vyplývá, že regionální rozdíly v běžné mluvě stále existují, a jak se ukazuje, přežívají i některé regionální jevy s užším prostorovým vymezením (jako např. právě přízvuk na Doudlebsku).

6 Empirická část práce

Empirická část této práce se zaměřuje na analýzu 3 autentických, spontánních projevů mluvčích z oblasti, kterou Voráč vymezil jako *doudlebský okrajový úsek*. Mluvčí tam také trvale žijí i nyní. V rozhovorech je snaha o zachycení mluvní situace v různých podmínkách, Rozhovor 1 je rozhovor, kde mluvčí v podstatě vede dlouhý monolog (okolo jedné hodiny), Rozhovor 2 je zachycen jako neformální půlhodinový dialog mezi zkoumajícím a subjektem a Rozhovor 3 je neformální, není žádným způsobem řízený, probíhá mezi 4 účastníky (včetně zkoumajícího) a trvá zhruba jednu hodinu

Z hlediska stylistického¹² mají texty (tedy rozhovory) funkci prostě sdělnou, někdy i fatickou, a jsou rázu neoficiálního. Texty vznikly na základě spontánní soukromé komunikace, jsou to důvěrné přátelské rozhovory.

V rozhovorech je hledána míra výskytu kladení přízvuku typického pro *doudlebské* nářečí, a to podle vymezení Voráčova (1976, str. 22). Takovému kladení přízvuku je něco specifického, zároveň ale málo prozkoumaného. Z tohoto důvodu se tím také v této práci zabýváme.

kaznější: ten co chodil s tím člověkem, jag ho strašilo // jag lítá,
jag jí pronásledujou // krobijánka strašná, krobijánka // taki za
šenichem // to som tu povídala // prase začalo lítat po dvoře tule
u Řezníčků (Soběnov); jak ste prodal ti voli Tomášovi Smolíkovi // jag je
poráželi u Hejtmánků, jag je poráželi u Hejtmánků (Soběnov), zdůrazněná
mluva; to je ale skutečnost // voňi bili voli takoví splašení //
dali mu dva provazi, takle ale to bilo nebespeční (Soběnov); z okraje

Znázornění způsobu kladení slovního přízvuku a průběhu melodické linky ve výpovědích u mluvčích *doudlebského* nářečí (Voráč, 1976, str. 22) – výňatek z knihy.

Rozlišeny jsou celkem dva způsoby kladení. Rozlišován bude slovní přízvuk spojený s melodickým vrcholem výpovědi a slovní přízvuk na předposlední slabice, který není spojený s melodickým vrcholem výpovědi – to ale neznamená, že by slovní přízvuk nebyl

¹² Dle teorie M. Čechové (*Stylistika současné češtiny*, 1997, III. kapitola, str. 50-63).

podpořen melodickým průběhem výpovědi, např. v Rozhovoru 1 často dochází ke snížení F0 právě v místě výskytu slovního přízvuku. I tento jev lze považovat za důkaz výskytu sledovaného prvku *doudlebského* nářečí.

K vyhodnocení tónového průběhu F0 dopomáhá analytický program *Praat*, který je schopen vypočítat frekvenci F0 v každém momentu nahrané promluvy, popř. je také schopen vypočítat průměrnou frekvenci F0 u každé slabiky výpovědi. Dopomůže tedy k tomu sestavit graf znázorňující průběh F0. Percepčně se určuje, na jaké slabice se nachází slovní přízvuk. Je-li to předposlední slabika, která má v jádru výpovědi specifický průběh F0 (dle Voráče, 1976, str. 22), celé slovo se označí **zeleně**, není-li předposlední, přízvučná slabika slova stojícího v jádru výpovědi spojena se specifickým melodickým vrcholem výpovědi a nemá-li specifický průběh F0 (dle Voráče, 1976, str. 22), celé slovo se označí **modře**. To ale neznamená, že by takto vyznačená slova nebyla důkazem výskytu sledovaného nářečního rysu – i v tomto případě je slovní přízvuk podpořen specifickým zakřivením melodické linky. **Fialově** se označí slova, u kterých lze dokázat specifické kladení přízvuku (většinou i slovního) pouze percepčně, protože ve vybraném úseku není program *Praat* (kvůli rušivým vnějším vlivům při nahrávání rozhovoru) schopen detekovat průběh F0.

Program *Praat* je sice schopný detekovat F0 u všech vokálů a znělých konsonantů, nicméně není schopný detekovat žádné dynamické prostředky. Proto se v této práci vyhodnocuje kladení slovního přízvuku pouze percepčně, na základě poslechu a konzultace s vedoucím práce a paní dr. Vlčkovou.

Pro přepis řečového proudu je použit stejný způsob stejný jako v Novém encyklopedickém slovníku češtiny u obdobných záznamů *doudlebského* nářečí.¹³ Nejedná se o důslednou fonetickou transkripci, ale o přepis, ve kterém lze vidět specifické hláskové úkazy. Hlavním důvodem, proč byl pro přepis zvolen takovýto styl, je, aby byl text čtenáři co nejvíce přiblížen z hlediska výslovnosti.

Cílem empirické části je ověřit, zda lidé žijící v oblasti *doudlebského* okrajového úseku stále používají onen specifický přízvuk – tedy dokázat, že, co se prozodie týče, jihočeské nářečí,

¹³ Viz <https://www.czechency.org/files/attachment/nareci/cd1/28.html>.

jakožto tradiční dialekt, není vymřelé, a to ani u mluvčích narozených okolo roku 2000. V případě prokázání toho, že je tento nářeční rys stále živý, se pokusíme co nejpřesněji popsat, jak a kde se v mluvených projevech realizuje.

Ze záznamu mluveného rozhovoru jsou transkribovány pouze ty části, ve kterých jsou zřetelné sledované nářeční prvky, a to v takovém rozsahu, aby bylo možné v transkribovaných částech vyrozumět téma rozhovoru. V některých částech je totiž důležitý konverzační kontext – někdy aktuální členění výpovědi spočívá např. v tom, že je pronášen vtip, který reaguje na něco, co bylo vysloveno předtím. Aktuální výpovědní členění a zdůrazňování jádra výpovědi může být silně ovlivněno různými pragmatickými faktory (ironie, ...).

Ve všech případech, kdy dojde k analýze průběhu F0 na každé slabice, je pod jednotlivými příklady k nahlédnutí graf hodnot F0 na slabikách výpovědi nebo mluvního úseku. V přílohách jsou také k jednotlivým příkladům k nahlédnutí spektrogramy z programu *Praat*, ve kterých je zřetelná linka průběhu F0 (modrá čára).

6.1 Rozhovor 1

Mluvčí je muž narozený v roce 1998 v Českém Krumlově, trvale žije v obci Holubov (okres Český Krumlov). Studuje na vysoké škole v Českých Budějovicích obor účetnictví, zároveň také provozuje svoji účetní firmu, a to také v Českých Budějovicích. Vztah mezi mluvčími (zkoumajícím a subjektem) je dlouholeté přátelství, tedy se oba mluvčí důvěrně znají, jsou také podobného věku.

Rozhovor probíhal v kanceláři účetní firmy, kterou mluvčí provozuje, za přítomnosti ještě jedné další osoby, která se do rozhovoru zapojovala pouze okrajově. Mluvčí předem věděl, že je jeho verbální projev zaznamenáván, věděl, že v jeho projevu budou analyzovány nářeční rysy, nevěděl však, jaký konkrétní nářeční rys se bude sledovat.

Valnou většinu rozhovoru mluvil mluvčí, zkoumající do rozhovoru vstupoval především formou otázek, které měly určitým způsobem téma rozhovoru řídit.

Subjekt tohoto rozhovoru také figuruje v Rozhovoru 3 pod iniciálou A.

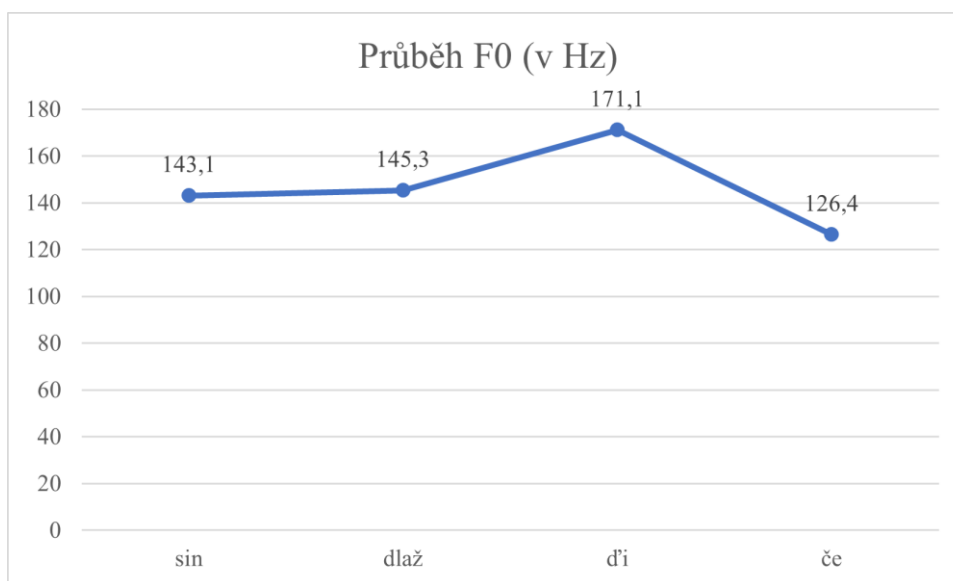
Pro tento rozhovor je charakteristické, že mluvčí vede víceméně monolog a výpovědi na sebe hromadí. Vznikají tak velice dlouhá souvětí. Tomu tedy odpovídají kadence výpovědí, které jsou tím pádem velice často neukončené.

Nyní se pouštíme do analýzy rozhovoru, ve kterých budeme hledat specifické kladení přízvuku tak, jak ho znázornil Voráč (1976, str. 22), budeme také vyhodnocovat melodickou linku výpovědí, u nichž se vyskytují nářeční rysy, a porovnávat ji se znázorněním od Voráče (tamtéž).

6.1.1 Výchozí text (Rozhovor 1)

§ 1 (čas nahrávky – dále jen ČN – 00.00)... *f případních oponentech dojem, že sem nějak sin dlažd'iče – což čirou náhodou sem.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Sin (143,1 Hz) dlaž (145,3 Hz) d'i (171,1 Hz) če (126,4 Hz).

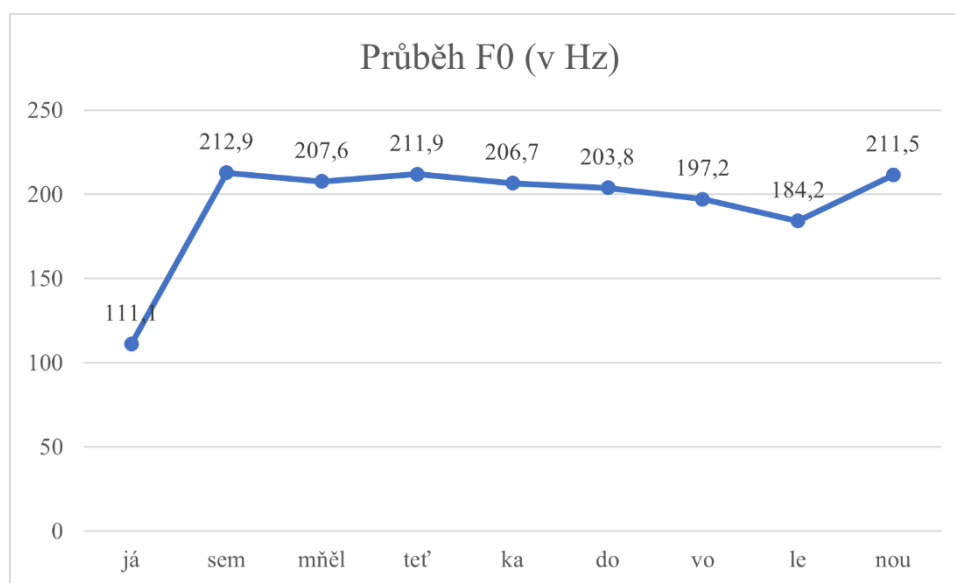

V jádru této výpovědi stojí slovo *dlažd'iče*, jehož předposlední slabika je přízvučná, stejně tak je tato slabika spojena s melodickým vrcholem výpovědi. Graf, který se sestává z průměrných hodnot F0 na jednotlivých slabikách, tedy odpovídá typu průběhu melodému tak, jak to v příkladech uvádí Voráč (1976, str. 22).

(...)

§ 2 (ČN 01.18) *Oňi si lid'i mislí, že gdiš (gdiš) seš účetní, tak že za tebou přídou a řeknou tí:*
„Já sem mňel tetka dovolenou ...

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Já (111,1 Hz) sem (212,9 Hz) mňel (207,6 Hz) tet' (211,9 Hz) ka (206,7 Hz) do (203,8 Hz) vo (197,2 Hz) le (184,2 Hz) nou (211,5 Hz).

Centrum této výpovědi spočívá na slově *dovolenou*. Dle programu *Praat* se zde nejedná o typický průběh větné melodie tak, jak to znázornil Voráč (1976, str. 22), ba dokonce na předposlední slabice dojde ke snížení F0 oproti svému okolí. V potaz je ale třeba vzít i to, že na tuto výpověď navazuje výpověď další, to znamená, že melodém této výpovědi bude neukončující.

Nicméně lze konstatovat, že předposlední slabika slova *dovolenou* je přízvučná, a to za pomoci silového přízvuku, který je podpořen poklesem melodické linky na předposlední slabice. Z toho důvodu lze tento jev považovat za rys *doudlebského* nářečí.

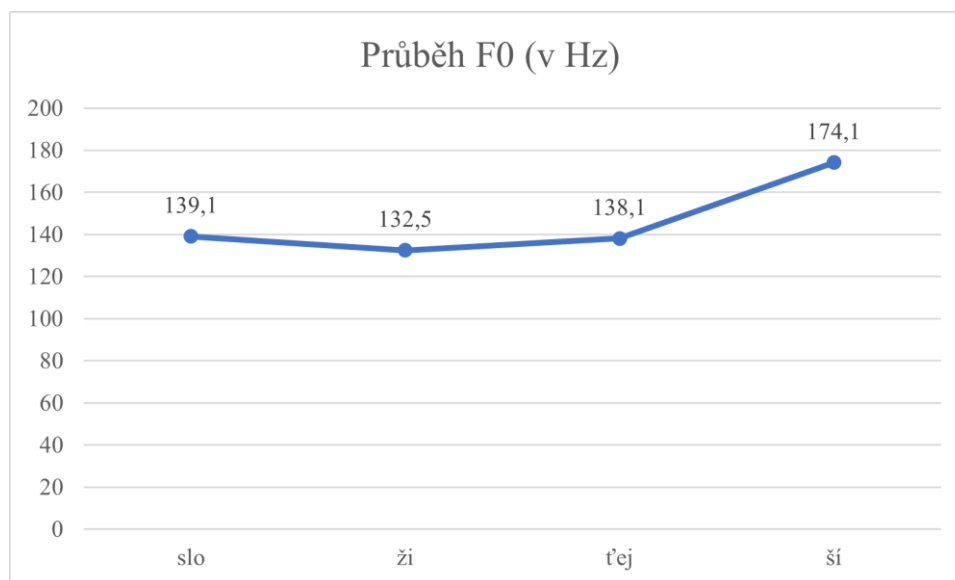
Mluví výpověď pronesl modifikovanou barvou hlasu – pokoušel se o imitaci jiné osoby. Celkové F0 se proto v porovnání s ostatními úseky toho samého mluvího značně zvýšilo.

... a jaktože sem dostal míň peňes.“ No, já řeknu: „Já nevím,“ a voňi: „Jaktože to neviž, gdiš si účetní.“ Já řeknu: „Protože to d'elá mzdová účetní a to je zas tak jako úplně rozdílněj pojem.“ To je jako gdibi za tebou jako za učitelem češtini ňegdo přišel a cht'el po tobje vjed'et, jak se počítá tangens.

(...)

§ 3 (ČN 03.15) No, a že právjje tidle lid'i pudou do důchodu časem a teťka gdiš se pod'íváš na statistiki třeba čé es ú, tak počet novejch firem ti roste, ale uš tadydle ti lid'i se začínaj dostávat do důchodovího vjeku, tak že za chvíli budou končit, teťka vječinou (za sebou) za sebe náhradu nemaj, protože si jí nevichovali, nebo prostě... Vono taki jako moc (jak to...) ekstrovertních účetních úpe neňi, tagže, takže je to takí složiťejší, no a tagže svim spůsobem to má perspektivu, že tidleti starí pudou vod válu, no, a na nás zbude práce, no, tagže ona nám to i říkala, (to) že mi si dáme inzerát a na socki že to dáme, a vona: „Ste normální, za mňesíc nebudete vjed'et, co máte d'elat dříf.“ A je to tak tak, jo.

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): slo (139,1 Hz) ži (132,5 Hz) teťej (138,1 Hz) ší (174,1 Hz).

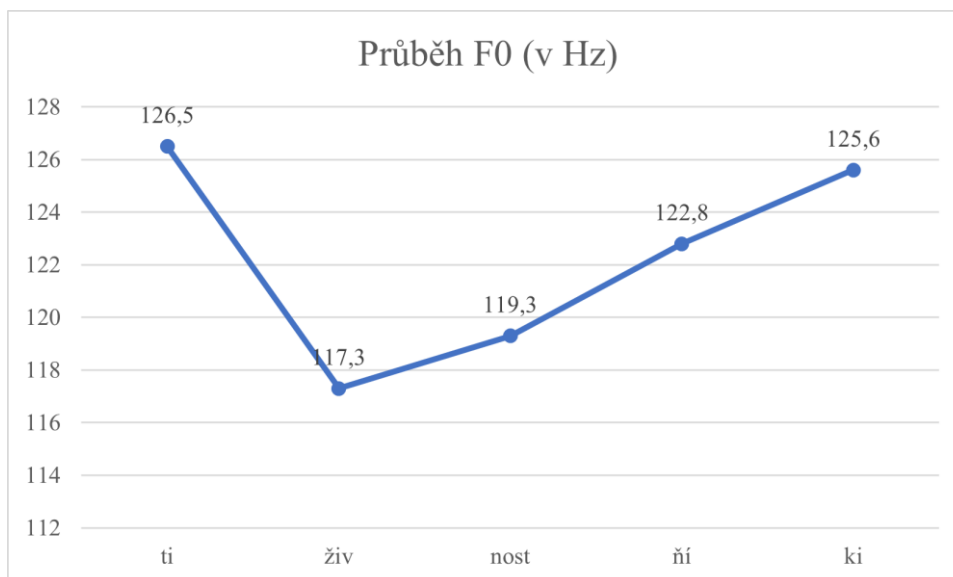

V tomto případě nelze příznačný melodický průběh, tak, jak ho popsal Voráč (1976, str. 22), prokázat. Na poslední lze zaznamenat melodém neukončující, protože na tuto výpověď

navazuje ještě jedna další výpověď. Nicméně percepčně lze vyhodnotit silový přízvuk na předposlední slabice slova *složitější*, které taktéž stojí v jádru výpovědi.

§ 4 *Tadidle toho klientu mi doporučil, nebo nás tomu klientovi doporučil, známej s katedri, viť, právník, protože s nima řešil nákou, náki ti jejich finanční záležitosti a voňi že bi chteli vodejít vot starí účetní, tagže, jó, já znám tadi dva kluki, kerí si teřka založili účetní firmu, tak, tak jim skuste zavolat, no, tak, tak uvidíme, co s toho vileze. I to vipadá na docela heski peňíze, protože jinak to je, to je hroznej voser, kdiš pak máš d'elat taková ti, ti živnostníki, ...*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Ti* (126,5 Hz) *živ* (117,3 Hz) *nost* (119,3 Hz) *ňí* (122,8 Hz) *ki* (125,6 Hz).

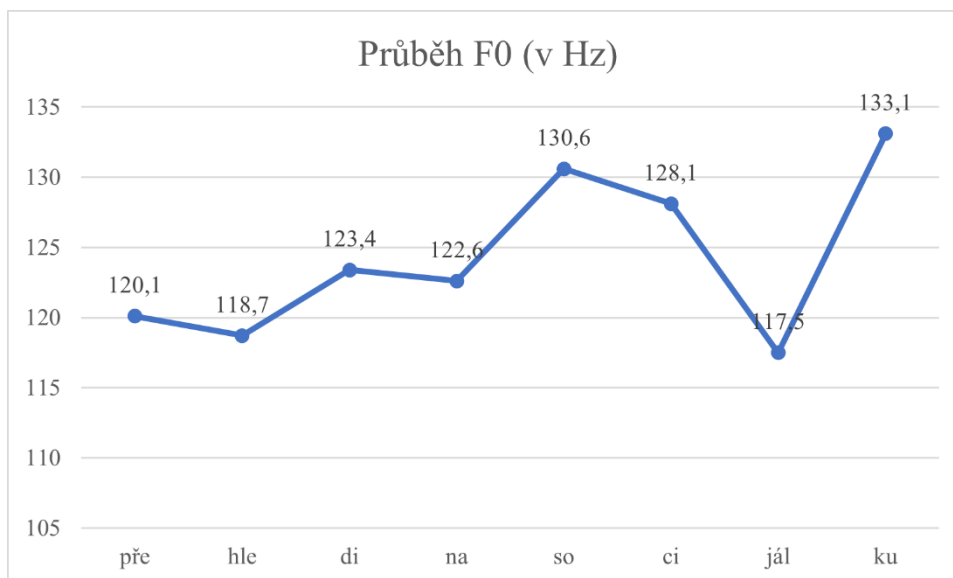

V jádru výpovědi stojí slovo *živnostníki*, melodém této výpovědi je opět neukončený, protože na tuto výpověď se váže výpověď další.

Na slabice *ňí* je percepčně doložitelný silový přízvuk.

...co se k počítači plíží potají a gdiš jim řekneš, abi poslali tadito ňekam, tak na tebe koukaj jako gdibis mluvil laťinski; a tak vono se neňi čemu d'ivit, viť, gdiš to řeknu tátovi, že, nebo bich chtel po tátovi, abi poslal přehledi na socijálku, ...

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Pře* (120,1 Hz) *hle* (118,7 Hz) *di* (123,4 Hz) *na* (122,6 Hz) *so* (130,6 Hz) *ci* (128,1 Hz) *jál* (117,5 Hz) *ku* (133,1 Hz).

V centru výpovědi se nachází slovo *socijálku* a jeho předposlední slabika je přízvučná. Nicméně podle programu *Praat* zde neproběhne typický melodický průběh tak, jak ho popsal Voráč (1976) na str. 22. Přízvuk na předposlední slabice je především silový. Nicméně lze opět, jako u příkladu *dovolenou* (§2) zaznamenat pokles F0 na předposlední slabice. Silový přízvuk je tedy podpořený melodickým prostředkem a opět se jedná o rys *doudlebského* nářečí.

...tak na mne bude koukat: „Vot toho mám účetního, ne?“ Já říkám: „No, máš, no.“ Tagže, a gdiš se neviseru na školu a dod'elám teda toho inženíra, to tadi taki furt, já bich se na to uš visral, dibih moch, žejo, a voňi furt: „Né, musíš si dod'elat inženíra, protože jinak se s tebou nebude nigdo bavit.“

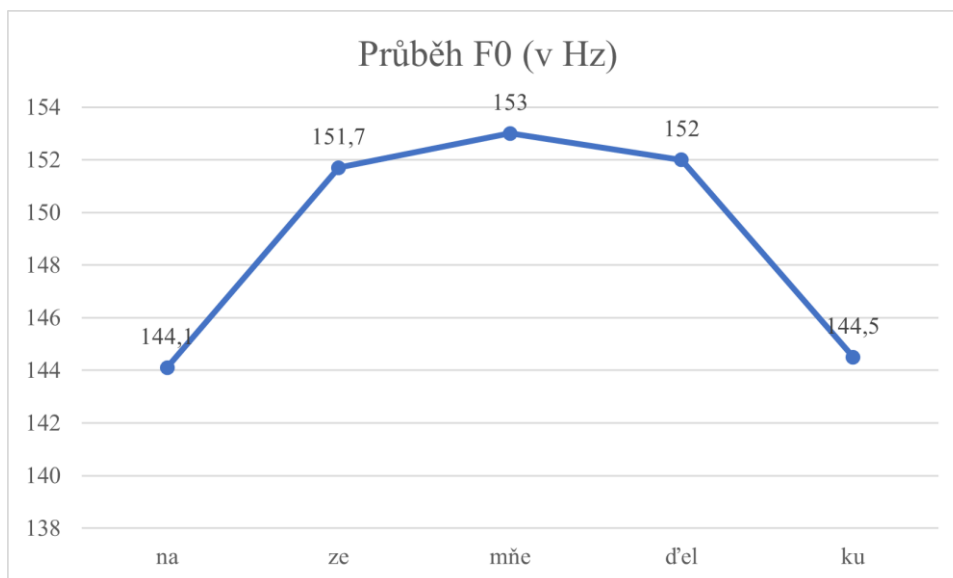
§5 (A ty jsi teda změnil obor?)

Jojo.

(A ty jsi šel teda na...)

Na zemněd'elku.

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Na* (144,1 Hz) *ze* (151,7 Hz) *mňe* (153 Hz) *d'el* (152 Hz) *ku* (144,5 Hz).

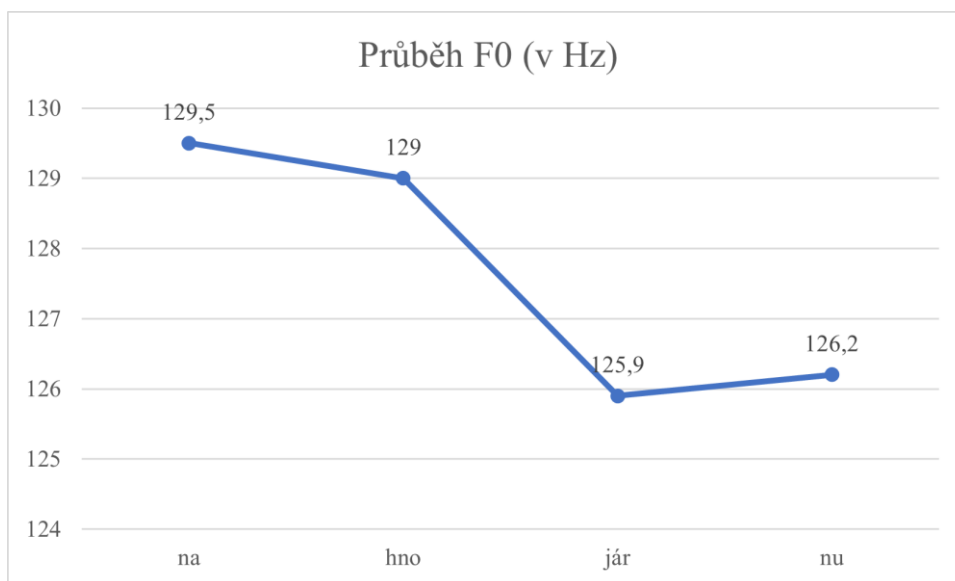
Slovo *zemědělku* stojí v jádru výpovědi. Program *Praat* opět nedokázal průběh linky F0 tak, jak to v příkladech na str. 22 uvádí Voráč (1976), nicméně percepčně je rozeznatelný silný silový přízvuk na předposlední slabice slova v jádru výpovědi.

(Na zemědělku?)

Jasně, no. **Na hnojárnu.**

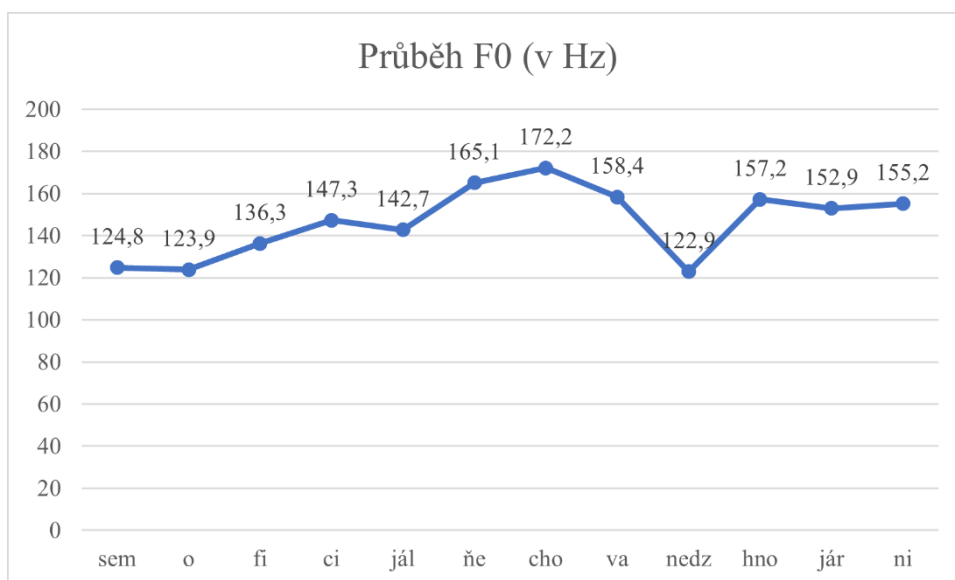
Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Na* (129,5 Hz) *hno* (129 Hz) *jár* (125,9 Hz) *nu* (126,2 Hz).

Slovo *hnojárnu* stojí v jádru výpovědi a jeho předposlední slabika je přízvučná. Nicméně program *Praat* opět neprokázal typický melodický průběh *doudlebského* nářečí (viz Voráč, 1976, str. 22). Slovní přízvuk je v tomto případě opět silový doprovázený melodickou změnou, a to melodickým poklesem F0 na slabice *jár*.

Sem **oficiálně chovanedz hnojárni.**

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Sem* (124,8 Hz) *o* (123,9 Hz) *fi* (136,3 Hz) *ci* (147,3 Hz) *jál* (142,7 Hz) *ňe* (165,1 Hz) *cho* (172,2 Hz) *va* (158,4 Hz) *nedz* (122,9 Hz) *hno* (157,2 Hz) *jár* (152,9 Hz) *ni* (155,2 Hz).

V této výpovědi můžeme zaznamenat kladení specifického přízvuku pro *doudlebské* nářečí ve třech slovech bezprostředně za sebou. Každé z těchto tří slov má percepčně doložitelný silový přízvuk na slabice předposlední. K typickému průběhu F0, tak, jak to znázornil Voráč

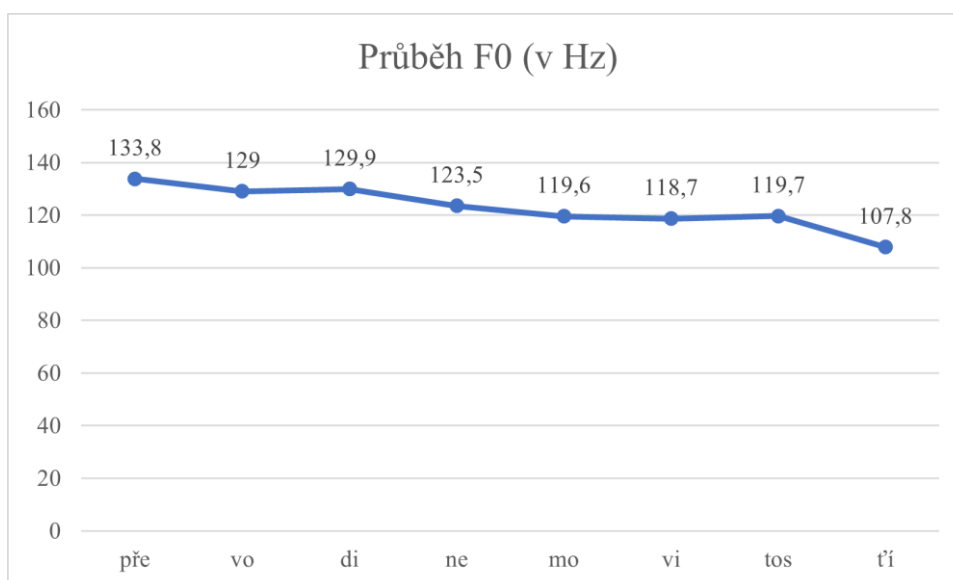
(1976) na str. 22, sice nedojde, ale melodická linka přeci jen přízvuk silový podpoří, a to opět poklesem F0, podobně jako je tomu v příkladech *dovolenou* (§ 2) a *na sociálku* (§ 5).

K melodickému poklesu dojde na slabikách *jál*, *va* a *jár*. Více zřetelný je tento jev ve spektrogramu záznamu rozhovoru (viz Spektrogramy – Praat).

(Ty jsi fakt na zemědělce?)

Nó, na oboru Projektování pozemkových úpraf, nebo Pozemkové úpravi a převodi nemovitostí se to menuje.

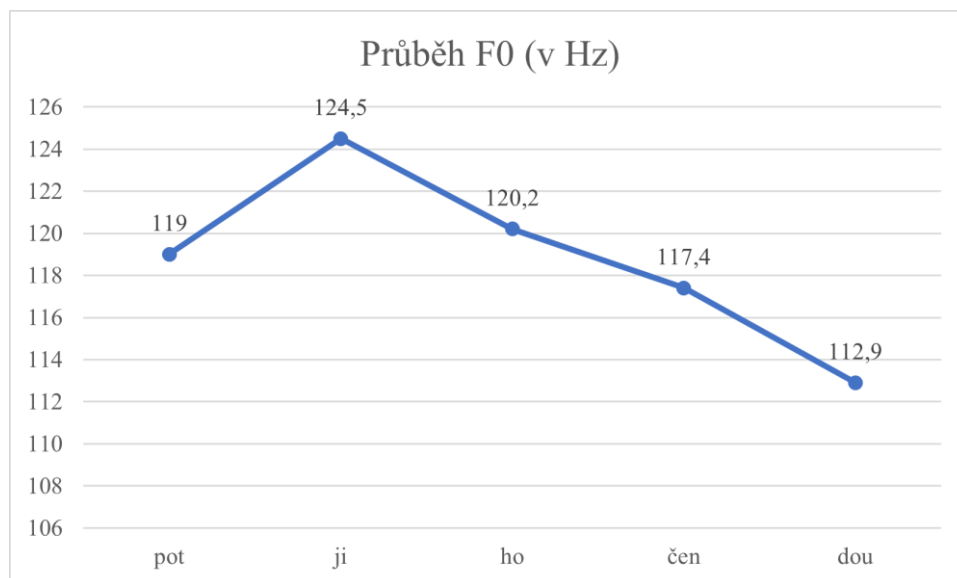
Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Pře* (133,8 Hz) *vo* (129 Hz) *di* (129,9 Hz) *ne* (123,5 Hz) *mo* (119,6 Hz) *vi* (118,7 Hz) *tos* (119,7 Hz) *tí* (107,8 Hz).

Slovo *nemovitostí* leží v jádru výpovědi a má přízvuchou slabiku předposlední. Slovní přízvuk je v tomto případě opět pouze silový. Můžeme taktéž pozorovat posun rématu výpovědi před její téma. Stejně jako v příkladech předchozích se zde neprojevuje melodický průběh výpovědi typický pro *doudlebské* nářečí.

A je to rozdíl, fakt, na to, že je to stejná instituce pot jihočendou, žejo, ale ten přístup je úpe jinej.

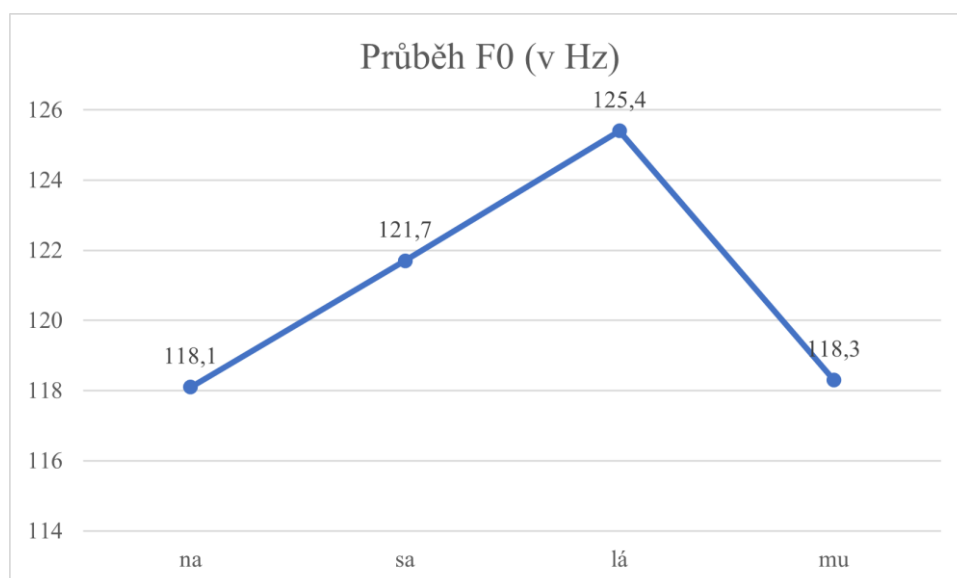
Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Pot* (119 Hz) *ji* (124,5 Hz) *ho* (120,2 Hz) *čen* (117,4 Hz) *dou* (112,9 Hz).

V tomto místě se vyskytuje opět pouze velice dobře rozeznatelný silový přízvuk na předposlední slabice slova *jihočendou*.

*Né, že to mají, né, že bi to bilo jako něk, že bi to mňeli **na salámu**, ale je to taková volnější.*

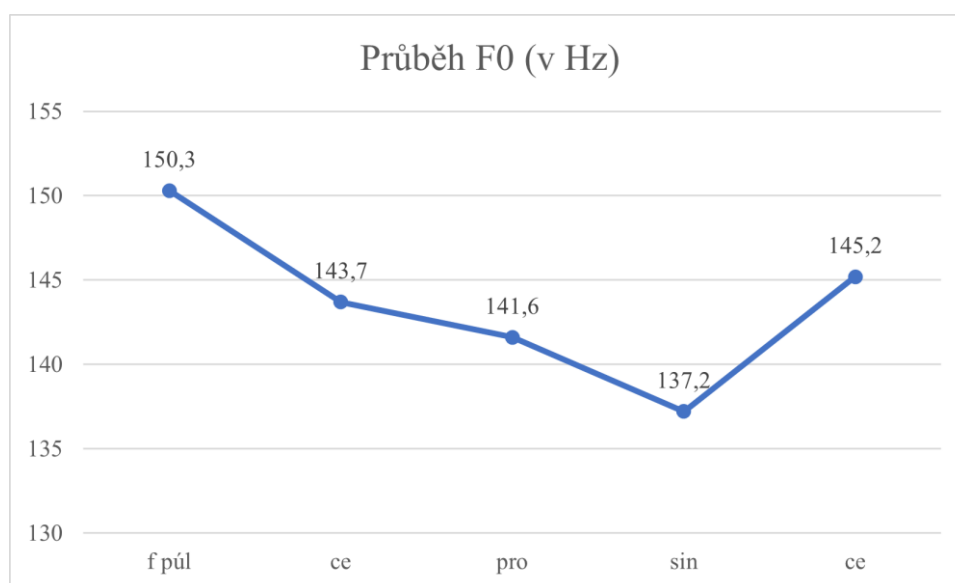
Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Na* (118,1 Hz) *sa* (121,7 Hz) *lá* (125,4 Hz) *mu* (118,3 Hz).

Slovo *salámu* se nachází v centru výpovědi a má přízvuk na slabice předposlední. Předposlední slabika v tomto případě taktéž odpovídá melodickému vrcholu výpovědi. Mluvčí chtěl pravděpodobně užít prostředku prozodického ke zdůraznění frazému, kterýžto je v případě této výpovědi prvkem expresivním. Podobné jevy (tj. podpoření expresivity prozodickými prvky) se často vyskytují v rozhovoru zcela spontánním (tj. žádným způsobem neřízeném) – viz Rozhovor 3.

*To u nás, gdiš si něco chtel, tak: „Neegzistuje, to, vůbec.“ No a tadi přideš, řekneš, gdiš to je asi taki tajní, to se taki říkat nesmí, že sem přišel f púlce **prosince**, ...*

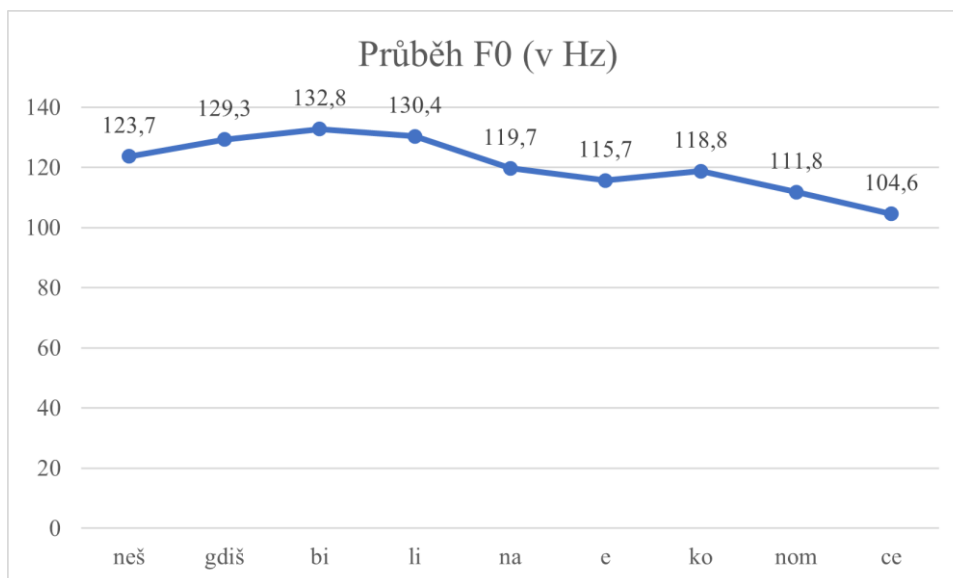
Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *f púl* (150,3 Hz) *ce* (143,7 Hz) *pro* (141,6 Hz) *sin* (137,2 Hz) *ce* (145,2 Hz).

V tomto případě se ve slově *prosince* vyskytuje patrný, percepčně doložitelný, silový přízvuk na předposlední slabice, který je opět podpořen poklesem melodické linky (viz § 2, § 4, § 5).

*...že chci dozapsat jeden předmňet, že sou takoví fstrícnejší, neš, neš, neš u nás na, neš gdiš bili **na ekonomce**.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Neš* (123,7 Hz) *gdiš* (129,3 Hz) *bi* (132,8 Hz) *li* (130,4 Hz) *na* (119,7 Hz) *e* (115,7 Hz) *ko* (118,8 Hz) *nom* (111,8 Hz) *ce* (104,6 Hz).

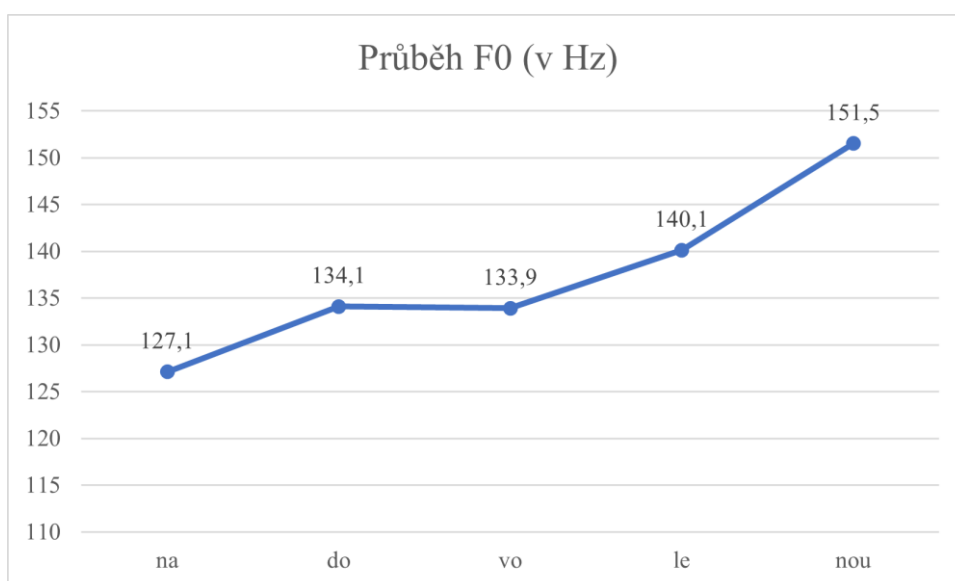
Stejně jako v příkladech předchozích se zde vyskytuje pouze přízvuk silový, jenž je percepčně doložitelný, na slově *ekonomce*, které stojí v jádru výpovědi. Program *Praat* nevyhodnotil melodickou linku přízvučnou pro *doudlebské* nářečí.

(...)

§ 6 (ČN 27.54) *To je hrozniš tadidle to, nebo ně hrozniš, ale to je asi jako každej obor, do kterihoš gdiš se pak ponořiš, tak si schopnej si z někim, gdo se do něj ponoří stejně – nám uš to, kolikrát sme jeli na dovolenouš na tu Moravu a tam se s náma, slečna se na nás úplně to, že se nedokážeme bavit vo ničem jiním než vo práci.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Na* (127,1 Hz) *do* (134,1 Hz) *vo* (133,9 Hz) *le* (140,1 Hz) *nou* (151,5 Hz).

Ve slově *dovolenou* je přízvučná slabika předposlední, ale typický melodický průběh výpovědi zde stejně jako v předchozích příkladech nebyl zaznamenán.

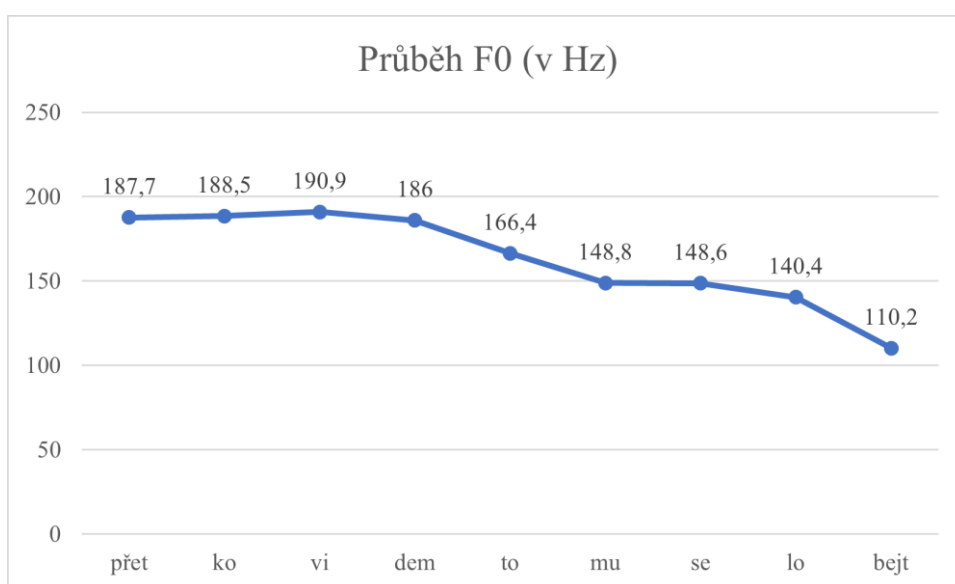
(Vy jste spolu jeli na dovolenou?)

Ešte s partou lidí sme jeli na tu Moravu, jak sem ti tenkrát říkal, abis jel s náma.

(Kdy to bylo?)

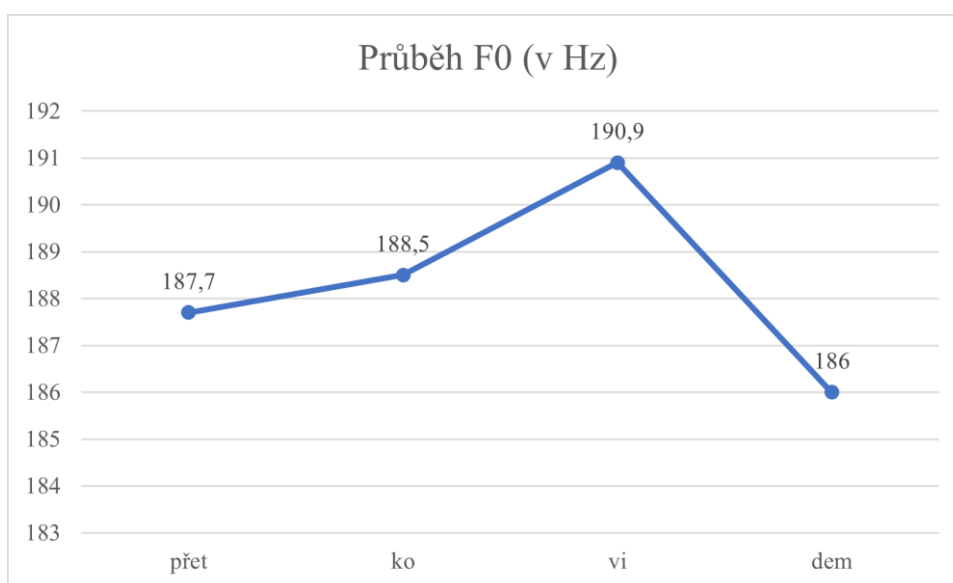
To už bude taki náki, předloňi, ne. Přet kovidem to muselo bejt, žejo, před kovidem.

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Přet (187,7 Hz) ko (188,5 Hz) vi (190,9 Hz) dem (186 Hz) to (166,4 Hz) mu (148,8 Hz) se (148,6 Hz) lo (140,4 Hz) bejt (110,2 Hz).

Slovo *kovidem* stojí v jádru výpovědi, tedy v centru rématu, kteréžto je předsunuto tématu výpovědi. Mluvčí chce zdůraznit časový údaj, na který se po delším rozjímání rozpomněl, a použije k tomu prozodického prvku *doudlebského* nářečí tak, jak to znázornil Voráč (1976) na str. 22. V mluvním taktu *přet kovidem* je tedy přízvučná slabika *vi*, spočívá na ní také melodický vrchol.

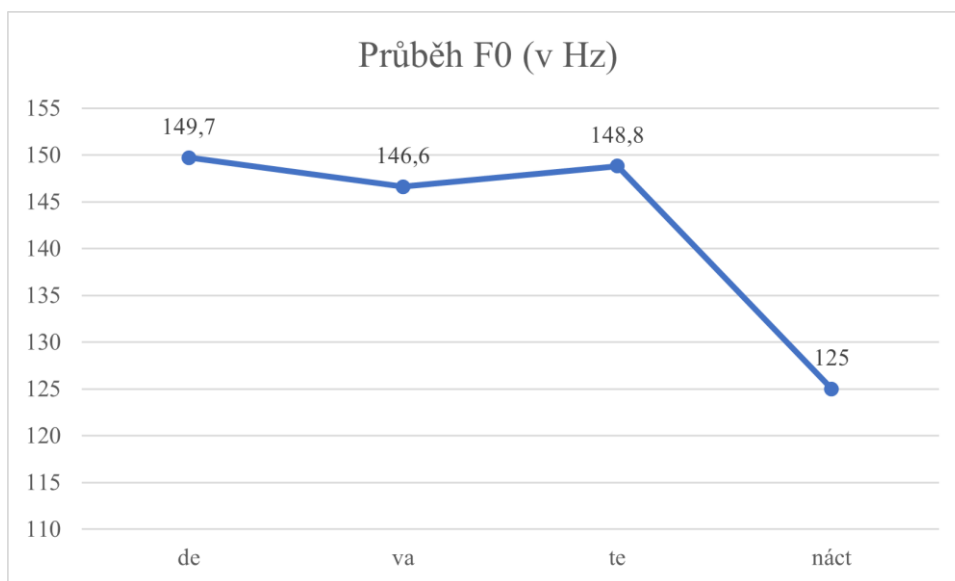
Detail průběhu F0 v mluvním taktu *přet kovidem*:

Dvacet jedna sme bili v Rakousku, dvacet bil kovit, tagže devatenáct sme bili na tí Moravje, ne?

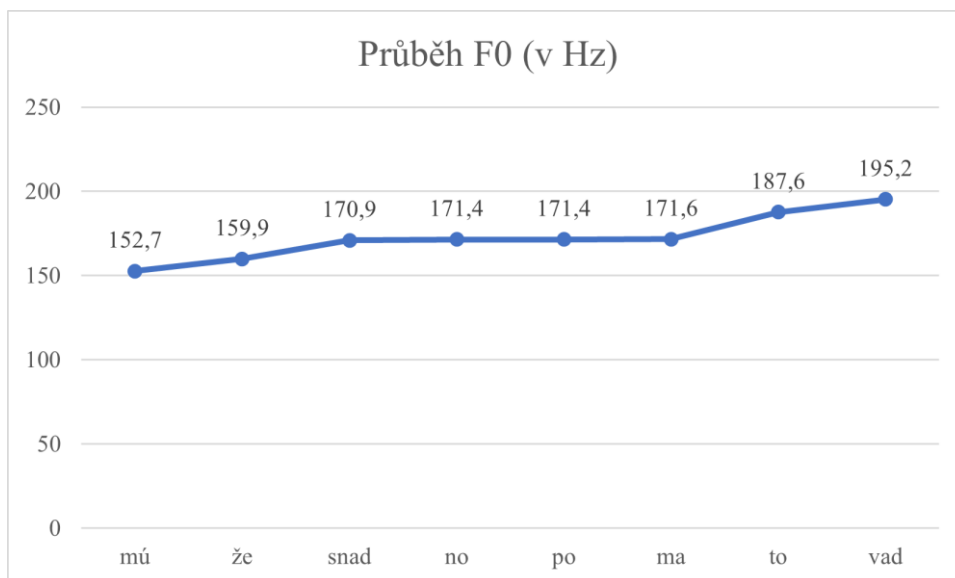
Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *De* (149,7 Hz) *va* (146,6 Hz) *te* (148,8 Hz) *náct* (125 Hz).

Slovo *devatenáct* se nachází v jádru výpovědi, tedy v centru rématu, které je předsunuto před téma výpovědi. Ve slově je přízvučná slabika předposlední a taktéž se na této slabice nachází i melodický vrchol. Mluvčí opět užil prozodických prvků *doudlebského* nářečí k tomu, aby co nejvíce zdůraznil podstatu předávané informace.

Určíte. To bilo tesně přet kovidem devatenáct. Aspoň, že si to človjek může snadno pomatovad¹⁴, že kovid bil dvacet, protože jinak se to strašně slejvá.

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Mú (152,7 Hz) že (159,9 Hz) snad (170,9 Hz) no (171,4 Hz) po (171,4 Hz) ma (171,6 Hz) to (187,6 Hz) vad (195,2 Hz).

¹⁴ jihočeská asimilace

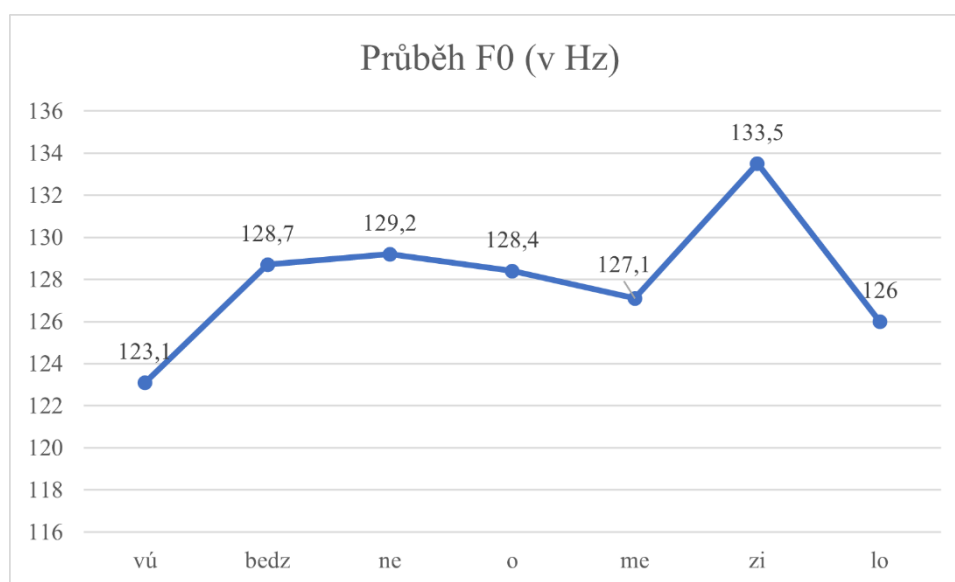
Výpověď má melodém neukončený, protože se na ni váže ještě výpověď další, z hlediska syntaxe se na ni váže věta vedlejší – z toho důvodu je také poslední slabika výpovědi položena nejvýše. V jádru této výpovědi však stojí slovo *pomatovat*, jehož předposlední slabika je přízvučná. Co se týče melodického průběhu výpovědi, lze na předposlední slabice tohoto slova taktéž zaznamenat nárůst F0 podobně, jak to znázorňuje Voráč (1976) na str. 22.

Jinak se ti to strašně... protože voňi jak to teť, jak to zavírali, ne, na podzim, pak to zas votvírali, teť to vlastně zavřeli v dvacet i dvacet jedna, tagže rog dvacet – dvacet jedna se jako človjeku sleje, no.

(...)

§ 7 (ČN 35.41) *Stejně gdiš si vemeš, tak nás to jako společnost vlastně vůbedz **neomezilo**, viť, ...*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Vú* (123,1 Hz) *bedz* (128,7 Hz) *ne* (129,2 Hz) *o* (128,4 Hz) *me* (127,1 Hz) *zi* (133,5 Hz) *lo* (126 Hz).

V jádru výpovědi se nachází slovo *neomezilo*. Jeho předposlední slabika je přízvučná a taktéž se na ní nachází melodický vrchol výpovědi. Melodický průběh výpovědi se shoduje

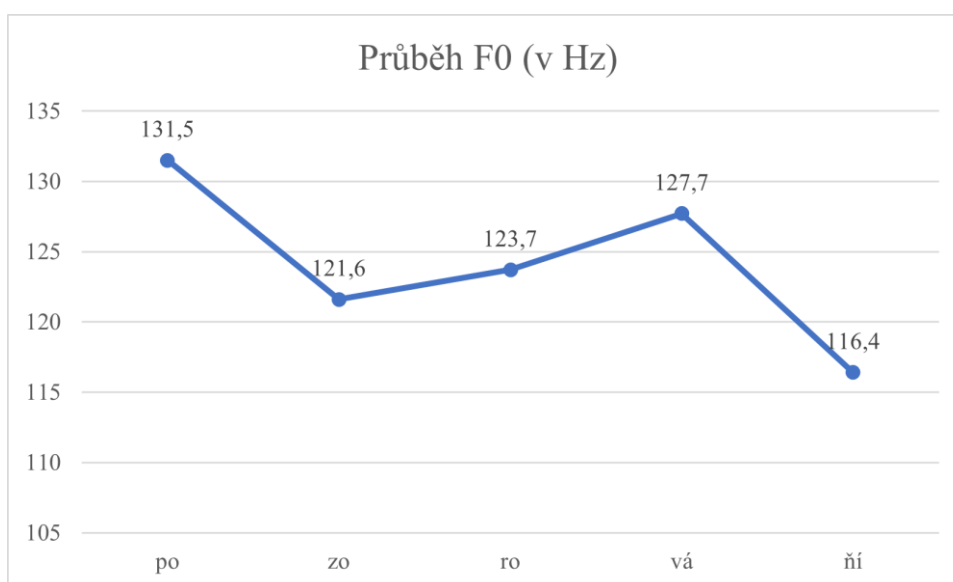
s tím, který znázornil Voráč (1976) na str. 22, tedy s melodickým průběhem výpovědi příznačným pro *doudlebské* nářečí.

...fšechni marketi jeli, fšichni mňeli co jíst, tagžte to ve finále žádná jako, nebo to je asi blbí taghle říct, eš'e kor do tí nahrávki, že to zas taková krize nebila, jo, jasne že umřelo, kolik umřelo, třicet tisíc lid'í, přes třicet tisíc... te' uš to možná budou skoro třicet pjet, vono se to pag nejag zvedalo...

(...)

§ 8 (ČN 36.15) *Zrovna mi, kteří sme mňeli asi deset statistik za celí svoje studium, víme, že záleží na tom, jak tu statistiku uchopíš a jak uchopíš toho nakaženího, žejo, tagže potom, jak vono to tam pak lezlo, žejo, mezi... tím to vůbec nechci zlechčovat, to vůbedz ne, kdiž voni začli evidovat jako kovid'áka někoho, gdo naboural au'e a v nemocnici chitnul kovit a umřel, tak umřel na kovit, jo, to diť to se taki řešilo přece tenkrát ten, to uchopení toho statistickího pozorováni, tagže, jag říkám, vůbec to nezlechčuju, to nechci, ale záleží... u každí statistiki obrofski záleží na t'eh datech.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Po (131,5 Hz) zo (121,6 Hz) ro (123,7 Hz) vá (127,7 Hz) ňí (116,4 Hz).

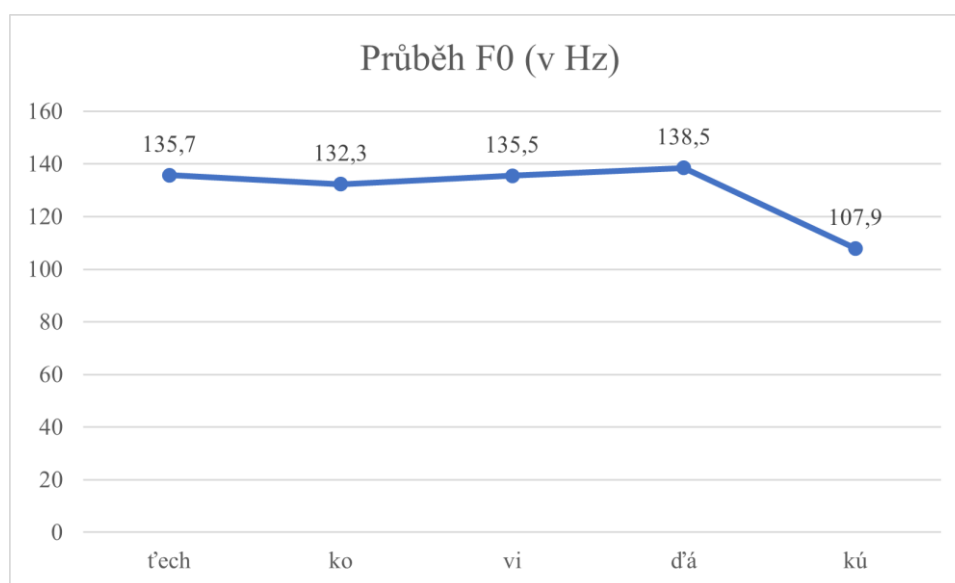

Vzeme-li v potaz celou výpověď, její melodie postupně klesá, nicméně na jejím konci ve slově *pozorování* dojde ke specifickému průběhu F0 tak, jak to znázornil Voráč (1976) na str. 22. Ve slově *pozorování* je taktéž přízvučná slabika předposlední, na níž se také nachází specifický melodický vrchol pro *doudlebské* nářečí.

(...)

§ 9 (ČN 37.06) *Né já nemislel, to bil jenom příklat, vit', ale lid'i, kerí tam leželi fakt jako s chřipkou, chřipka normálně zabíjí, žejo, zabíjela, zabíjela dicki, zabíjí dotet' a k tomu ještě chitli ten kovit a už ti spadli do toho datovího souboru těch, těch kovid'áků.*

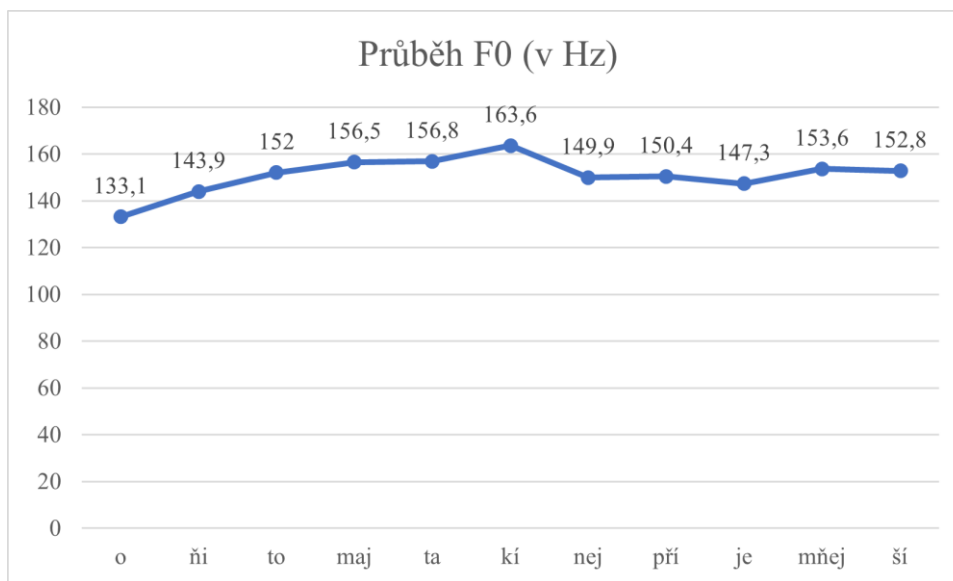
Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Tech* (135,7 Hz) *ko* (132,3 Hz) *vi* (135,5 Hz) *dá* (138,5 Hz) *ku* (107,9 Hz).

V jádru výpovědi se nachází slovo *kovid'áků*, jehož předposlední slabika je přízvučná. Dojde v ní také ke specifickému melodickému vrcholu pro *doudlebské* nářečí, stejně tak i v celé výpovědi dojde k typickému melodickému průběhu tak, jak to na str. 22 znázornil Voráč (1976).

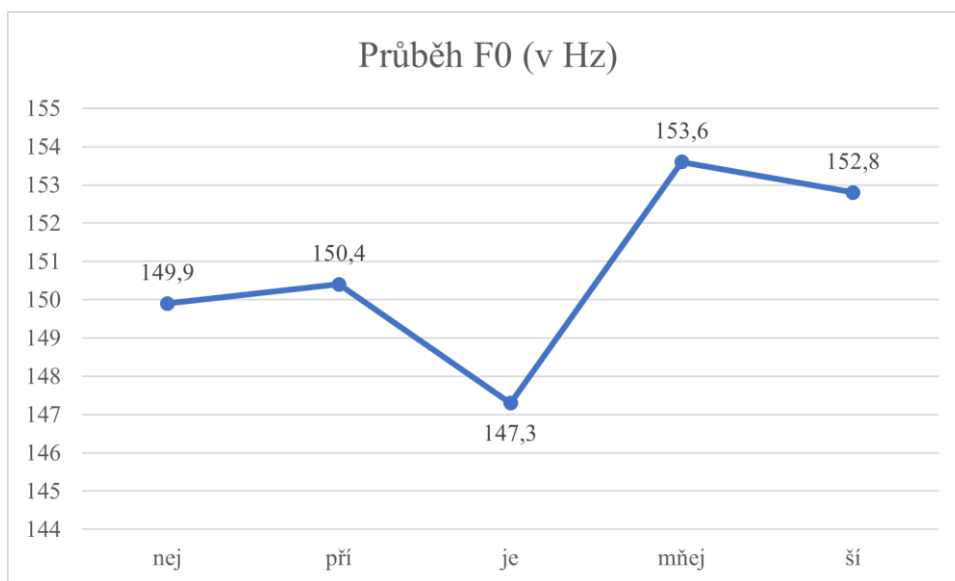
(...) Oňi to tam mají takí **nejpřijemnější**, že se to dá hned vid'et. (pozn.: myšleno na serveru www.seznamzpravy.cz)

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): O (133,1 Hz) ňi (143,9 Hz) to (152 Hz) maj (156,5 Hz) ta (156,8 Hz) kí (163,6 Hz) nej (149,9 Hz) pří (150,4 Hz) je (147,3 Hz) mňej (153,6 Hz) ší (152,8 Hz).

Slovo *nejpřijemnější* se nachází v jádru výpovědi, jeho předposlední slabika je přízvučná. Stejně tak zde dojde k typickému melodickému průběhu pro *doudlebské* nářečí tak, jak ho Voráč (1976) znázornil na str. 22. Na poslední slabice však nedojde k úplnému poklesu F0, protože na tuto výpověď se váže ještě jedna výpověď. Má tedy kadenci pokračující.

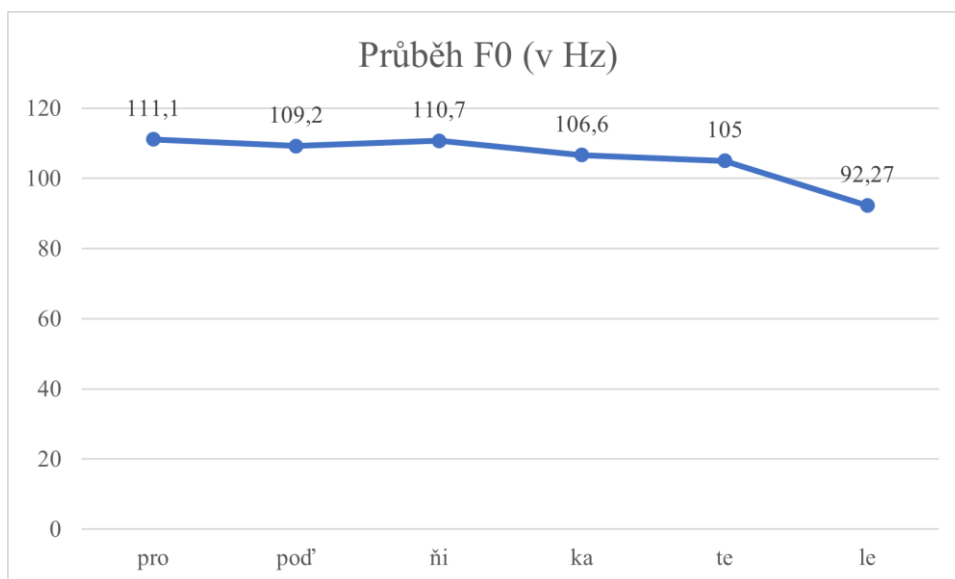
Detail průběhu F0 ve slově *nejpřijemnější*:

(...)

§ 10 (ČN 45.15) *Jenom mňe teda serou s tema jejich dotacema. Pro podňikatele. Protože se to musí spracovávat.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Pro (111,1 Hz) pod' (109,2 Hz) ňi (110,7 Hz) ka (106,6 Hz) te (105 Hz) le (92,27 Hz).

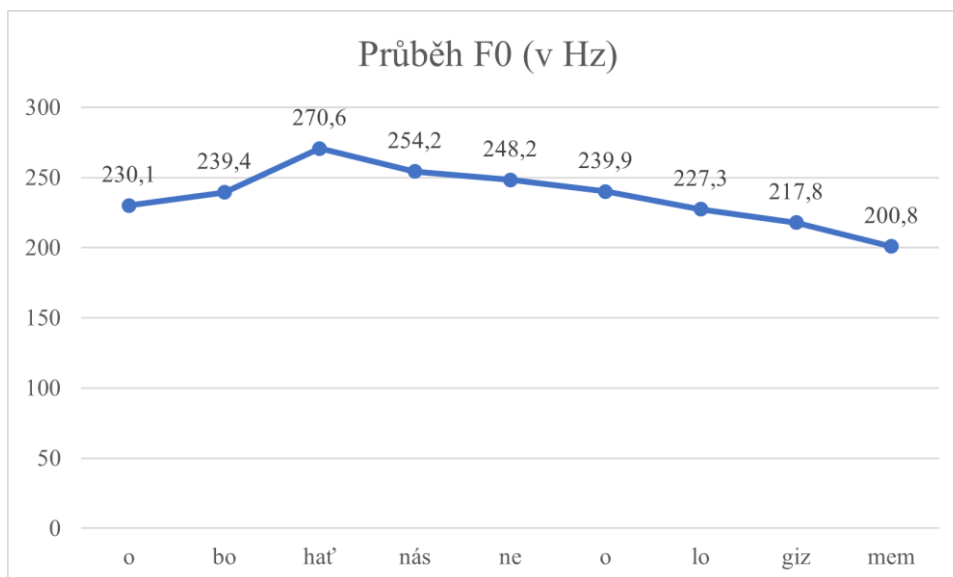

Výpověď *Pro podňikatele* vznikla parcelací věty původní. Došlo k parcelaci neshodného přívlastku slova *dotacema* mimo strukturu původní věty. Mluvčí chce ale zdůraznit, koho

se ty dotace týkají, a učiní tak za pomoci silového slovního přízvuku na předposlední slabice slova *podnikatele*. Program *Praat* však specifický průběh F0 typický pro *doudlebské* nářečí (viz Voráč, 1976, str. 22).

(L¹⁵: Počkej, my budem čerpat nějaký dotace?) *Ne, mi našťestí ne.* (A ty jseš podnikatel?) *Já sem student.* (...)
(L: Takže když jsou pracující důchodci PrDuch, tak ty jsi...) *Nó, to nás... jak se tomu říká... obohat' nás neologizmem, obohat'!*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu *Praat*): *O* (230,1 Hz) *bo* (239,4 Hz) *hat'* (270,6 Hz) *nás* (254,2 Hz) *ne* (248,2 Hz) *o* (239,9 Hz) *lo* (227,3 Hz) *giz* (217,8 Hz) *mem* (200,8 Hz).

Komunikační funkcí této výpovědi je funkce direktivní, mluvčí tedy chce, aby L řekl slovo, které právě analytickou dedukcí vytvořil. Mluvčí sdělení pronáší nahlas se zjevnou ironií, proto se průměrná F0 tohoto úseku značně zvýšila. V jádru výpovědi je slovo *obohat'*, z toho důvodu je zde průměrná F0 na každé slabice nejvyšší, zřejmě taky proto, aby mluvčí tímto prozodickým prostředkem podpořil svoji žádost na L.

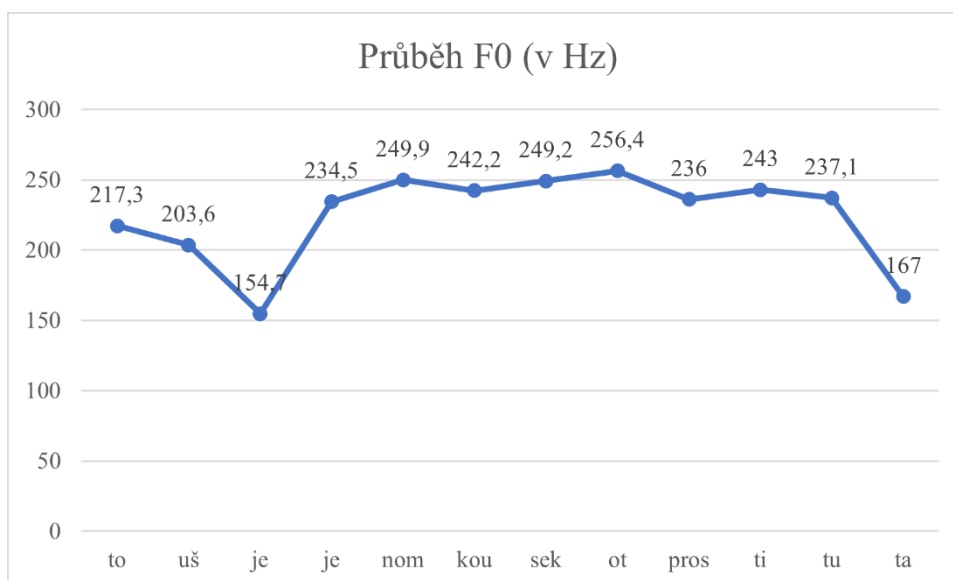
¹⁵ Osoba, která byla při nahrávání rozhovoru přítomna, ale do rozhovoru vstupovala pouze sporadicky. Jedná se o kolegu mluvčího, s nímž sdílí kancelář, ve které nahraný rozhovor proběhl.

Silový přízvuk na předposlední slabice je opět podpořen poklesem melodické linky (viz §2, § 4, § 5).

Ve slově *neologizmem* ale dojde k odchylce v kladení slovního přízvuku vůči české ortoepické normě, přízvuk je zde na slabice předposlední, aniž by toto slovo stálo v jádru výpovědi.

(... ty jsi PrStud¹⁶.) *To už je jenom kousek ot **prostituta**, žejo.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *To* (217,3 Hz) *uš* (203,6 Hz) *je* (154,7 Hz) *je* (234,5 Hz) *nom* (249,9 Hz) *kou* (242,2 Hz) *sek* (249,2 Hz) *ot* (256,4 Hz) *pros* (236 Hz) *ti* (243 Hz) *tu* (237,1 Hz) *ta* (167 Hz).

Ve slově *prostituta* dojde k akcentaci slabiky předposlední, ale k typickému melodickému průběhu pro *doudlebské* nářečí (viz Voráč, 1976, str. 22) podle programu *Praat* nedojde.

(...)

¹⁶ PrStud = pracující student

6.1.2 Shrnutí (Rozhovor 1)

Za pomoci programu *Praat* se nám podařilo prokázat výskyt přízvuku typického pro *doudlebské* nářečí. Mluvčí skutečně pro zdůraznění jádra výpovědi klade přízvuk na penultimu a onen přízvuk taktéž podpoří melodickou linkou. Na rozdíl od Voráčova znázornění (1976, str. 22) v tomto vzorku ve valné většině dojde k poklesu F0 na penultimě – což taktéž znamená, že je zde přízvuk silový podpořen prostředkem melodickým. Berme to tedy taktéž jako důkaz příznačného kladení přízvuku pro *doudlebské* nářečí.

Percepčně tento způsob kladení přízvuku odpovídá způsobu kladení přízvuku u ostatních mluvčích v autentických rozhovorech v této práci, u kterých program *Praat* specifický melodický průběh prokázal (např. viz Rozhovor 3).

Nejvíce se specifické kladení přízvuku vyskytuje v částech textu, kdy mluvčí mluví naprosto spontánně, tedy v komunikátech neformálních. V případech, kdy se mluvčí vyjadřuje ke svému zaměstnání, referuje k náplni své práce atp., je frekvence výskytu sledovaných nářečních prvků výrazně nižší. Jinými slovy lze sledovat vysoký výskyt zkoumaných nářečních prvků v pasážích nejneformálnějších. Z toho lze usuzovat, že čím méně je text formální, tím více námi sledovaných nářečních prvků mluvčí ve své promluvě užije.

6.2 Rozhovor 2

Mluvčí je žena narozená v Českých Budějovicích roku 1961, trvale žije v Trhových Svinech. Pracuje v oblasti cestovního ruchu, přesněji řečeno provozuje cestovní kancelář. Vystudovala vysokou školu pedagogickou v Plzni. Vztah mezi mluvčími (subjektem a zkoumajícím) je několikaletá známost, nikoli však důvěrná. Na volbu jazykových prostředků má jistě vliv i velký věkový rozdíl mezi subjektem a zkoumajícím.

Rozhovor proběhl v kanceláři, kde je subjekt zaměstnán. Vliv na volbu jazykových prostředků mělo v tuto situaci vliv to, že rozhovor proběhl těsně po skončení pracovního dne (v pátek) – tzn. únava, ale i skutečnost vyplývající z podstaty zaměstnání mluvčí. Pracovní náplní subjektu je jednak zařizování zahraničních i tuzemských zájezdů, jednak jednání s klienty. Subjekt je tedy zvyklý vyjadřovat se reprezentativně, většinou tedy spisovnou češtinou (viz část 5). Pravděpodobně z tohoto důvodu nebyly ve většině rozhovoru patrné sledované nářeční rysy – výjimku lze spatřit v § 2, kde se téma rozhovoru přeneslo z profesní sféry do sféry všednodenní (subjekt se tím vytrhl z tendence k reprezentativizaci svého projevu).

Subjekt taktéž předem věděl, že je jeho verbální projev zaznamenáván, taktéž věděl, že v jeho projevu budou analyzovány nářeční rysy.

Tématem rozhovoru byl zájezd do Jordánska, ze kterého se zkoumající vrátil dva dny před tím, než rozhovor proběhl. Je to téma blízké profesi subjektu. Záměr přesunutí témata rozhovoru měl stejné opodstatnění jako u Rozhovoru 1.

6.2.1 Výchozí text (Rozhovor 2)

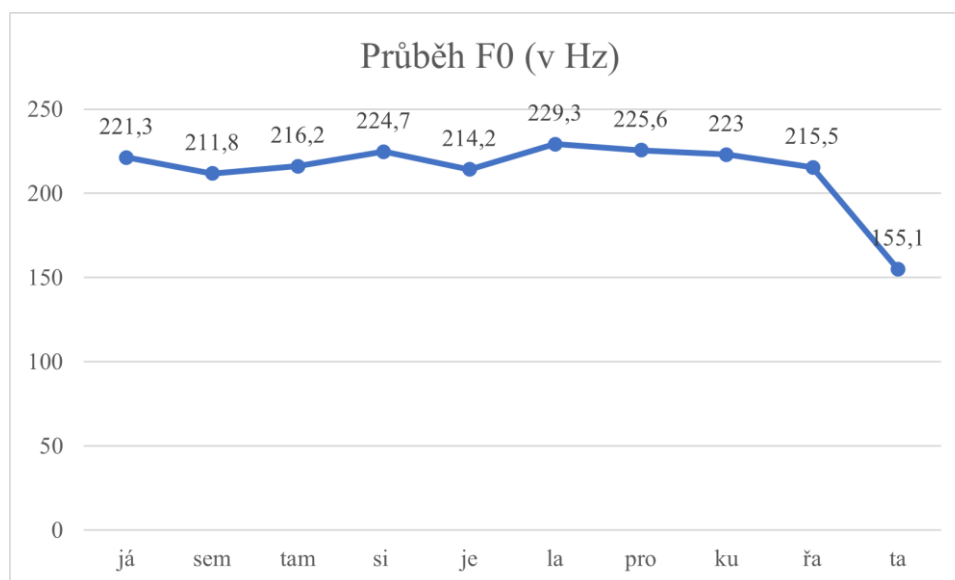
§ 1 (ČN 01.47) (Chtěli jsme tam na sever, ale jak víš, Bětce někdo ukradl tašku s pasem.)

A to bilo hned na začátku? (...) Mislíš, že jí to něgdo ukrad?

(...)

§ 2 (ČN 07.12) *Já uš sem dneska u vás bila, já tam sem si jela pro kuřata. Sem bila f osum hod'in u vás.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Já (221,3 Hz) sem (211,8 Hz) tam (216,2 Hz) si (224,7 Hz) je (214,2 Hz) la (229,3 Hz) pro (225,6 Hz) ku (223 Hz) řa (215,5 Hz) ta (155,1 Hz).

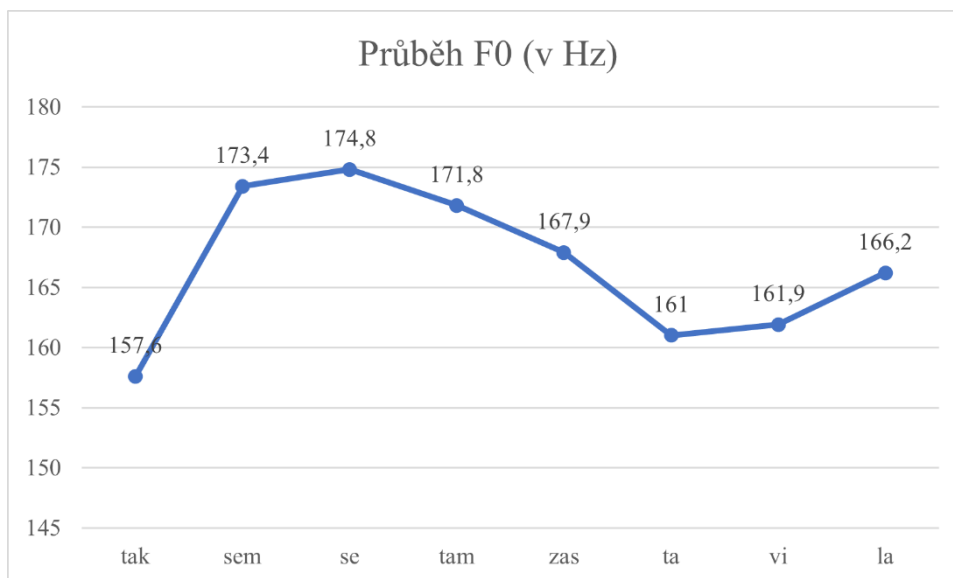
V jádru výpovědi je slovo *kuřata*, jehož předposlední slabika je přízvučná.

Pokud nahlédneme do grafu průměrných hodnot F0 na jednotlivých slabikách úseku (viz níže), nerozeznáme zde melodický průběh typický pro *doudlebské* nářečí (viz Voráč, 1976, str. 22). Nicméně pokud nahlédneme do spektrogramu nahrávky tohoto úseku (viz Spektrogramy – Praat) zjistíme, že slabika *řa* ve slově *kuřata* začíná se značně vyšší hodnotou F0 než slabiky okolní. Během trvání slabiky však na svojí hodnotě silně ztratí, její průměrná hodnota se tedy celkově výrazně sníží. To, že je předposlední slabika posazena výše než slabiky okolní, lze také doložit percepčně. Tento příklad tedy budeme považovat jako průkazný, ačkoliv graf průměrných hodnot F0 tomu nenaznačuje.

(Fakt? U nás doma?)

*No, u vás doma, v garáži sem je mňela. Dita mi řekla, že budou v gráži, protože sem se tam fčera nedostala, tak mi řekla, že budou v garáži. Tak sem se tam **zastavila**, ...*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Tak* (157,6 Hz) *sem* (173,4 Hz) *se* (174,8 Hz) *tam* (171,8 Hz) *zas* (167,9 Hz) *ta* (161 Hz) *vi* (161,9 Hz) *la* (166,2 Hz).

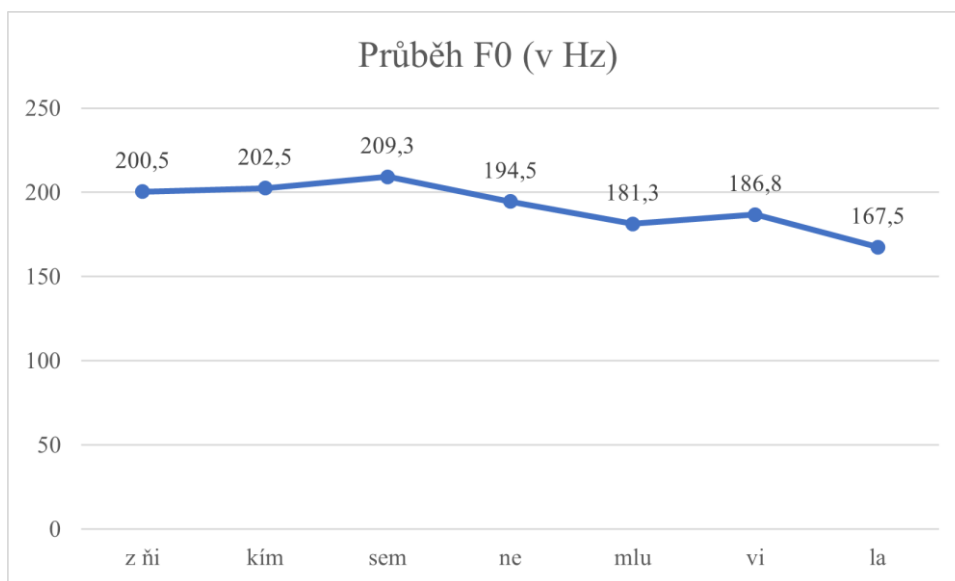

Kadence této výpovědi je neukončená, protože na ni hned navazuje výpověď další – proto na konci melodému nedojde ke snížení F0. Slovo *zastavila* stojí v jádru výpovědi a jeho předposlední slabika je akcentována. Podle programu *Praat* také dojde ke specifickému průběhu F0 podobně, jak to ilustruje Voráč (1976) na str. 22.

...ale z *ňikím sem* **nemluvila**.

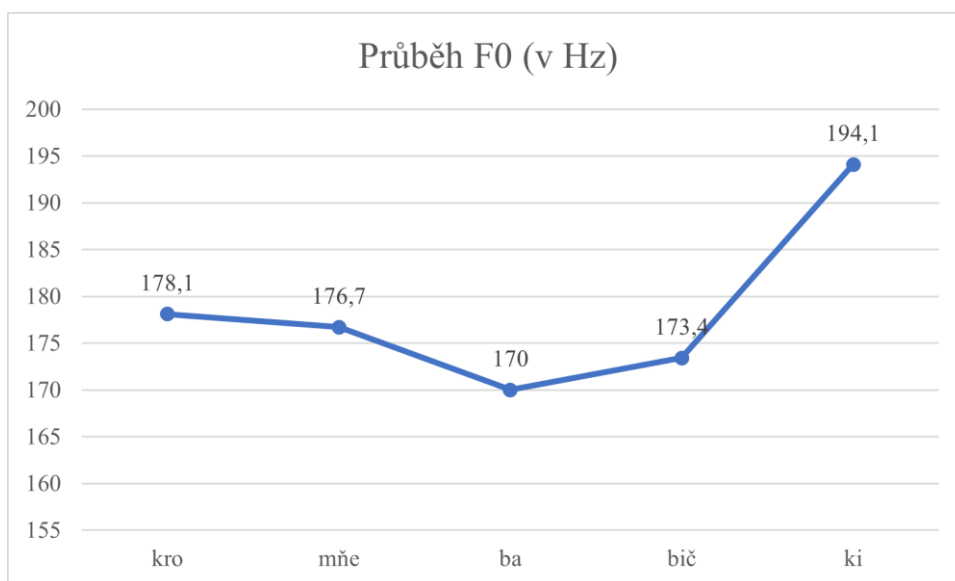
Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Z ňi* (200,5 Hz) *kím* (202,5 Hz) *sem* (209,3 Hz) *ne* (194,5 Hz) *mlu* (181,3 Hz) *vi* (186,8 Hz) *la* (167,5 Hz).

V jádru výpovědi je slovo *nemluvila*, jehož předposlední slabika je přízvučná. Zároveň v tomto úseku dojde k melodickému průběhu tak, jak to znázornil Voráč (1976) na str. 22.

On taki asi ňigdo nebil, kromě **babički** s d'edou nebo ňigdo doma.

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Kro (178,1 Hz) mňe (176,7 Hz) ba (170 Hz) bič (173,4 Hz) ki (194,1 Hz).

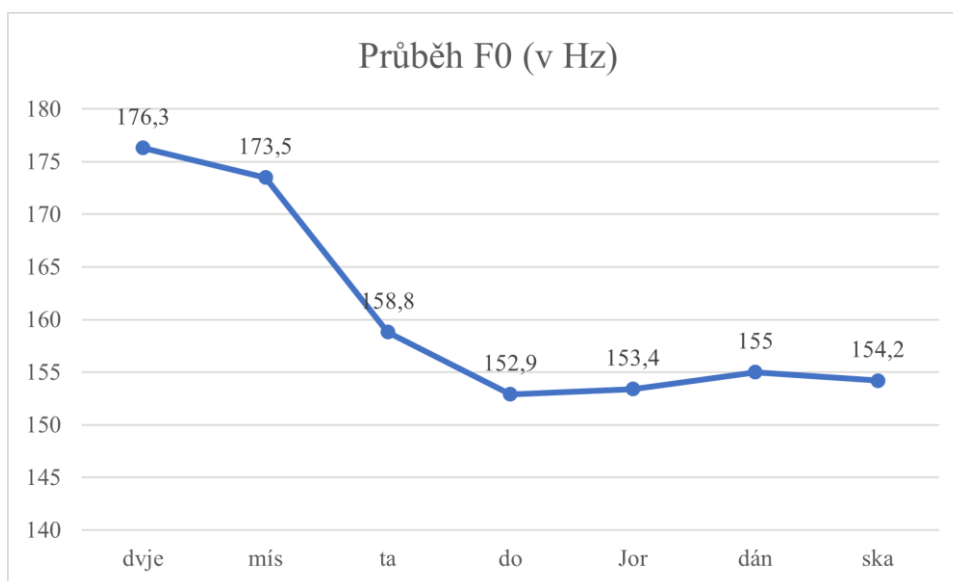

Ve slově *babički*, které stojí v jádru výpovědi, je dobře slyšitelný silový přízvuk na předposlední slabice. Programem *Praat* vyhodnocená melodická linka této výpovědi připomíná průběh F0 tak, jak ho naznačil Voráč (1976) na str. 22, nicméně poslední slabika

má z celé výpovědi hodnotu F0 nejvyšší – nejspíš pro to, že se tímto slovem výpověď nezakončuje, ale pokračuje dál slovy *s d'ědou nebo něgdo doma*.

§ 3 (ČN 07.44) *Já sem tam problém nemňela, protože mi sme to jeli jako cestofkáři, f podstaře jako sme bili jako taková kompatibilní skupinka, asi nás tam bilo deset, s toho bili ješře asi dvě novináři, (...) Oňi vječinou berou už na tidleti promoakce, kdiš to chřeji jako ukázat, tak potřebujou tomu udělat nějakou reklamu, osvjetu, tagže tam vemou pár cestofkářů a vemou tam novináře, kteří o tom napíšou článek, buťto na přes internet, nebo tišřenih¹⁷ novinách, to je jedno, no a prodává se to, dneska zrovna sem prodala dvě místa do Jordánska, s Jirkou Kolbabou, jag d'elá toho fotografa, známej.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Dvje (176,3 Hz) mís (173,5 Hz) ta (158,8 Hz) do (152,9 Hz) Jor (153,4 Hz) dán (155 Hz) ska (154,2 Hz).

V jádru výpovědi je slovo *Jordánska*, jehož předposlední slabika je přízvučná. Co se týče průběhu melodické linky, můžeme zaznamenat od slova *dvje* výrazný pokles průměrných hodnot F0 na jednotlivých slabikách. Nicméně kolem mluvního taktu *do Jordánska* lze zaznamenat typický průběh linky F0 tak, jak ho naznačoval Voráč (1976) na str. 22.

¹⁷ jihočeská asimilace

6.2.2 Shrnutí (Rozhovor 2)

Tento text lze rozdělit na dvě části. První část – začátek rozhovoru – je rázu osobního, soukromého, neoficiálního. Ve druhé části rozhovoru ve valné většině referuje mluvčí ke svému zaměstnání. Sledované rysy *doudlebského* nářečí se tudíž v Rozhovoru 2 vyskytují především v části první, kdy se mluvčí vyjadřovala o něco méně formálně než v části druhé. Podobně jako v Rozhovoru 1 i zde platí, že čím méně formální text je, tím více sledovaných nářečních prvků mluvčí užije.

Výrazným slohotvorným činitelem v tomto případě bylo také prostředí, kde se rozhovor odehrál – bylo to bezprostředně po skončení pracovní doby mluvčí, navíc v kanceláři, kde strávila celou pracovní dobu. Po celou pracovní dobu komunikovala mluvčí s klienty v kódu reprezentativním, tedy ve spisovné češtině. I to mohlo mít vliv na volbu jazykových prostředků v Rozhovoru 2.

Z toho důvodu se v tomto rozhovoru vyskytovalo v porovnání s ostatními texty velmi málo sledovaných nářečních rysů.

6.3 Rozhovor 3

V tomto rozhovoru figurují celkem 4 aktéři – zkoumající, subjekt A (dále jen A), subjekt J (dále jen J) a subjekt K (dále jen K).

A je zároveň subjektem Rozhovoru 1, jeho charakteristika a vztah ke zkoumajícímu jsou detailně popsány tam. Jeho vztah k ostatním účastníkům hovoru je dlouhodobá známost; s J vztah a témata rozhovorů nejsou důvěrné, s K je jeho vztah o něco důvěrnější. S oběma ale komunikuje bez zábran, zcela uvolněně a spontánně.

J je muž narozený roku 1951 v Českých Budějovicích, trvale žijící v obci Křemže. Je vyučený zedník, jako zedník také pracoval. Mimo zednictví byl také záchranářem horské služby. V současné době je důchodce. J je blízkým přítelem K, jejich vztah je důvěrný, jejich společná záliba, která silně ovlivňuje téma hovoru, jsou každodenní výšlapy na horu Klet', která je velice blízko obce Křemže. Jeho vztah ke zkoumajícímu je dlouholetá známost, ale stejně jako u A má zde vliv věkový rozdíl (zkoumající je narozen roku 1999).

K je muž narozený roku 1970 v Českém Krumlově, trvale žijící v obci Křemže. Má ukončené středoškolské vzdělání (střední průmyslová škola v Českých Budějovicích), v současné době pracuje na městském úřadě v Českém Krumlově jako investiční technik. Zároveň vede svoji živnost jakožto projektant silničních staveb. K je otcem zkoumajícího.

Mluvčí sice věděli o tom, že se jejich projev bude zaznamenávat, nicméně na to obratem zapoměli (nebylo jim to důrazně sděleno; s uchováním nahrávky a užitím nahrávky pro výzkumné účely všichni účastníci rozhovoru souhlasili). Vedli rozhovor, který by vedli běžně při podobném setkání. Téma rozhovoru nebylo ze strany zkoumajícího žádným způsobem řízeno.

Rozhovor proběhl v jídelně (kuchyni) bytu K. Na tomto místě se tito mluvčí běžně setkávají.

6.3.1 Výchozí text (Rozhovor 3)

§ 1 (ČN 00.21)

K: *Sem přišel na jednu vjec, vole.*

J: *Na jakou?*

K: *Já zbitečně vipouštím vanu, vole. Já jí budu vipoušřet do tí nádrže, pak s řím budu zalejvat.*

J: *Tu vanu né, neblázřni, diř to je mejdlo a to.*

K: *Ale mejdlo, mejdlo nevadři.*

J: *Tyvole ale tidleti ři sračkři ři ři...*

A: (...) má řírodňi **kosmetiku**.

V tomto řípádě nebylo možno za pomoci programu *Praat* vyhodnotit řúměrnou vlnovou řelku F0 na jednotlivých slabikách pravděpodobně z řívodu působení vnějšřích vlivů řři nahrávání rozhovoru. Nicméně percepčně lze dokázat specifický řruběh melodické linky výpovědi tak, jak ři pro *doudlebské* nářečí definoval Voráč (1976) na str. 22. Stejně tak lze dokázat slovní řpřzvuk na řředposlední slabice slova *kosmetiku*, které zároveň stojí v řjádru výpovědi.

(...)

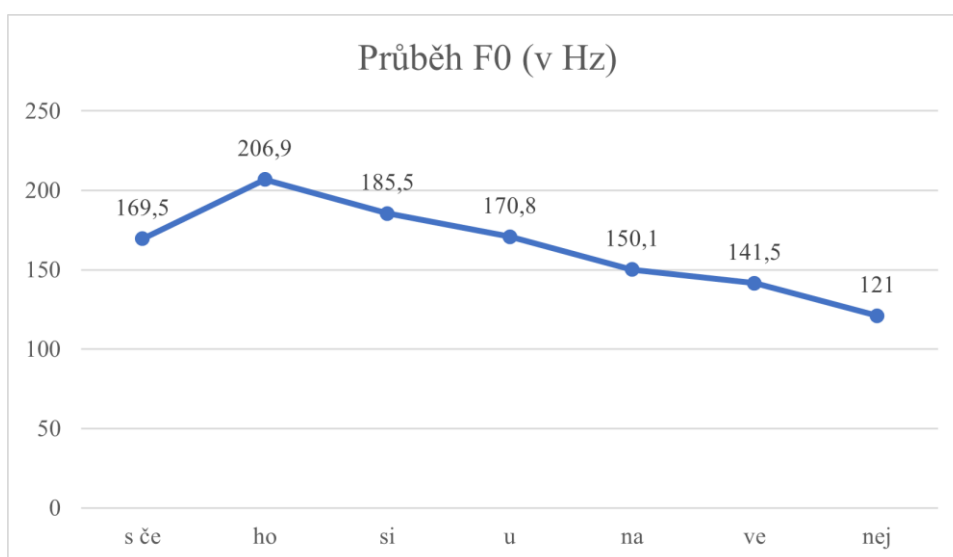
§ 2 (ČN 01.53)

K: *Já uř řem sice unavenej.*

J: *S řeho ři **unavenej**?*

Řrůměrná F0 na každé slabice (dle programu *Praat*): *S ře* (169,5 Hz) *ho* (206,9 Hz) *ři* (185,5 Hz) *u* (170,8 Hz) *na* (150,1 Hz) *ve* (141,5 Hz) *nej* (121 Hz)

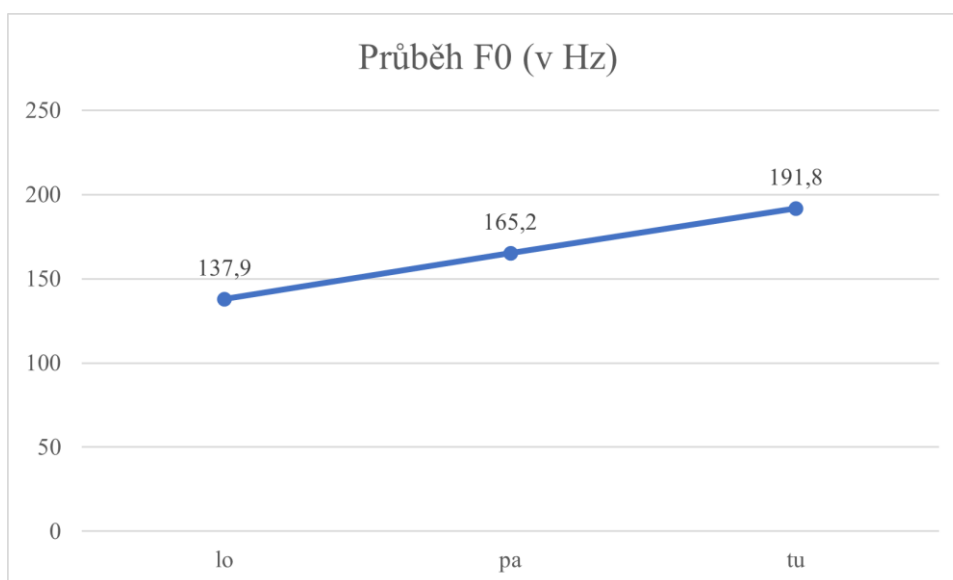
Jedná se o otázkřu doplňovací, z toho řívodu je druhá slabika výpovědi posazena nejvýře. Nicméně melodický řruběh výpovědi je zde takový, jak ho dáva za řpříklad Voráč (1976) na str. 22. Stejně tak se a řředposlední slabice slova *unavenej* nachází i slovní řpřzvuk. Tuto výpověď lze tedy považovat za řpřznačnou pro *doudlebské* nářečí.

K: *No s toho chlastu a celej den se tadi reju v hliňe.*

A: *Sem koukal, no, tam něgdo nechal lopatu, gde mu vipadla z ruki.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *lo* (137,9 Hz) *pa* (165,2 Hz) *tu* (191,8 Hz).

Slovo *lopata* se nachází v jádru výpovědi. Jeho kadence je neukončená, protože na tuto větu, navazuje věta další. Nicméně percepčně lze dokázat silový přízvuk na slabice *pa*, tedy na slabice předposlední.

Máš špatní **otroki** na to.

V tomto případě je předposlední slabika slova *otroki* vyslovena znatelně nejvýše, percepčně lze tedy dokázat melodický průběh specifický pro *doudlebské* nářečí tak, jak ho vyznačil Voráč (1976, str. 22). Stejně tak lze dokázat slovní přízvuk spojený s tímto melodickým vrcholem.

K: Čukri.

A: No.

(...)

§ 3 (ČN 02.48)

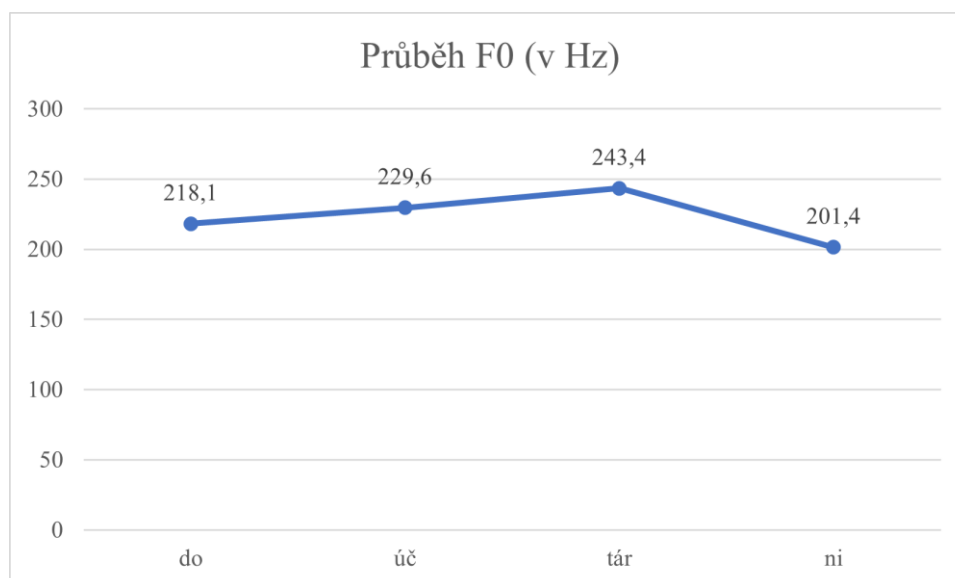
K: Budeš f tom chodit?

A: Kam?

K: No gdiž bude sluňičko.

A: Do **úctárni**, jo?

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Do (218,1 Hz) úč (229,6 Hz) tár (243,4 Hz) ni (201,4 Hz).

V tomto případě je na předposlední slabice umístěn i slovní přízvuk. Jedná se o eliptickou výpověď, kdy je vyřčeno pouze jádro výpovědi. Melodický vrchol výpovědi se nachází právě na předposlední slabice.

K: *Víž, jaká je slunko sviňa?*

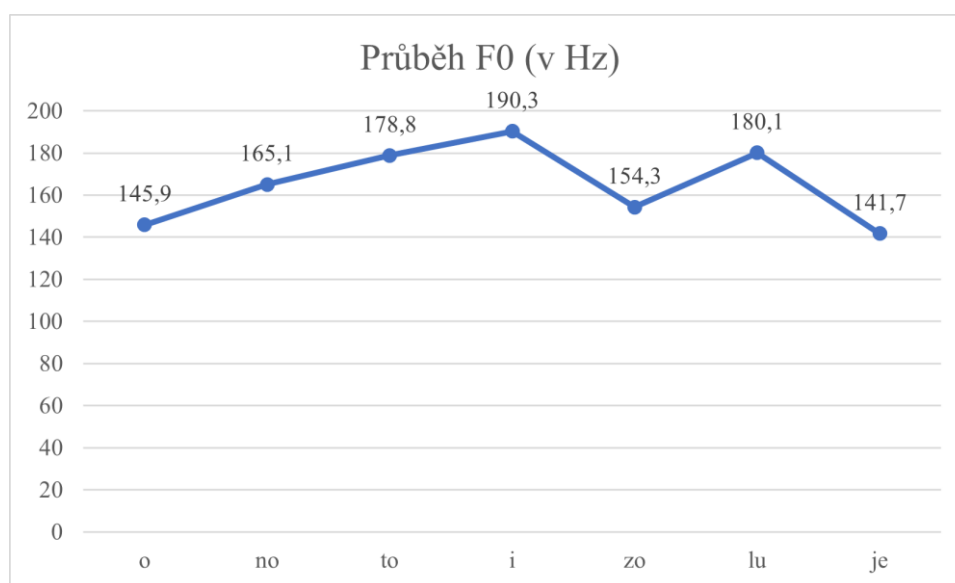
(...)

K: *To nosí voe, to je proti slunci, no.*

A: *To jó. A je f tom i docela pjekní teplíčko, teda.*

K: *Nó, ono to izoluje, vlna, to je vlna, ne?*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): O (145,9 Hz) no (165,1 Hz) to (178,8 Hz) i (190,3 Hz) zo (154,3 Hz) lu (180,1 Hz) je (141,7 Hz).

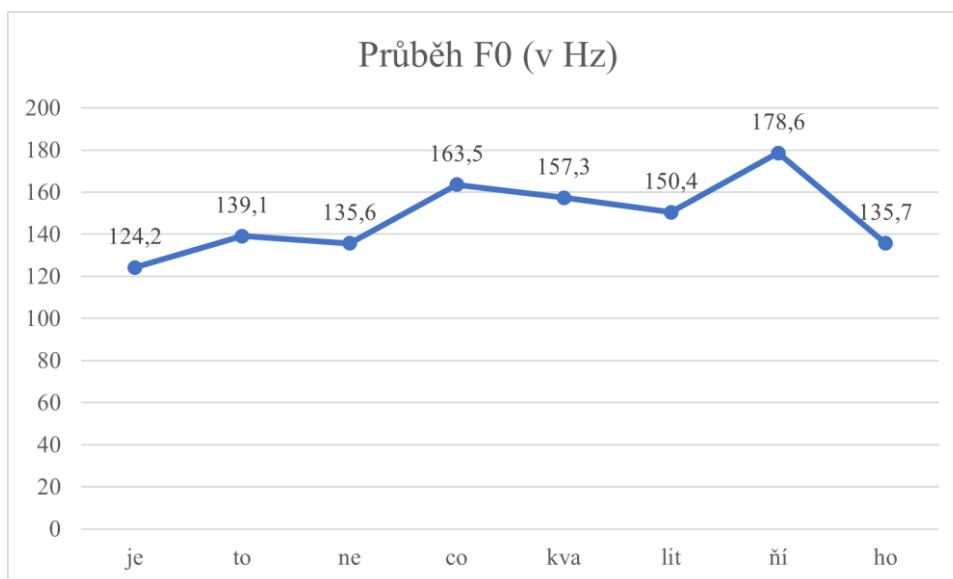
Melodický vrchol výpovědi sice neleží na předposlední slabice slova v jádru výpovědi (tj. *izoluje*), nicméně na předposlední slabice tohoto slova dojde oproti slabice předchozí ke zvýšení průměrné hodnoty vlnové délky F0, tato slabika je také nositelkou silového slovního přízvuku.

J: *Asi jó.*

K: *No, to je vlna.*

J: *Je to něco kvalitního, jako, to neňi, jak sem na to šahal, tak to neňi žádnej...*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Je* (124,2 Hz) *to* (139,1 Hz) *ne* (135,6 Hz) *co* (163,5 Hz) *kva* (157,3 Hz) *lit* (150,4 Hz) *ňi* (178,6 Hz) *ho* (135,7 Hz).

Na této větě je patrné, že k uzpůsobení F0 dochází již v průběhu vyslovování celé výpovědi. Jinými slovy došlo u mluvčího k uzpůsobení tónového průběhu výpovědi tak, aby předposlední slabika slova v centru rématu (tj. *kvalitního*) měla znatelně nejvyšší frekvenční hodnotu. Tato slabika je taktéž nositelkou slovního přízvuku.

(...)

§ 4 (ČN 05.01)

J: *Tak sem si koupil noví outo.*

K: *Jakí? Toho dastra? Máž ho uš doma, nebo?*

J: *Za půl roku.*

(...)

§ 5 (ČN 05.29)

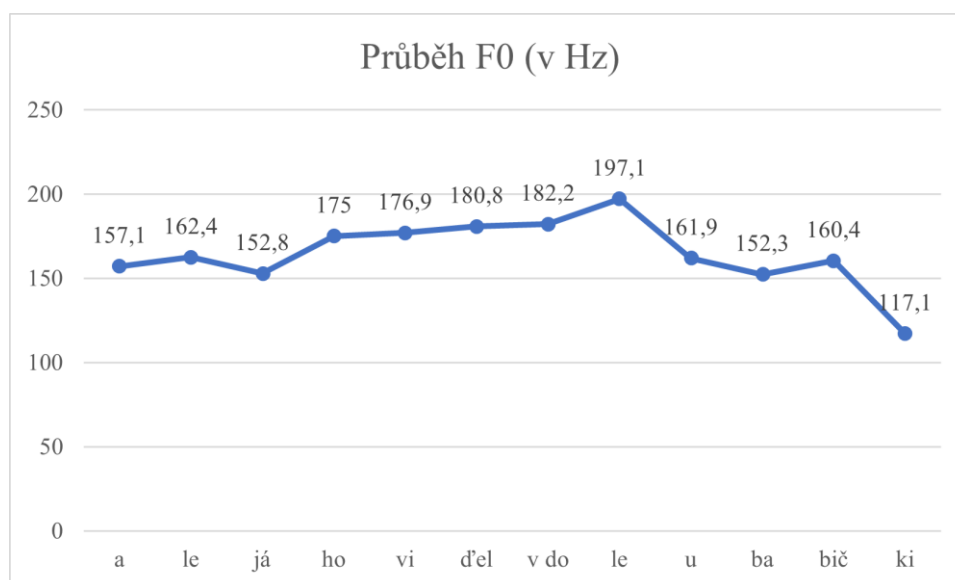
K: *On je tadi Krištof?*

(Jo. No, ten je z Doudleb. Ten taky může bejt nahranej.)

K: *Ten je ori... ten je přímo s centráli.*

J: *Hele, ale já ho viděl v dole u babički.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): A (157,1 Hz) le (162,4 Hz) já (152,8 Hz) ho (175 Hz) vi (176,9 Hz) d'el (180,8 Hz) v do (182,2 Hz) le (197,1 Hz) u (161,9 Hz) ba (152,3 Hz) bič (160,4 Hz) ki (117,1 Hz).

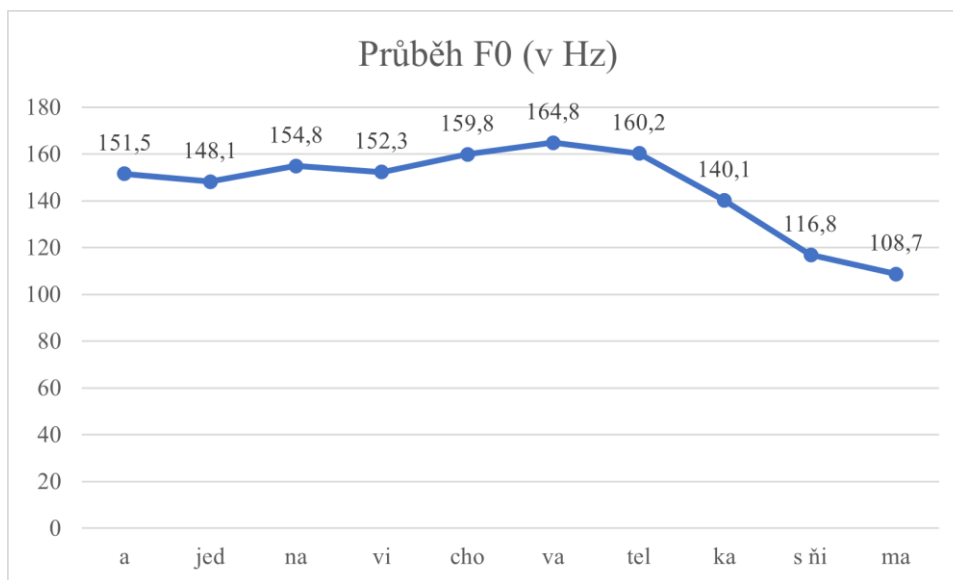
Předposlední slabika slova v jádru výpovědi sice není položena nejvýše ze všech slabik ve výpovědi, ale oproti slabice předchozí dojde u slabiky předposlední ke zvýšení frekvence F0. Tato slabika je taktéž přízvučná.

(...)

§ 6 (ČN 06.21)

K: *Sme šli na Klet' a nějakí, asi s pasťáku je tam vivezli, cikáni, vole, kluki, holki, a ted' jí tam začali stáfkovat a jedna vichovatelka s nima, říkám, tivole, to je nátura, taki.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *A* (151,5 Hz) *jed* (148,1 Hz) *na* (154,8 Hz) *vi* (152,3 Hz) *cho* (159,8 Hz) *va* (164,8 Hz) *tel* (160,2 Hz) *ka* (140,1 Hz) *s ňi* (116,8 Hz) *ma* (108,7 Hz).

V jádru výpovědi stojí slovo *vychovatelka*. Nejvyšší hodnotu F0 má slabika *va*, ale přízvučná je slabika *tel*.

J: *Jak stáfkovat?*

K: *No prostě, že nepudou (...)*

§ 7 (ČN 08.47)

J: *Jó hele, a Kristína se rozešla s Pepou.*

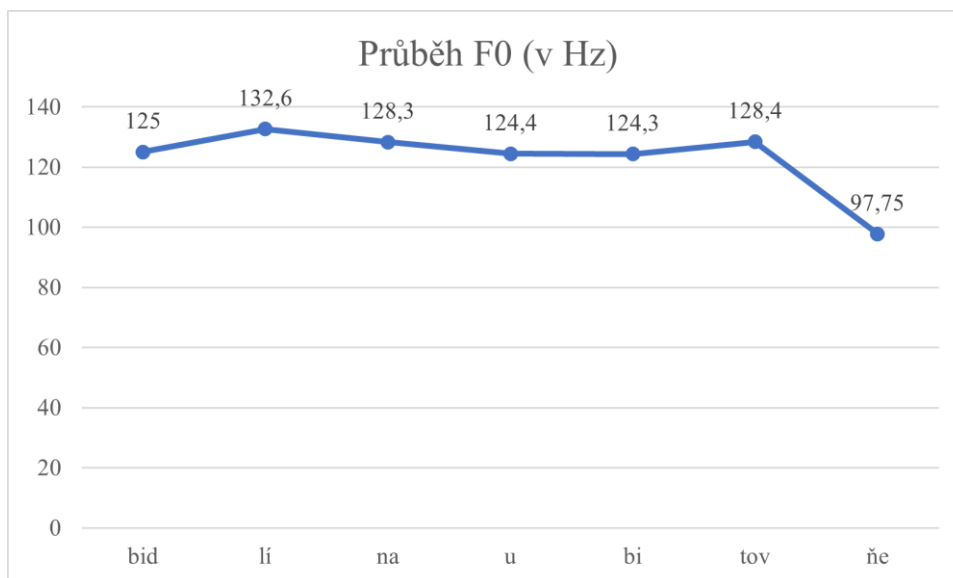
K: *Jo?*

J: *Dneska bila na Kletě, řekla, že vodešla vod něj. Že to neňi možní, že chlastá jako kráva, vole.*

K: *On tam bil a nič neříkal. A gdi vodešla?*

J: *Nevím, no, vodešla no, vodešla vod něj už asi dřív, bidlí **na ubitovně**, ne.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Bid* (125 Hz) *lí* (132,6 Hz) *na* (128,3 Hz) *u* (124,4 Hz) *bi* (124,3 Hz) *tov* (128,4 Hz) *ňe* (97,75 Hz).

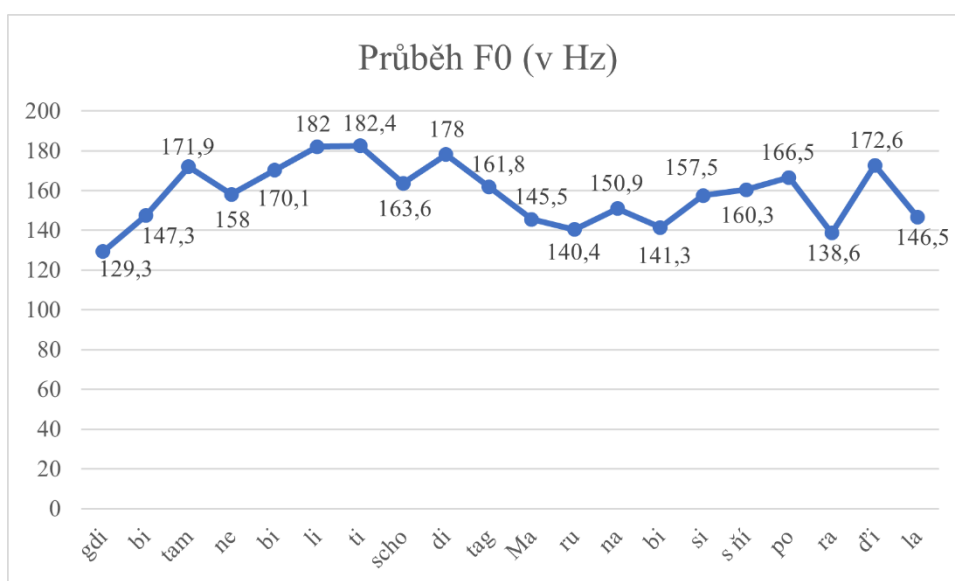
V centru rématu této výpovědi stojí slovo *ubitovně*. Nejvyšší hodnotu F0 má sice slabika, která se v centru rématu nevyskytuje, nicméně předposlední slabika slova v centru rématu má nejvyšší hodnotu F0 ze všech slabik tohoto mluvniho taktu. Stejně tak dojde k navýšení F0 předposlední slabiky oproti slabice předchozí. Slabika poslední je melodicky výrazně nízko, stejně jako u příkladů předchozích (viz např. *u babički, izoluje, kvaltiňiho*). Předposlední slabika slova v centru rématu je přízvučná.

(...)

§ 8 (ČN 09.56)

J: *Gdibi tam nebili ti schodi, tag Maruna bi si s ní poradila, ale...*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Gdi* (129,3 Hz) *bi* (147,3 Hz) *tam* (171,9 Hz) *ne* (158 Hz) *bi* (170,1 Hz) *li* (182 Hz) *ti* (182,4 Hz) *scho* (163,6 Hz) *di* (178 Hz) *tag* (161,8 Hz) *Ma* (145,5 Hz) *ru* (140,4 Hz) *na* (150,9 Hz) *bi* (141,3 Hz) *si* (157,5 Hz) *s ní* (160,3 Hz) *po* (166,5 Hz) *ra* (138,6 Hz) *d'i* (172,6 Hz) *la* (146,5 Hz).

V jádru výpovědi stojí slovo *poradila*, jehož předposlední slabika je akcentovaná. Nicméně tato (předposlední) slabika má značně vyšší hodnotu F0 než slabika předchozí a nadcházející. Každopádně melodický průběh této výpovědi již od slabiky *tag* vykazuje plynulý pokles a následný nárůst až do specificky akcentovaného slova (tj. *poradila*), ve kterém dojde k zakřivení melodické linky stejným způsobem, jaký uvádí v příkladech *doudlebského nářečí* J. Voráč (1976, str. 22).

K: *Schodoles.*

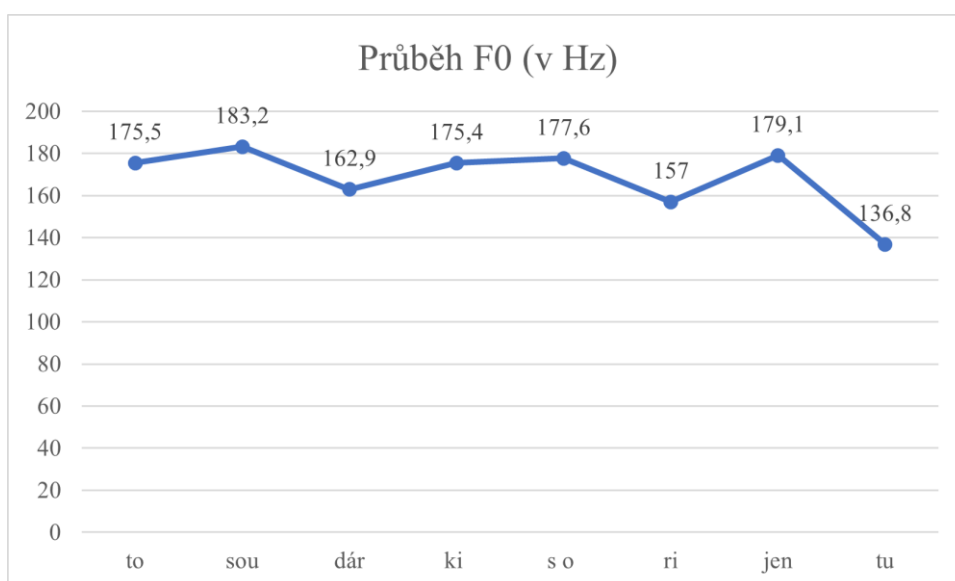
(...)

§ 9 (ČN 11.28)

K: *To sou dárki s Orijentu. To je jak ten. Marko Pólo, gdiš přijel.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *To* (175,5 Hz) *sou* (183,2 Hz) *dár* (162,9 Hz) *ki* (175,4 Hz) *s o* (177,6 Hz) *ri* (157 Hz) *jen* (179,1 Hz) *tu* (136,8 Hz).

V jádru výpovědi stojí slovo *orijentu* a jeho předposlední slabika je přízvučná. Stejně tak program *Praat* prokázal specifický melodický průběh, který je příznačný pro mluvčí *doudlebského nářečí*, viz Voráč (1976), str. 22.

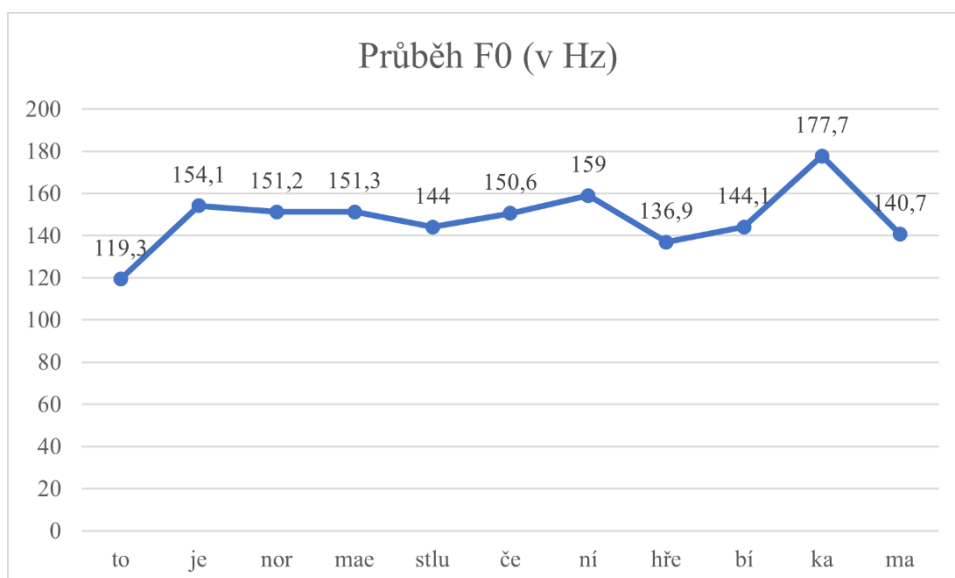

J: *Todle to nemá.* (poznámka: mluví o ručně vyrobené přepravce na lahve) *To za třista je draží, i za dvjestě, todle.*

K: *No já vim, ale...*

J: *To je normae stlučení hřebíkama.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *To* (119,3 Hz) *je* (154,1 Hz) *nor* (151,2 Hz) *mae* (151,3 Hz) *stlu* (144 Hz) *če* (150,6 Hz) *ní* (159 Hz) *hře* (136,9 Hz) *bí* (144,1 Hz) *ka* (177,7 Hz) *ma* (140,7 Hz).

Slovo *hřebíkama* stojí v centru výpovědi a jeho předposlední slabika je přízvučná, stejně tak i průběh melodické linky – který se už od začátku výpovědi adaptuje na to, aby se na předposlední slabice výpovědi slyšitelně zvýšil a jádro výpovědi tím způsobem zdůraznil – naznačuje tomu, že se v této výpovědi vyskytuje rys *doudlebského* nářečí tak, jak ho definoval Voráč (1976) na str. 22.

K: *No je, to neňi čepovaní. No ale mňe to je jedno, viť, já to d'elat nebudu.*

A: *Tak, no. To gdiš budeš d'elat sám, tak u toho strávíš dopoledne.*

K: *Přesně. To vid'elám dva tisíce za tu dobu. U počítače.*

V tomto místě je percepčně doložitelný jak přízvuk silový na předposlední slabice, tak přízvuk melodický – na předposlední slabice se nachází melodický vrchol výpovědi.

(...)

§ 10 (ČN 11.56)

K: *Tivole.*

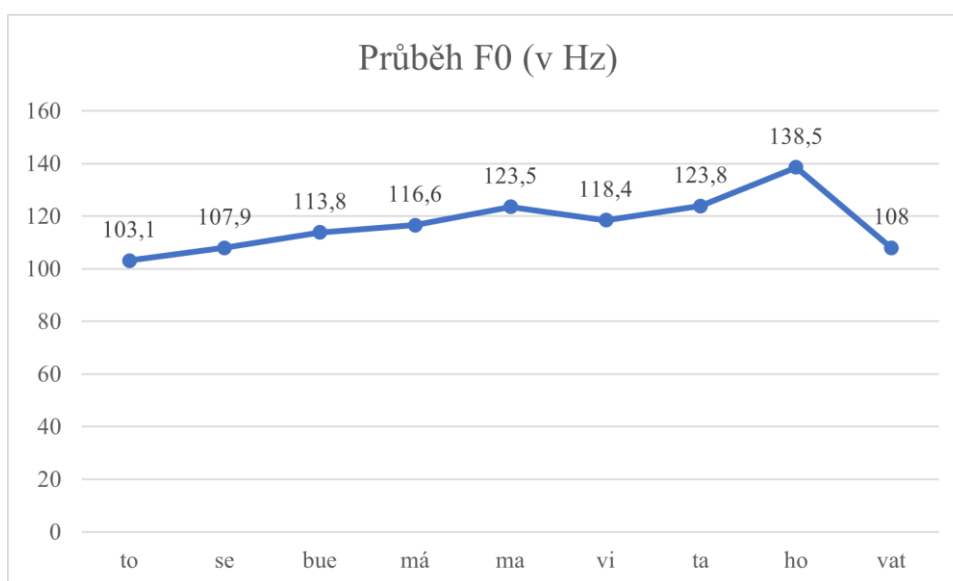
J: *Pjeknej, tí brďo.*

K: *S čeho to je? (...) Ten je pjeknej. (...)*

J: *Ti, to je pjekní, to se bue máma vitahovat.* (Mluví o šále dovezené z Jordánska.)

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *To* (103,1 Hz) *se* (107,9 Hz) *bue* (113,8 Hz) *má* (116,6 Hz) *ma* (123,5 Hz) *vi* (118,4 Hz) *ta* (123,8 Hz) *ho* (138,5 Hz) *vat* (108 Hz).

Jádro výpovědi se nachází ve slově *vitahovat*, předposlední slabika tohoto slova je přízvučná. Co se týče průběhu melodické linky, odpovídá *doudlebskému* typu podle Voráče (1976), str. 22.

A: *Docela heskej orijentální vzor.*

(...)

§ 11 (ČN 12.17)

J: *Na, d'í si hrát.*

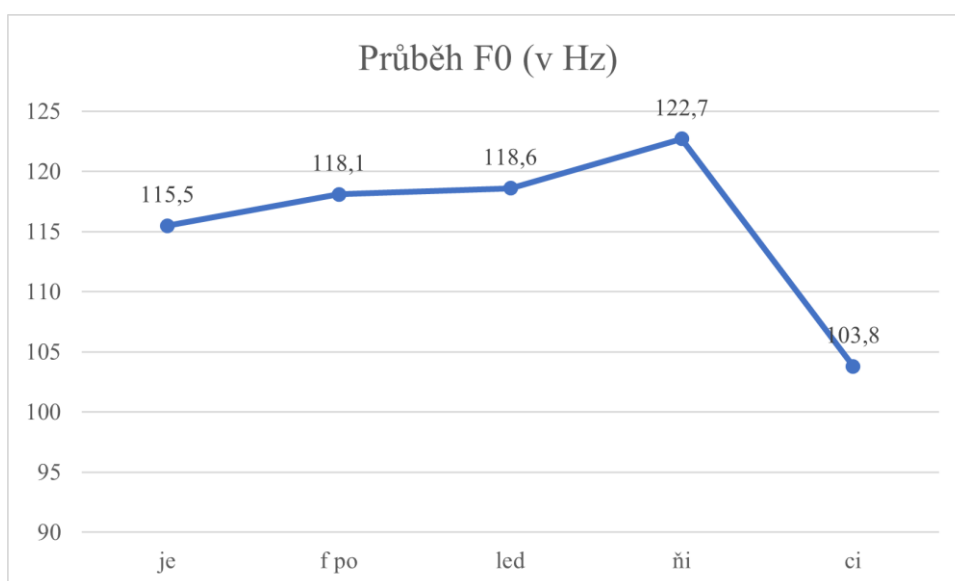
A: *Na, hrej si. Tumáš husáka.*

K: *Jo.*

J: *Tumáš kohouta, ne. Je **f poledníci**.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Je* (115,5 Hz) *f po* (118,1 Hz) *led* (118,6 Hz) *ňi* (122,7 Hz) *ci* (103,8 Hz).

Ve slově *poledníci*, kteréžto je taktéž v centru výpovědi, je přízvukná slabika předposlední. Ve výpovědi dochází k příznačnému průběhu melodické linky F0 tak, jak to naznačil Voráč (1976) na str. 22.

K: *Bumbác, kohout leží do kouta.*

(...)

§ 12 (ČN 14.36)

J: *A víž vo tom, že chcípnul, vole, Putim?*

K: *Jakš to?*

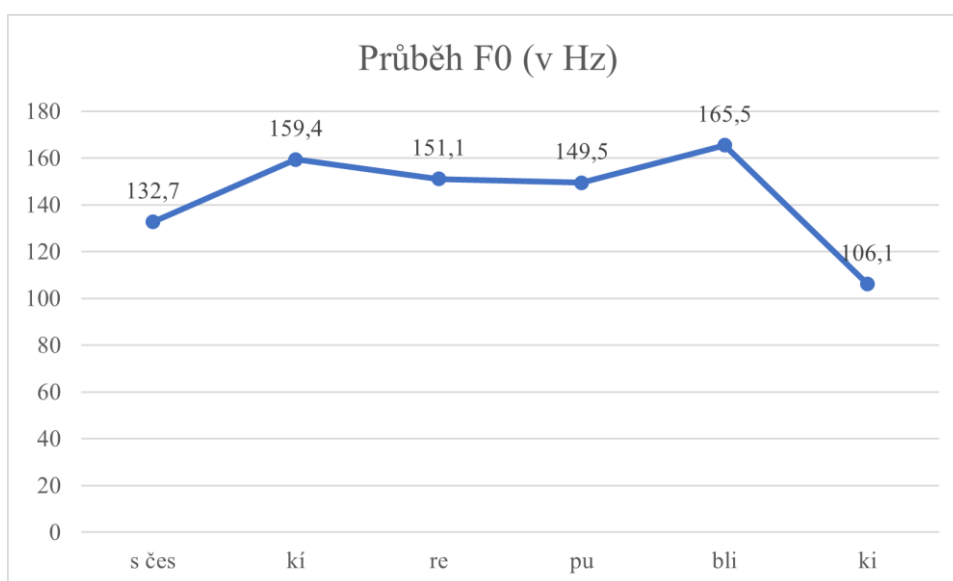
J: *Chcípnul.*

A: *To maj dvojňika.*

J: *F Americe chcípul Putim. Tigr. Pocházel od nás. S Českí republikí.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *S* čes (132,7 Hz) *kí* (159,4 Hz) *re* (151,1 Hz) *pu* (149,5 Hz) *bli* (165,5 Hz) *ki* (106,1 Hz).

Jádro výpovědi leží na slově *republikí*, toto slovo má přízvučnou slabiku předposlední. Slabika *bli* je nejvyšší z celé výpovědi, mluvčí tedy chtěl toto slovo zdůraznit, protože jeho intencí bylo ostatní účastníky hovoru pobavit ironickou paralelou mezi (tehdy) začínající válkou na Ukrajině, konkrétně mezi ruským prezidentem Vladimírem Putinem a zemřelým tygrem jménem Putin, který pocházel z České republiky. Mluvčí tedy využil tohoto specifického prozodického rysu k tomu, aby zdůraznil prvek komiky v jeho výpovědi.

(...)

§ 13 (ČN 26.29)

J: *Chodník je předelanej.*

(Posunutej.)

A: *Uš? To sem si nefším.*

K: *Ono to je tak jako...*

J: *Tam sem d'elal dozora, ne.*

(...)

§ 14 K: *Ještě támhle, to tam pěkne skurvil ten chodník, te' sem si na to fspomněl, jak d'elal u Šebesti.*

V tomto případě nebyl program *Praat* schopen vyhodnotit melodickou linku výpovědi pravděpodobně pro rušivé vnější vlivy při zaznamenávání rozhovoru. Nicméně je v tomto případě možno dokázat specifický průběh melodické linky, který je příznačný pro *doudlebské* nářečí tak, jak to uvádí Voráč (1976) na str. 22, percepčně. Mluvčí chce zdůraznit, že ten chodník, jehož stavba se nepodařila, se nacházel u pana Šebesty, proto je centrum výpovědi na slově *Šebesti*. K zdůraznění tohoto slova použil prostředků

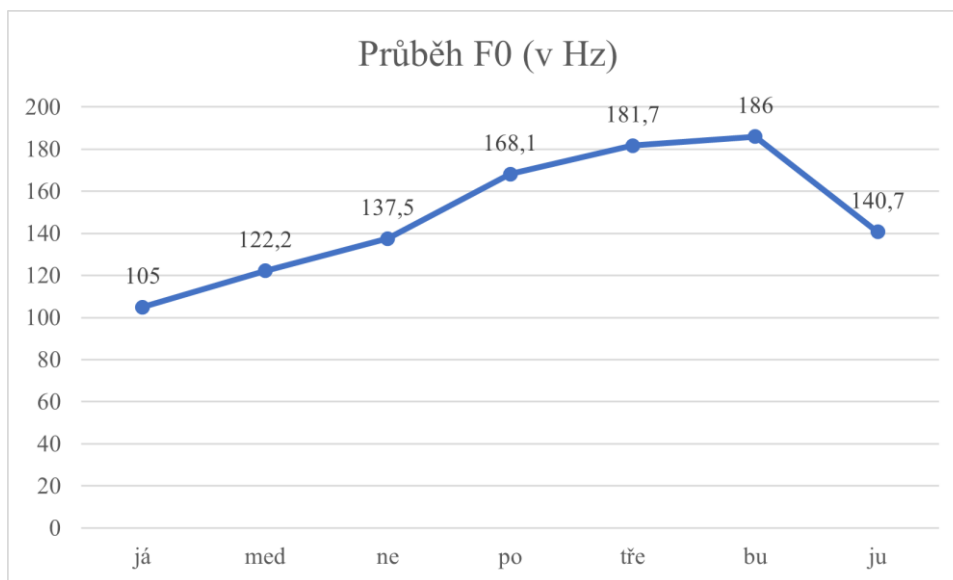
prozodických, tedy těch, které jsou v této práci sledovány. Toto slovo má taktéž přízvučnou slabiku předposlední.

(...)

§ 15 ČN (31.03)

J: (...) *ne, sem ze fčelama nič neđelal, sem se na ňe rog visral, no, tak maji varijózu jako, to se nedá nič d'elat. (...) A teđ von ťi na mňe todle, jo, já sem říkal, já nevím, jestli to budu léčit, jako, tak sem takhle to, a von: „Nó, to musíte,“ já říkám: „Pane, já nemusím nič, já sem na ti fčeli múžu i visrat jako, úplne jako, jo, já to neđelám... já s toho... mňe to nebaví, já to, mňe to zůstalo po tátovi, já to d'elám, že to d'elám, jo, a jesi budu ňákí vaše keci poslouchat, tak se na ti fčeli viseru a nechám je a hotovo, at' si d'elaj, co chcou, ne, jako. Já med nepotřebuju, já med nežeru, sem mu řek a hotovo.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Já (105 Hz) med (122,2 Hz) ne (137,5 Hz) po (168,1 Hz) tře (181,7 Hz) bu (186 Hz) ju (140,7 Hz).

V jádru výpovědi stojí právě slovo *nepotřebuju*, s tím že je zdůrazněné, aby podtrhlo emociální rozpoložení mluvčího, tedy že je rozrušen. K tomuto zdůraznění opět mluvčí použil prozodického prostředku, který je příznačný pro *doudlebské* nářečí (viz Voráč, 1976,

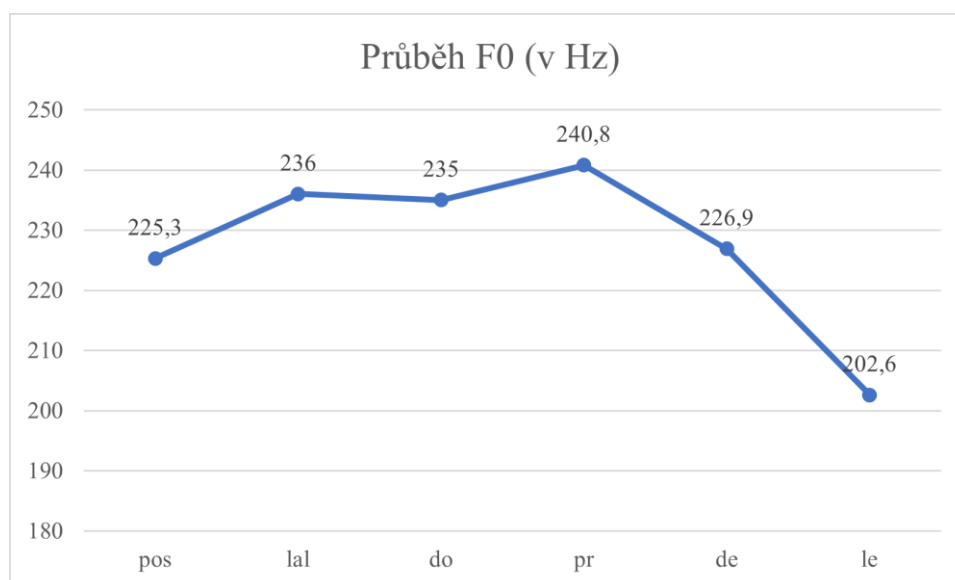
str. 22). Ve slově *nepotřebuju* je přízvučná slabika předposlední. Kadence výpovědi neklesá i přes to, že je na ni bezprostředně napojena výpověď další, a to z důvodu asyndetického spojení těchto dvou výpovědí. Obě dvě výpovědi tedy vystupují samostatně, na sobě nezávisle.

A: *Počkej, to bilo teřka řegdi?*

J: *Nó, je to tejden asi.*

A: *Jó, to mi říkal! Že ho jeden ř Pasičkách poslal do prdele.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Pos* (225,3 Hz) *lal* (236 Hz) *do* (235 Hz) *pr* (240,8 Hz) *de* (226,9 Hz) *le* (202,6 Hz).

Co se týče dynamiky výpovědi, je dobře znatelný silový přízvuk na slabice předposlední ve slově *prdele*. To je patrné i z hlediska trvání této slabiky (viz Spektrogramy – Praat). Jelikož mluvčí tuto výpověď pronesl se smíchem a jedná se tedy o výpověď emocionálně zabarvenou, je průměrná F0 celé výpovědi mnohem výše položena než průměrná F0 běžného hovoru toho samého mluvčího.

Záměrem mluvčího bylo nejspíše co nejvíce zdůraznit slovo *prdele*, ale použil k tomu spíše prostředku dynamického než prostředku melodického tak, jak by to bylo příznačné

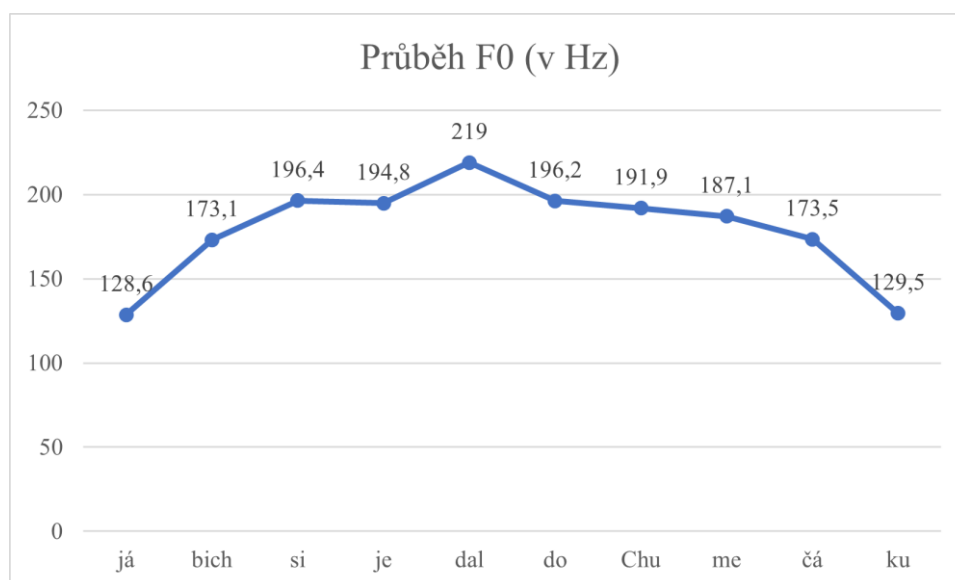
pro mluvčí *doudlebského* nářečí. Ale i tento dynamický slovní přízvuk se dle Voráče vyskytuje nejen u mluvčích *doudlebského* nářečí, ale i u mluvčích jihočeských nářečí.

(...)

§ 16 (ČN 35.51)

J: (...) *tam mi to to. Já bich si je dal do Chumečáku, já tam mam pjekní místo, nad Marouškem pjekní jako místo, ale zase tam neří voda jako jo...*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Já (128,6 Hz) bich (173,1 Hz) si (196,4 Hz) je (194,8 Hz) dal (219 Hz) do (196,2 Hz) Chu (191,9 Hz) me (187,1 Hz) čá (173,5 Hz) ku (129,5 Hz).

Ačkoliv se v jádru výpovědi nachází slovo *Chumečáku*, není zde specifický melodický průběh výpovědi tak zřejmý jako u příkladů jiných. Dle průměrných hodnot F0 na každé slabice, které jsou zaneseny v grafu (viz níže), bychom mohli usuzovat, že zde k žádné prozodické odchylce nedochází. Nicméně srovnáme-li graf průměrných hodnot F0 se spektrogramem záznamu výpovědi (viz Spektrogramy – Praat), ve kterém je modře zaznamenána melodická linka výpovědi, zjistíme, že slabika *čá* začíná melodicky značně výše než slabika *me*. Při trvání dlouhého vokálu *á* v této slabice postupně dojde k poklesu

melodické linky, kterýžto pokles zapříčiní i snížení průměrné frekvence této slabiky. Ta samá slabika je v tomto slově (mluvním taktu) slabikou přízvučnou.

(...)

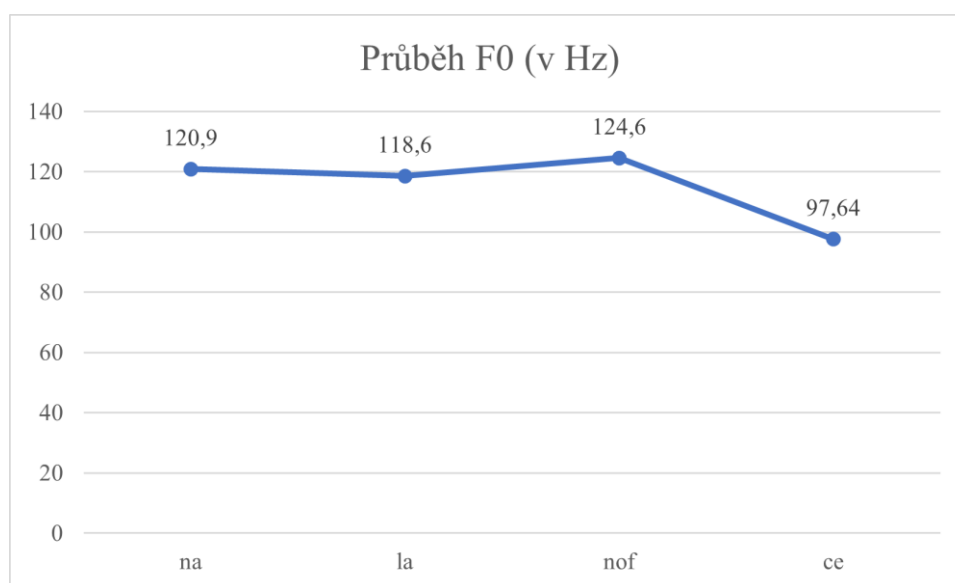
§ 17 (ČN 49.35)

J: *To je jedno, jak to. A von tam bude d'elat vedoucího.*

A: *Na Kletí, jo?*

J: *Na lanofce.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): Na (120,9 Hz) la (118,6 Hz) nof(124,6 Hz) ce (97,64 Hz).

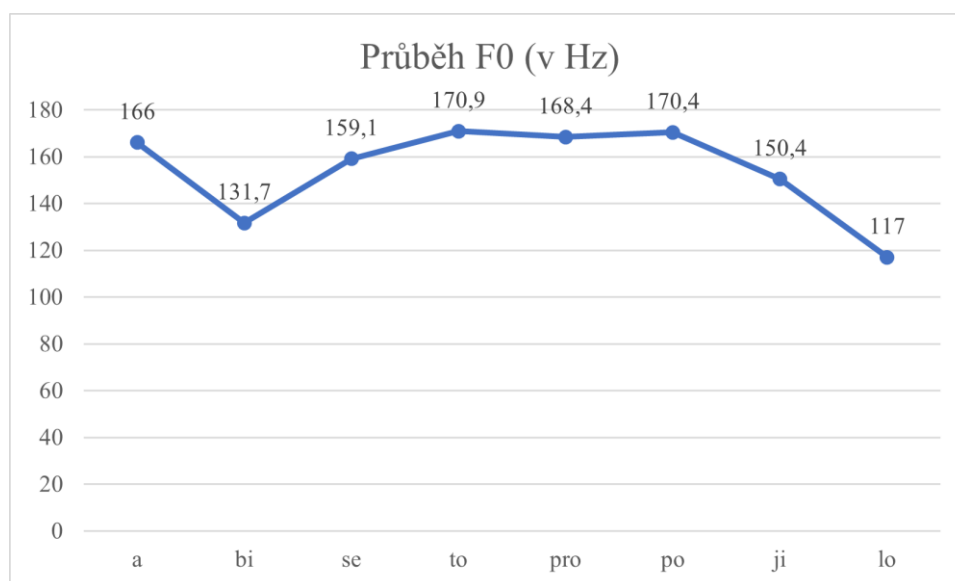
Jedná se o eliptickou výpověď – réma výpovědi bylo postponováno, taktéž došlo k parcelaci výpovědi a réma bylo osamostatněno jakožto celistvá výpověď. Jelikož se jedná o vytčené réma, je jasné, že dle Voráčovy teorie musí dojít u mluvčích *doudlebského* nářečí k specifickému melodickému průběhu a také k akcentaci předposlední slabiky.

(...)

§ 18 (ČN 51.01)

J: *Chťeli pustit lanofku a vona nešla, von mi to říkal. No Hejl šel pustit lanofku a vona nešla. Tak volal dolu Jaňe, jesli zapla. Vona musí zapnout skříňku, no, dole, abi se to propojilo, jako, to ovládání.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): A (166 Hz) bi (131,7 Hz) se (159,1 Hz) to (170,9 Hz) pro (168,4 Hz) po (170,4 Hz) ji (150,4 Hz) lo (117 Hz).

V tomto případě program Praat nevyhodnotil typickou melodickou linku pro *doudlebské* nářečí, nicméně slovní přízvuk ve slově *propojilo*, které stojí v jádru výpovědi, spočívá na slabice předposlední.

(...)

§ 19 (ČN 54. 56)

J: (...) *No to ví že, abi bili dvě.*

A: *To sou čtyři lidi na smňeňe, jo?*

J: *No. Voňi jsou tam tři.*

K: *To má svůj přetpis, žejo, ňákej.*

J: *Voňi jsou tam tři jako jenom. Nahoře je jeden a v dole sou dva. Ale gziš potřebuje, nahoře musí bejt furt jeden, kerej manipuluje z lanofkou, kerej... a ten gdiš bude dolu, tenhle...*

A: *To je manipulátor.*

Jelikož v tomto místě najednou mluví dva mluvčí, program *Praat* není schopen jednoznačně určit melodickou linku promluvy, kterou pronesl mluvčí A. Nicméně je možné percepčně detekovat silný dynamický přízvuk na předposlední slabice slova *manipulátor* spojený s melodickým vrcholem výpovědi. Slovo *manipulátor* se taktéž nachází v jádru výpovědi. V tomto případě se jedná o nářeční prvek *doudlebského* nářečí, jak ho vymežil Voráč (1976) na str. 22.

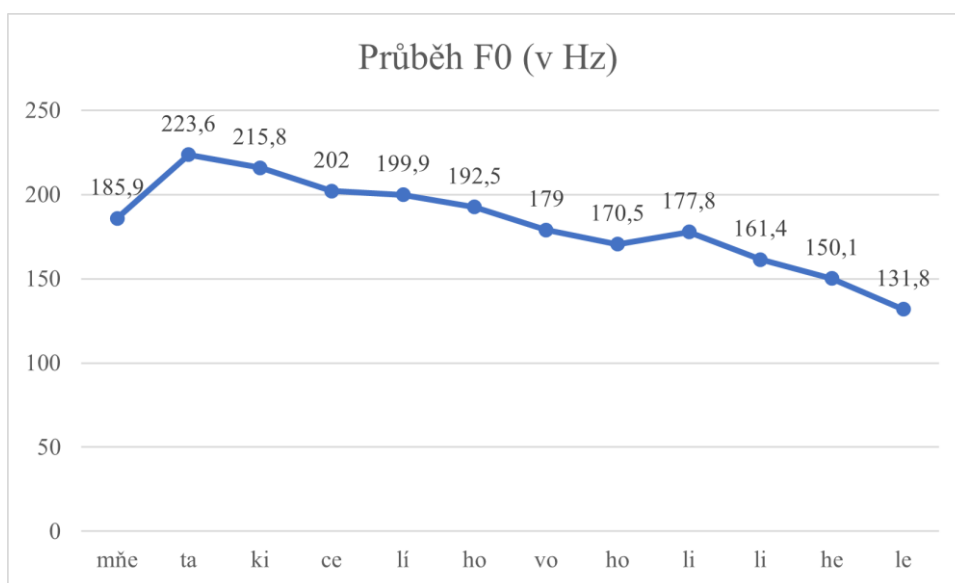
J: *... tak si f prdeli, jako. Taghle kdibi bili dvě v dole, dvě nahoře, tak už si můžou pomoct, jako.*

(...)

§ 20 (ČN 58.48)

J: *Mně taki celího voholili, hele.*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu *Praat*): *Mně* (185,9 Hz) *ta* (223,6 Hz) *ki* (215,8 Hz) *ce* (202 Hz) *lí* (199,9 Hz) *ho* (192,5 Hz) *vo* (179 Hz) *ho* (170,5 Hz) *li* (177,8 Hz) *li* (161,4 Hz) *he* (150,1 Hz) *le* (131,8 Hz).

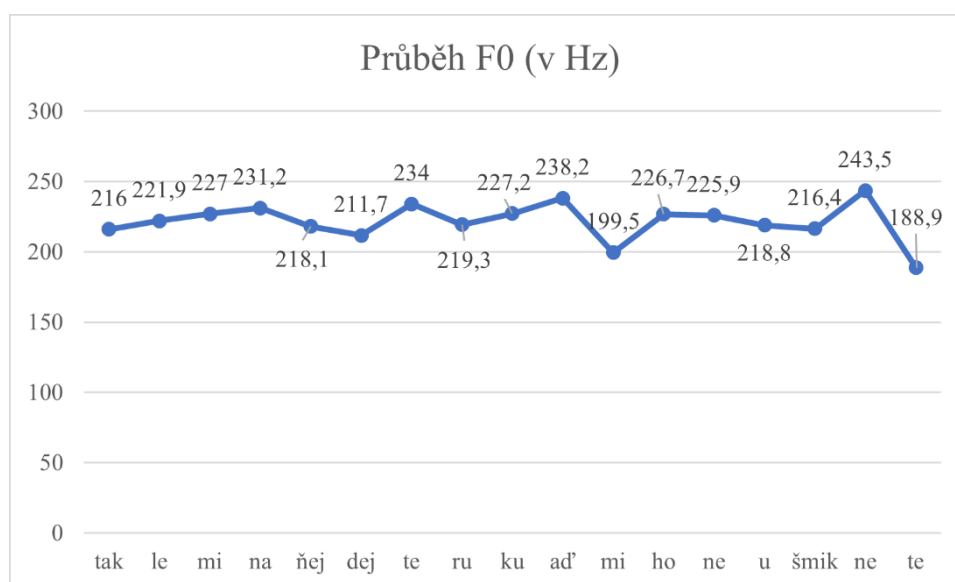
V tomto případě lze pozorovat prozodické zdůraznění jádra výpovědi, které se v tomto případě nachází na slově *taki*. Nicméně i přes fakt, že jádro výpovědi se nenachází na konci, jak je tomu zvykem, dochází ke specifickému průběhu melodické linky a taktéž k akcentování předposlední slabiky ve slově *voholili* tak, jak to popisuje Voráč (1976) na str. 22.

Jedná se o zajímavý jev, protože je v rozporu s Voráčovým tvrzením, že se specifický melodický průběh pro *doudlebské* nářečí (jeho vrchol) a slovní přízvuk na předposlední slabice setkávají na slově, které se nachází v jádru výpovědi, tedy na něm spočívá i přízvuk větný (Voráč, 1976, str. 21). V tomto případě ale dochází k specifickému průběhu F0 a akcentování předposlední slabiky slova nezávisle na výskytu přízvuku větného.

K: *I cikálka?*

J: *No, sem říkal sestřičce: „Takle mi na něj dejte ruku, ad' mi ho neušmiknete.“*

Průměrná F0 na každé slabice (dle programu Praat): *Tak* (216 Hz) *le* (221,9 Hz) *mi* (227 Hz) *na* (231,2 Hz) *nej* (218,1 Hz) *dej* (211,7 Hz) *te* (234 Hz) *ru* (219,3 Hz) *ku* (227,2 Hz) *ad'* (238,2 Hz) *mi* (199,5 Hz) *ho* (226,7 Hz) *ne* (225,9 Hz) *u* (218,8 Hz) *šmik* (216,4 Hz) *ne* (243,5 Hz) *te* (188,9 Hz).

Jádrem výpovědi ..., *ad' mi ho neušmiknete* je slovo poslední, slovo víceslabičné, jehož předposlední slabika je přízvučná. Na této slabice taktéž dojde ke specifickému vrcholu větné melodie. Mluvčí promluvu pronáší vyšším tónem hlasu a s emociálním zabrvením – pronáší vtip. K zdůraznění svého vtipu mluvčí také užívá prostředků prozodických, v tomto případě prostředků příznačných pro *doudlebské* nářečí (dle Voráče, 1976, str. 22).

(...)

6.3.2 Shrnutí (Rozhovor 3)

Ze všech tří autentických textů v této práci se Rozhovor 3 jeví jako nejprůkaznější, co do frekvence výskytu sledovaných nářečních rysů. Jedná se o projevy naprosto spontánní, důvěrné, soukromé. Z toho důvodu volí mluvčí kód *doudlebského* nářečí, který vnímají jako příznačný pro neoficiální komunikáty.

Z toho lze usuzovat, že čím více neformální text je, tím více se v něm u mluvčích *doudlebského* nářečí vyskytuje námi sledovaných nářečních rysů.

7 Závěr

V této bakalářské práci jsme se zabývali mírou výskytu prvků *doudlebského* nářečí u mluvčích. Prvek, který jsme analyzovali v autentických textech, patří do suprasegmentální roviny jazyka. Jedná se o specifické akcentování tří- a víceslabičného slova v jádru výpovědi. Taková slova mívají v *doudlebském* nářečí přízvuk na předposlední slabice, který je taktéž spojen s vrcholem melodické linky. Melodická linka má v jádru výpovědi specifický tónový průběh, který popsal a znázornil Jaroslav Voráč (1976). V jeho práci je ale příkladů týkajících se tohoto tématu velmi málo – celkově se jedná o velice málo prozkoumané téma.

K analýze jsme zvolili metodu záznamu autentických textů menšího počtu mluvčích – nejedná se tedy o výzkum kvantitativní, nýbrž o výzkum kvalitativní – je to dílčí sonda. Tomuto tématu by bylo užitečné se věnovat v mnohem větším měřítku.

Cílem práce bylo tedy zjistit, zda je výše definovaný nářeční rys stále živý napříč generacemi, a také to, v jaké míře se v promluvách mluvčích *doudlebského* nářečí sledovaný rys vyskytuje. V nahrávkách autentických rozhovorů jsme percepčně detekovali možná místa výskytu specifického kladení přízvuku. Následně jsme za pomoci programu *Praat* vyhodnotili melodický průběh detekovaných výpovědí, a to tím způsobem, že jsme spočítali průměrnou hodnotu F0 na každé slabice výpovědi či výpovědního úseku. Po vytvoření grafů průměrných hodnot F0 na každé slabice došlo k znázornění melodického průběhu výpovědi či výpovědního úseku.

Percepčně detekované úseky možného výskytu specifického kladení přízvuku jsme po analýze programem *Praat* označili třemi různými barvami – **zeleně** jsme označili místa, kde došlo ke specifickému průběhu F0 na slově v jádru výpovědi tak, jak to znázornil Voráč (1976, str. 22) – tedy případy, kdy přízvučná penultima je zároveň melodickým vrcholem – **modře** jsme označili místa, která jsou také rysem *doudlebského* nářečí, ale ve kterých taktéž dochází k odchylce od popisu a znázornění Voráče (tamtéž), a **fialově** jsme označili místa, které nebyl program *Praat* pro rušivý vliv okolních zvuků při záznamu rozhovorů schopen analyzovat, nicméně je možné percepčně doložit výskyt specifického kladení přízvuku.

Ze zkoumaného vzorku – tedy ze tří autentických rozhovorů, které dohromady trvají asi dvě hodiny a půl – plyne, že sledovaný nářeční rys stále živý je, a to nezávisle na generační příslušnosti. Sledovaný nářeční rys je úžeji regionální jev a je stále živý. To odporuje obecnému tvrzení, že úžeji dialektické jevy ustupují jevům interdialektickým.

Co se týče toho, v jakých případech mluvčí kladou přízvuk způsobem typickým pro *doudlebské* nářečí, obecně platí, že čím více chce mluvčí zdůraznit jádro výpovědi, tím zřetelněji užije sledovaný nářeční prvek – občas i uzpůsobí průběh celého výpovědního úseku tak, aby bylo vyslovení jádra výpovědi co nejzřetelněji podpořeno specifickým melodickým průběhem (viz např. Rozhovor 3, § 8 – *Gdibi tam nebili ti schodi, tag Maruna bi si s ní poradila, ale...*).

Co se týče místa výskytu sledovaného nářečního rysu v komunikátech s různou mírou neformálnosti, lze tvrdit, že mluvčí z *doudlebského* okrajového úseku užívají prvky svého dialektu v komunikátech neoficiálních, osobních, důvěrných, které mohou mít i fatickou komunikační funkci. Obecně lze tedy říci, že čím více neformální text je, tím více sledovaných nářečních prvků mluvčí užijí. Již z toho lze usuzovat, že *doudlebské* nářečí je stále živé.

Na základě poznatků z Rozhovoru 1 můžeme Voráčův popis melodického průběhu výpovědi u mluvčích *doudlebského* nářečí zpřesnit, a to především díky prostředkům, kterými jsme analýzu autentických textů prováděli – v dnešní době máme možnost vyhodnocovat melodický průběh výpovědi pomocí počítače, kdežto Voráč na konci 70. let 20. století mohl melodickou linku výpovědi znázornit pouze za pomoci percepční analýzy. U slov stojících v jádru výpovědi, které mají přízvučnou slabiku předposlední, dochází u mluvčích *doudlebského* nářečí k specifickému průběhu melodému tak, aby byl dynamický slovní přízvuk podpořen i prostředkem melodickým – Voráč (1976, str. 22) toto popisuje jako spojení slovního přízvuku s melodickým vrcholem výpovědi.

Z Rozhovoru 1 vyplývá, že specifický přízvuk pro *doudlebské* nářečí nemusí být nutně spojen se zvýšením F₀ na předposlední slabice, ale i s poklesem F₀ – v obou případech se jedná o slovní přízvuk specifický pro mluvčí *doudlebského* nářečí podpořený melodickou linkou výpovědi.

Hodnota F0 na předposlední slabice slova nesoucí sledovaný suprasegmentální nářeční rys (v případě zvýšení F0 na přízvučné slabice) často nebývá nejvyšší hodnotou F0 v celé výpovědi. To, co je u analyzovaných příkladů podobné, je specifický melodický průběh na slově, které nese slovní přízvuk na předposlední slabice. Proto mluvčí často přizpůsobují průběh celého výpovědního úseku tomu, aby na konci výpovědi, kde se nachází centrum rématu, došlo k tomuto specifickému melodickému průběhu (viz např. Rozhovor 3, § 8 – *Gdibi tam nebili ti schodi, tag Maruna bi si s ní poradila, ale...*) – děje se tak skrze pokles melodické linky u slov před jádrem výpovědi. Přesnější by tedy bylo popsat tento specifický přízvuk jako *slovní přízvuk na penultimě podpořený specifickým melodickým průběhem slova v jádru výpovědi*.

8 Seznam použitých informačních zdrojů

BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

BLÁHA, Ondřej. *Funkční stratifikace češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2377-7.

CURÍN, František et al. *Jazyk: nářečí, místní jména, slangy. Jihočeská vlastivěda. Řada A, Kultura*. 1. vyd. Čes. Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1986.

ČECHOVÁ, Marie et al. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-21-8.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vydání 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.

DUBĚDA, Tomáš. *Jazyky a jejich zvuky: univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1073-6.

HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ a Kamila MRÁZKOVÁ, ed. *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia, 2019. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-2961-4.

JANČÁKOVÁ, Jana. *Naše řeč. Vydrovo „titácké“ nářečí po 50 letech*. Ročník 53, číslo 4-5, Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., 1970. ISSN: 0027-8203, str. 243-251.

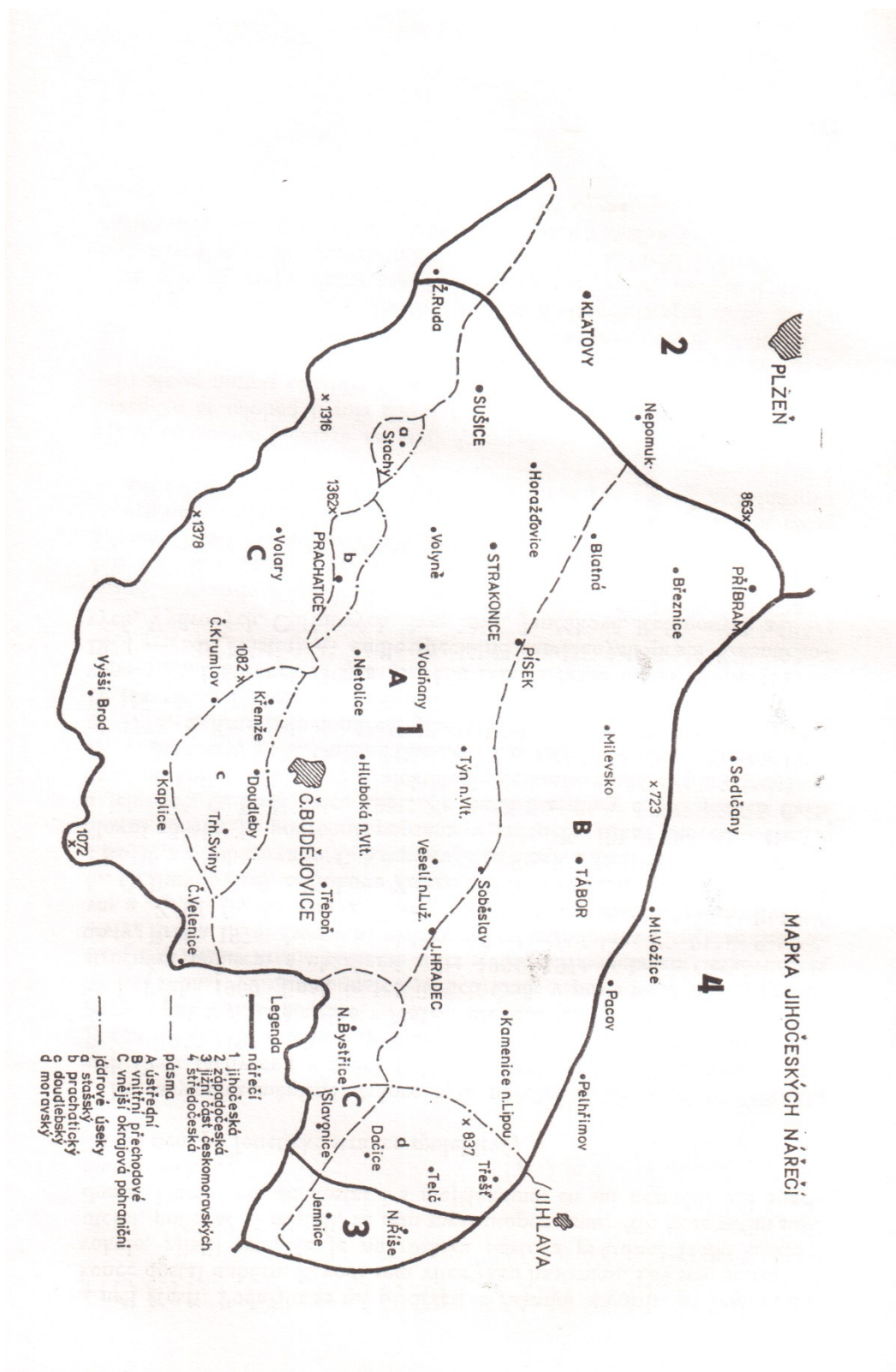
KOTSMÍCH, Vojtěch Václav. *O podřečí doudlebském*. V Praze: Museum království Českého, 1868. Sborník vědecký musea království Českého. Odbor historický, filologický a filosofický.

ROMPORTL, Milan. *Základy fonetiky*. 2. vyd., (v SPN 1.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

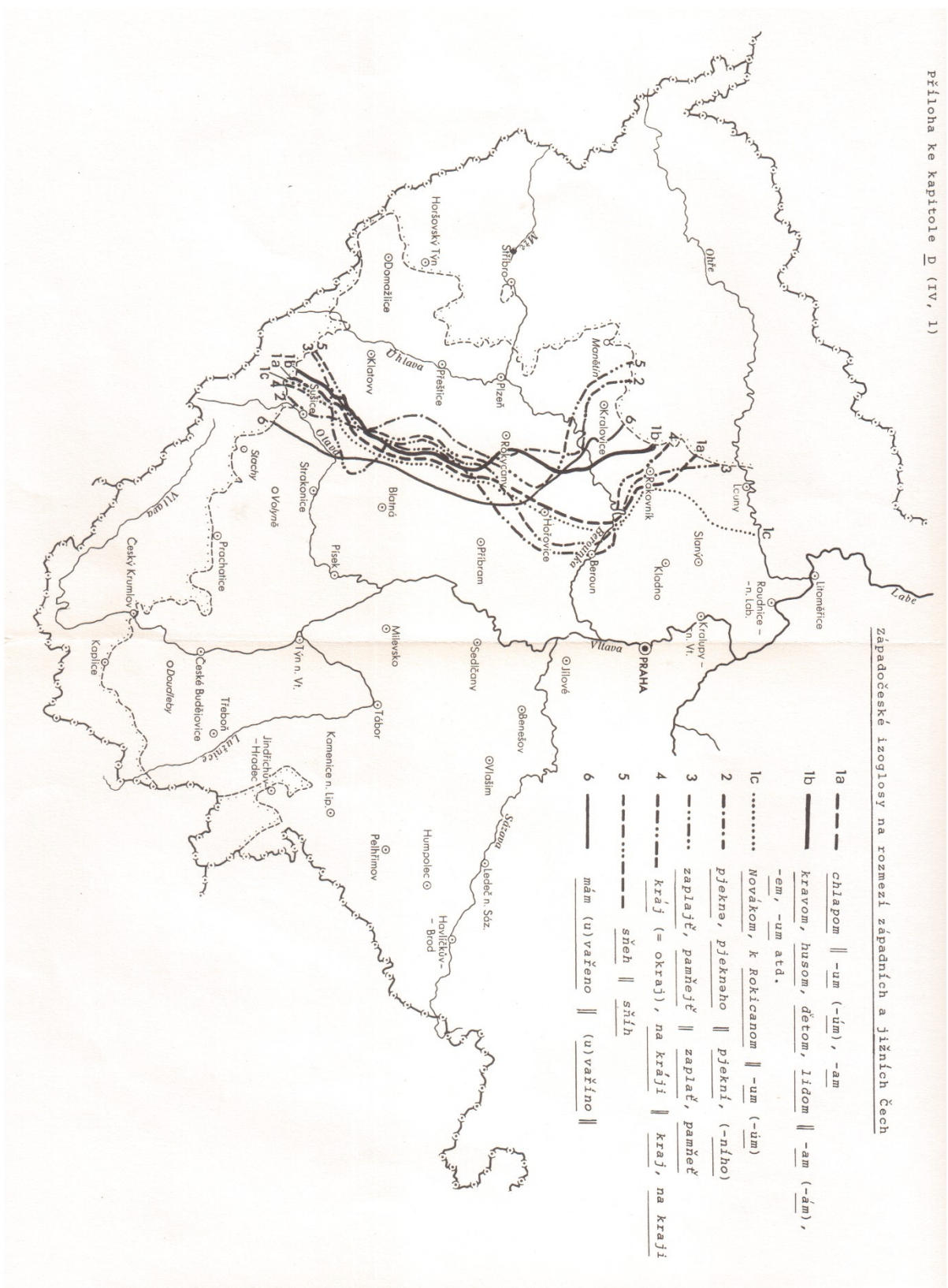
SKARNITZL, Radek, Pavel ŠTURM a Jan VOLÍN. *Zvuková báze řečové komunikace: fonetický a fonologický popis řeči*. V Praze: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3272-8.

VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná (část druhá)*. Praha: Československá akademie věd, nakladatelství Academia, 1976. Česká nářečí, sv. 8.

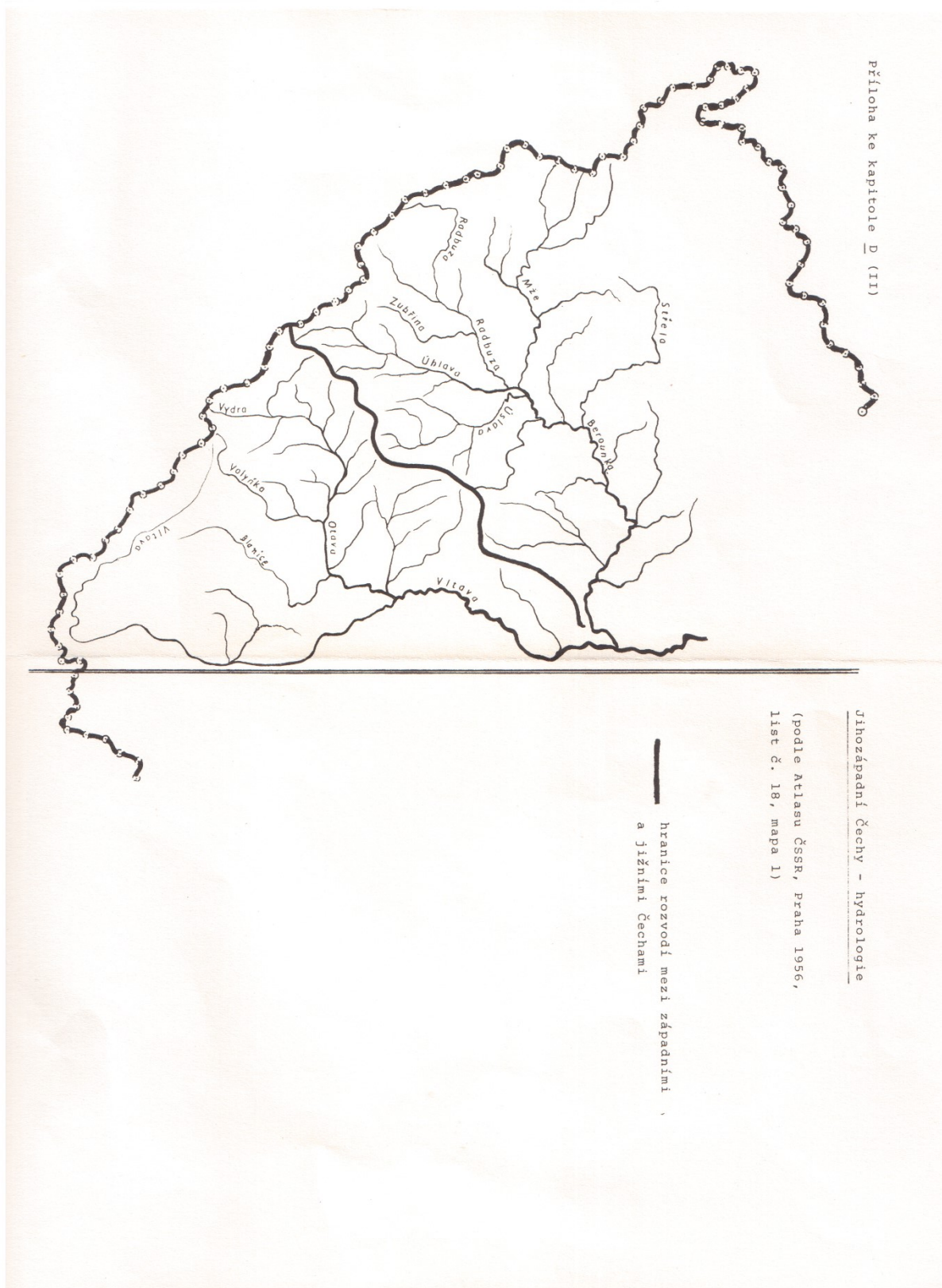
Príloha 2 – Mapa jihočeských nářečí (Cuřín et al., 1986)

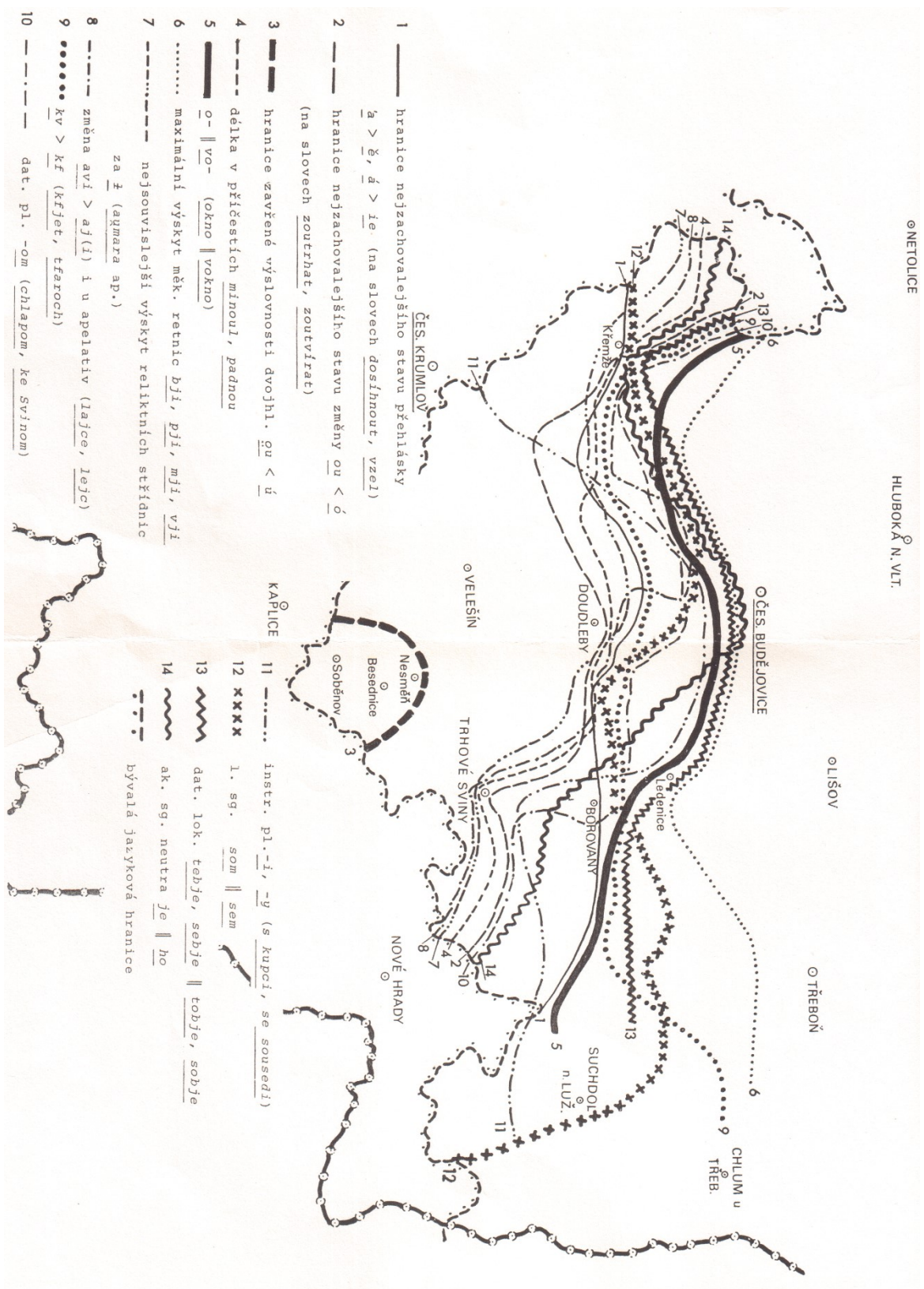
Príloha 3 – Západočeské izoglosy na rozmezí západních a jižních Čech (Voráč, 1976)

Příloha 6 – Jihozápadní Čechy – hydrologie (Voráč, 1976)

Príloha 7 – Okrajový úsek doudlebský (Voráč, 1976)

- 1 — hranice nejzachovalejšího stavu přehlásky
á > ě, á > ie (na slovech *dosáhnout, vzetl*)
- 2 — hranice nejzachovalejšího stavu změny ou < ó
(na slovech *zourřat, zoutvřrat*)
- 3 — hranice zavřené výslovnosti dvojhl. ou < ú
- 4 — délka v přičestích *minoul, padnou*
- 5 — o- || vo- (okno || voko)
- 6 — maximální výskyt měk. retnic *bji, pji, mji, vji*
- 7 — nejsouvislejší výskyt reliktních střídanic
za ž (ajmara ap.)
- 8 — změna *avi* > *aj(i)* i u apelativ (*lajce, lejce*)
- 9 — kv > kf (*křjet, třaroch*)
- 10 — dat. pl. -om (*chlajom, ke svinom*)

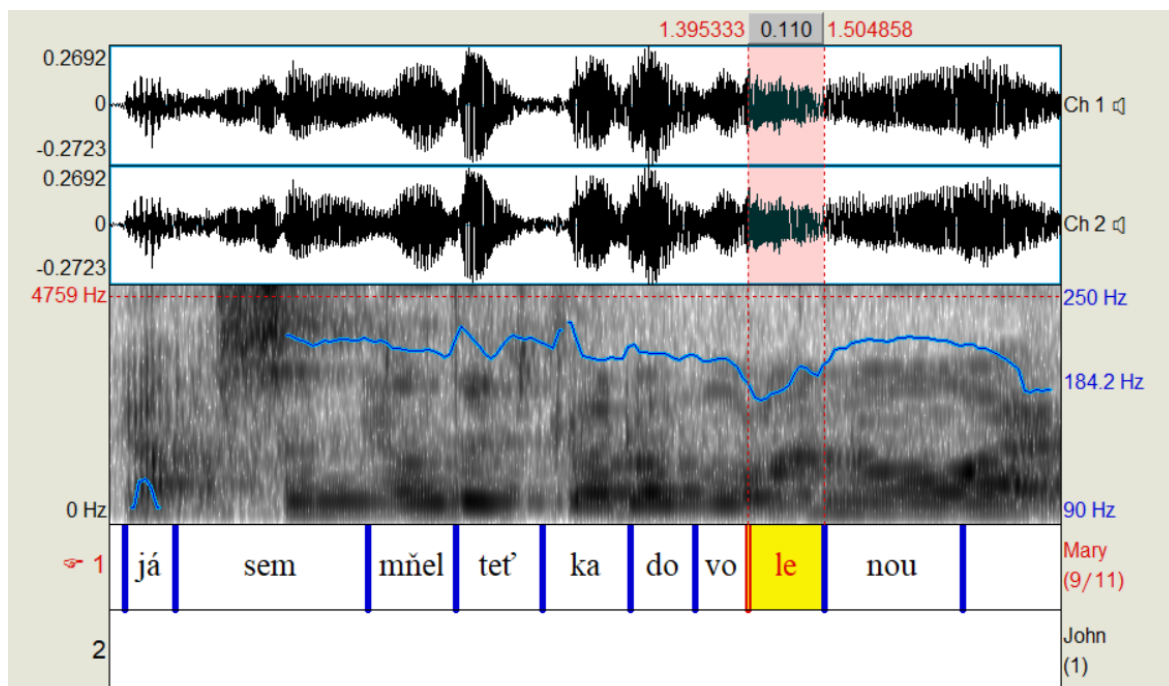
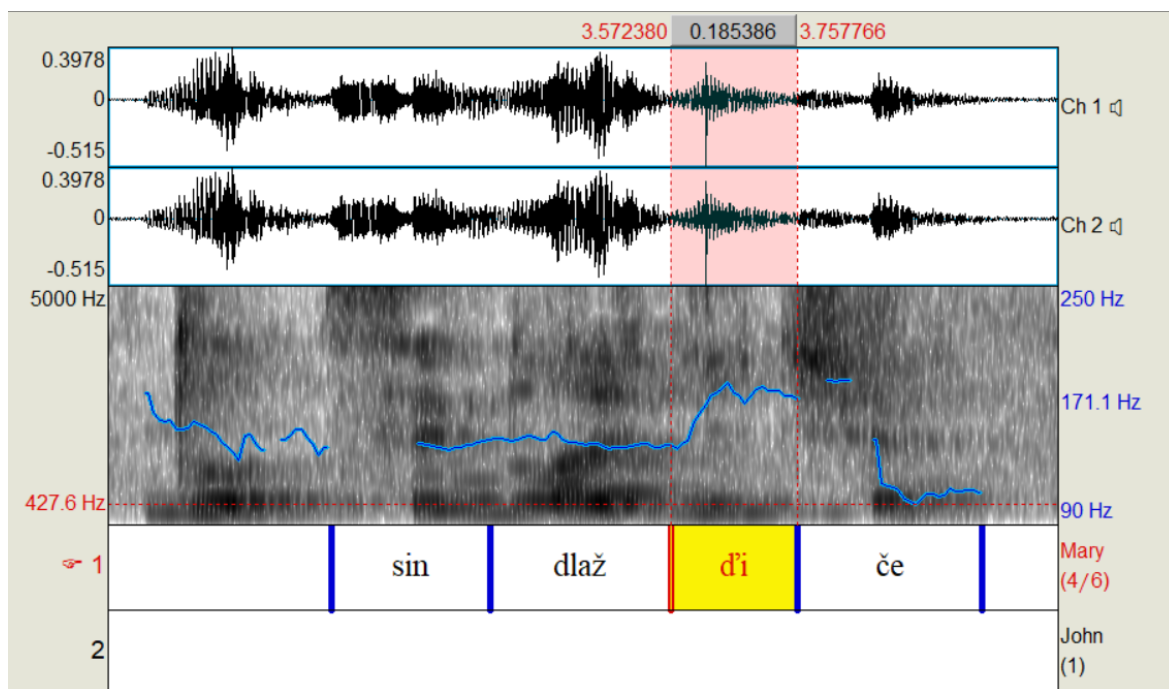
- 11 — instr. pl. -i, -y (s *kupci, se sousedi*)
- 12 — 1. sg. som || sem
- 13 — dat. lok. *tebe, sebe* || *tobje, sobje*
- 14 — ak. sg. neutra je || ho
bývalá jazyková hranice

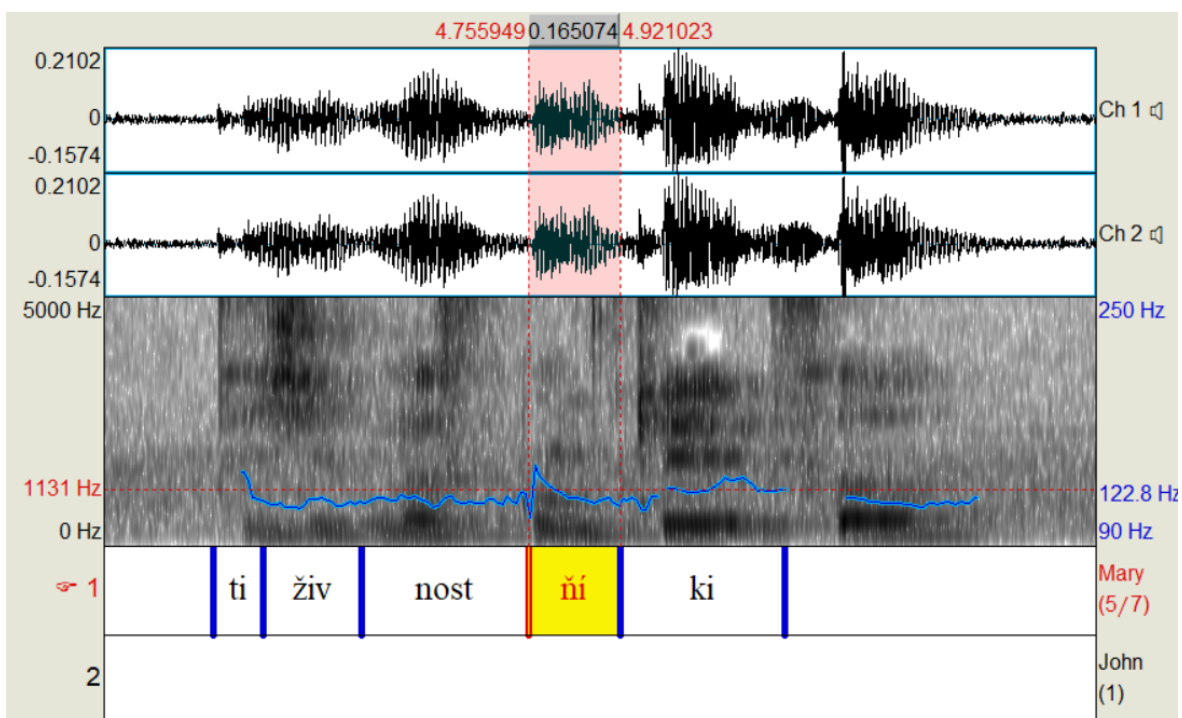
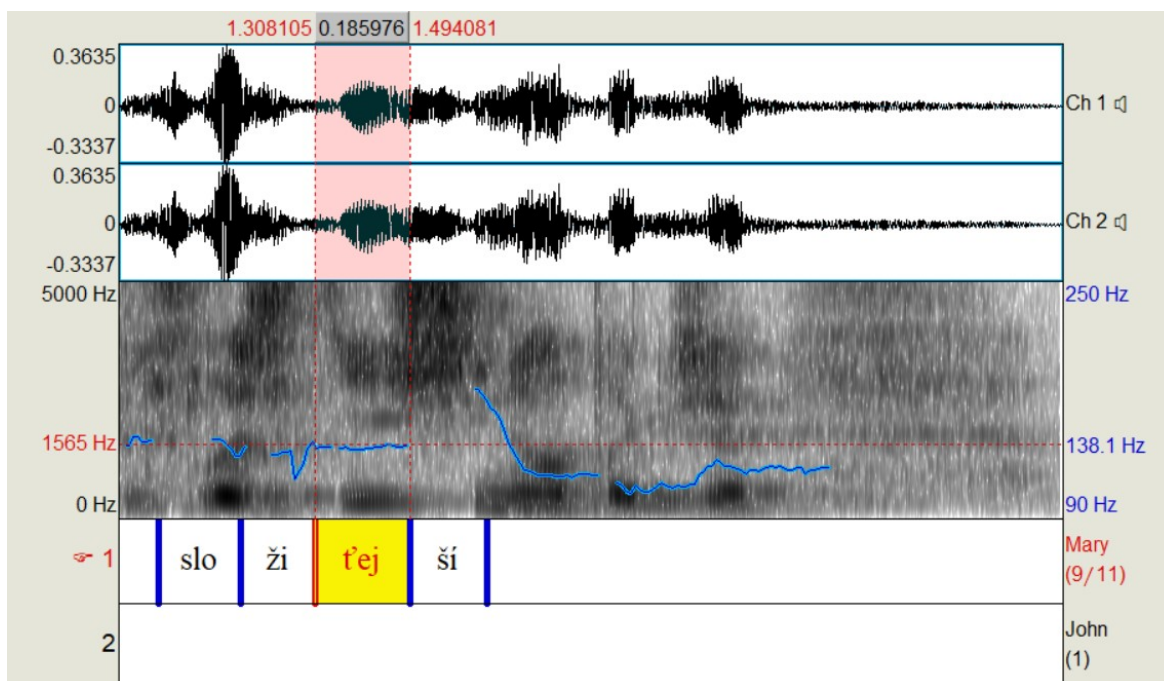
Příloha 8 – Záznam příkladů doudebského nářečí (Voráč, 1976, str. 22)

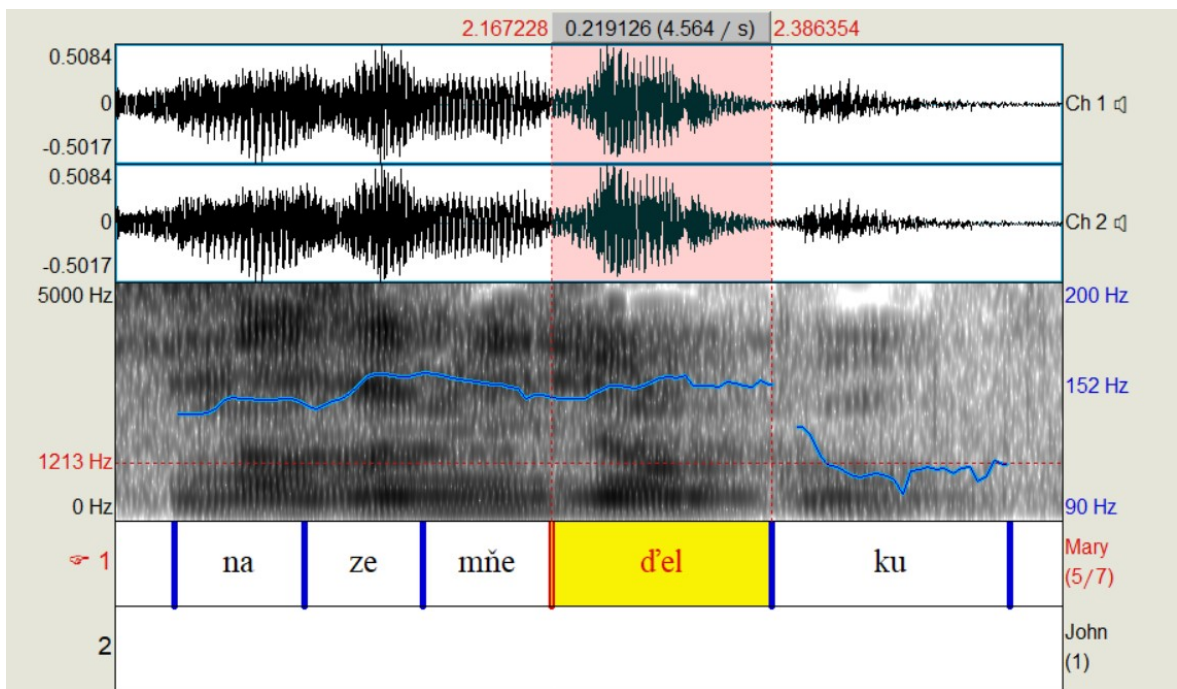
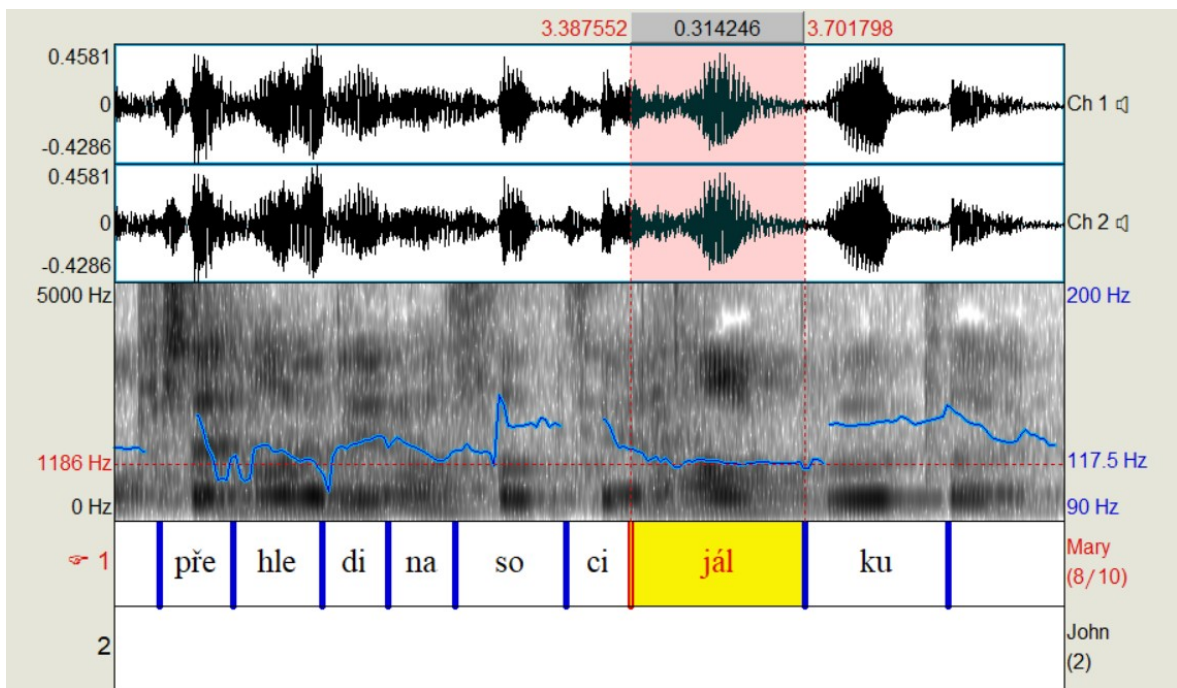
kaznější: ten co chođil s ěim ělovjekem, jag ho strašilo // jag lita,
jag jť pronásledujou // krobijánka strašná, krobijánka // taki za
šeňichem // to som tu povídala // prase začalo lítat po dvoře tule
u Řesňičků (Soběnov); jak ste prodal ti voli Tomášovi Smolíkovi // jag je
poráželi u Hejtmánků, jag je poráželi u Hejtmánků (Soběnov), zdůrazněná
mluva; to je ale skutečnost // voňi bili voli takoví splašení //
dali mu dva provazi, takle ale to bilo nebespeční (Soběnov); z okraje

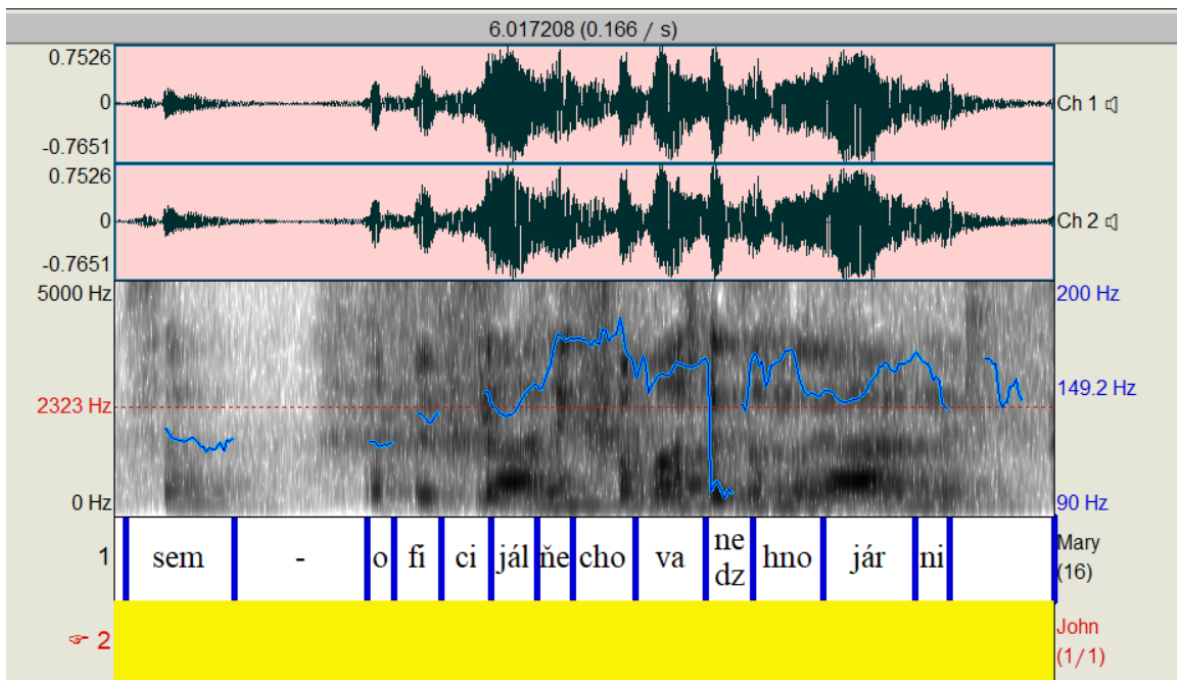
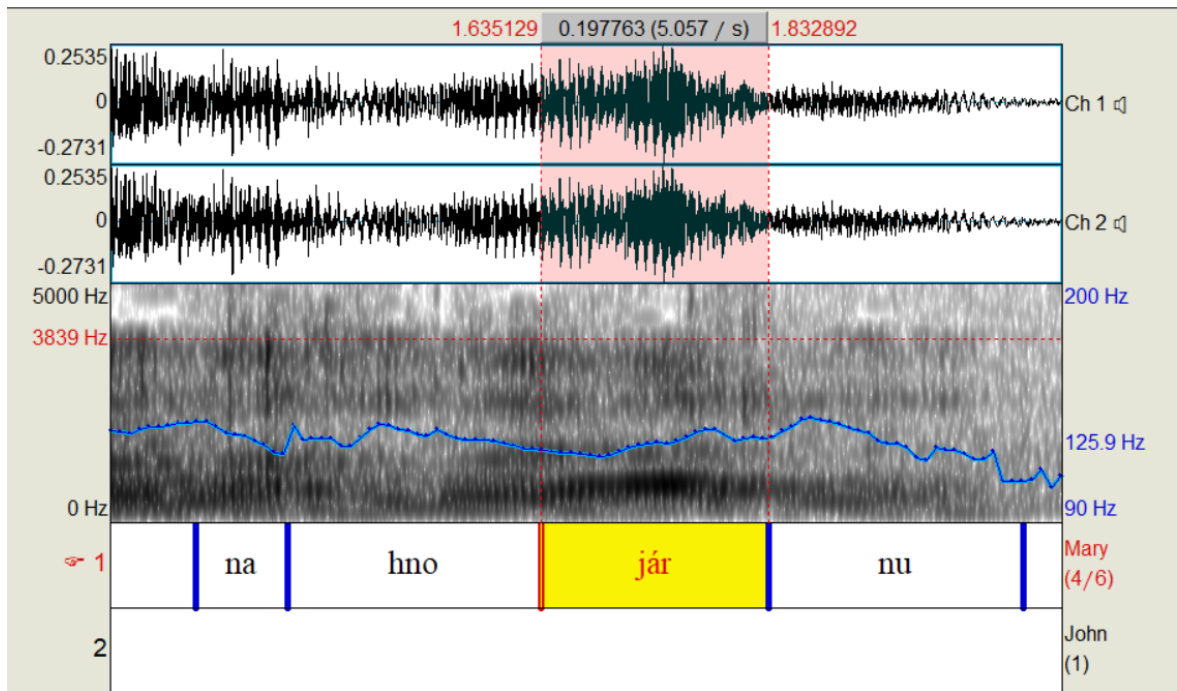
10 Spektrogramy – Praat

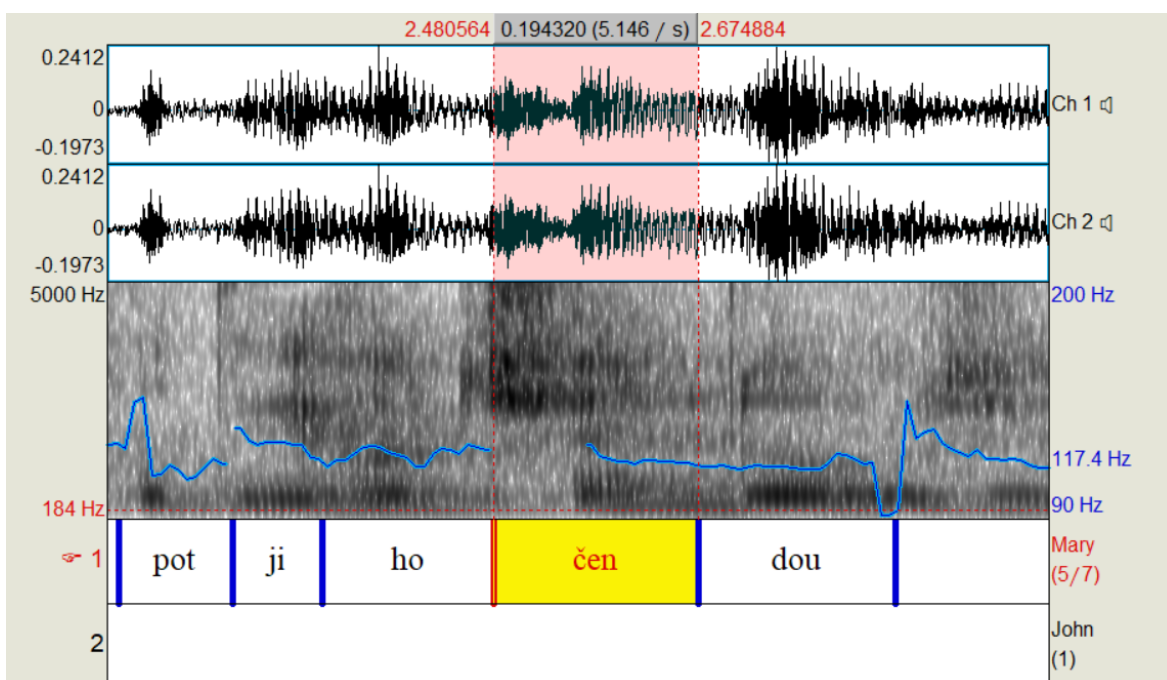
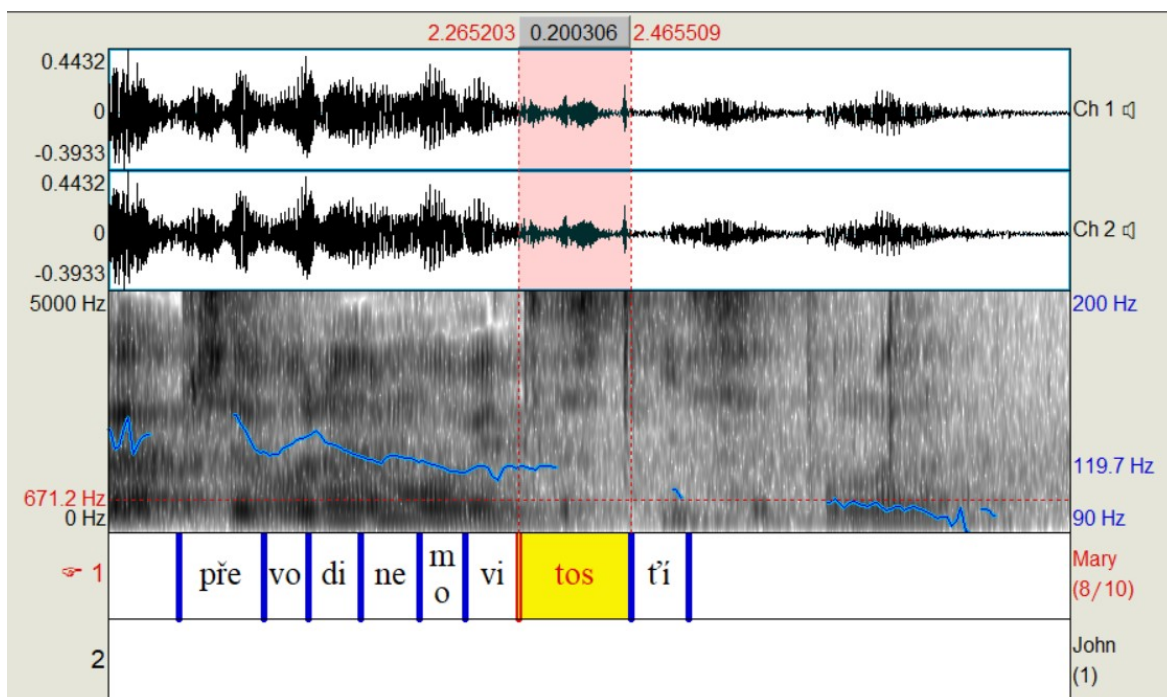
10.1 Spektrogramy – Rozhovor 1

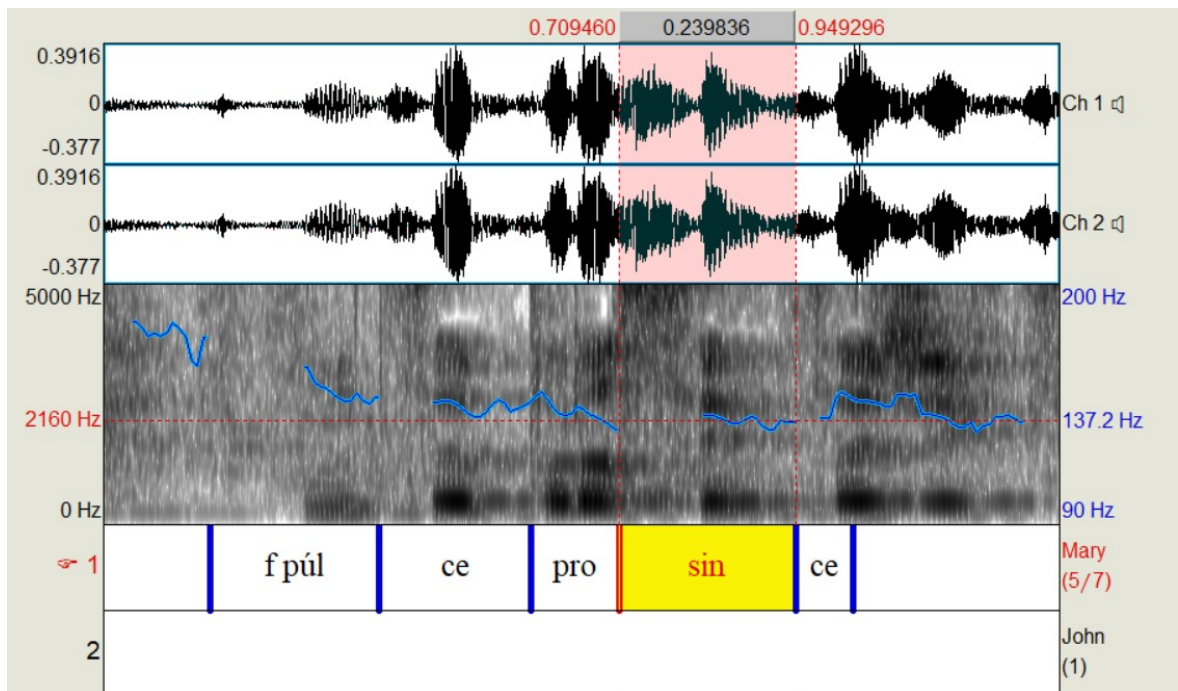
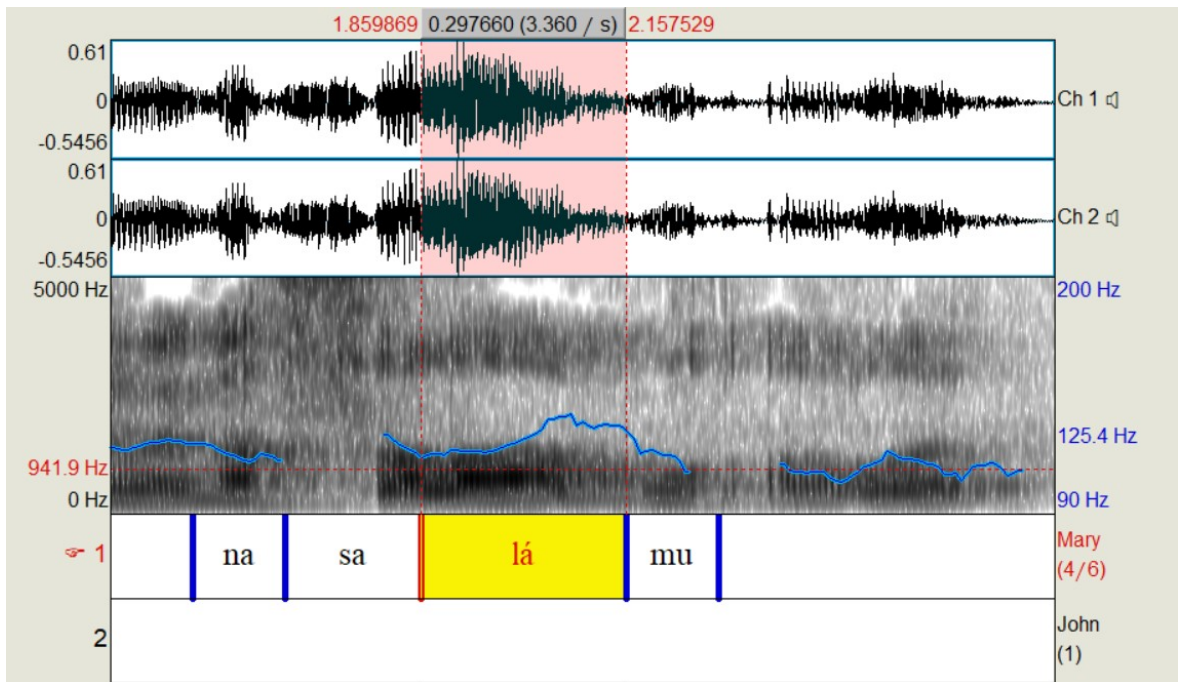

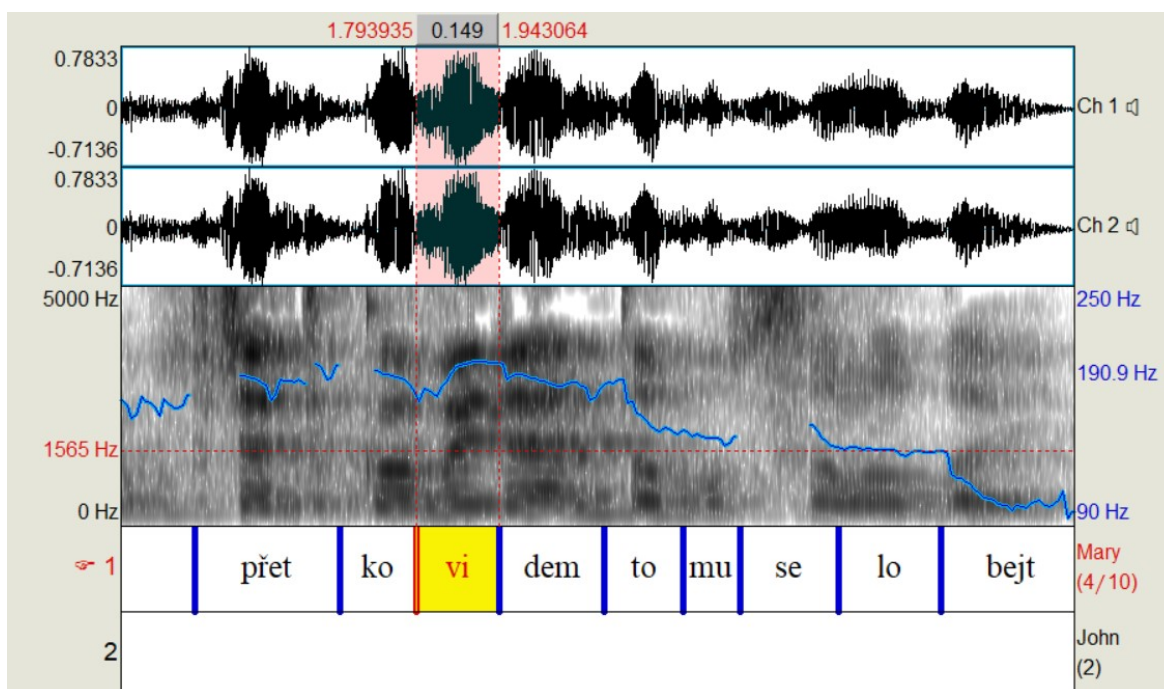
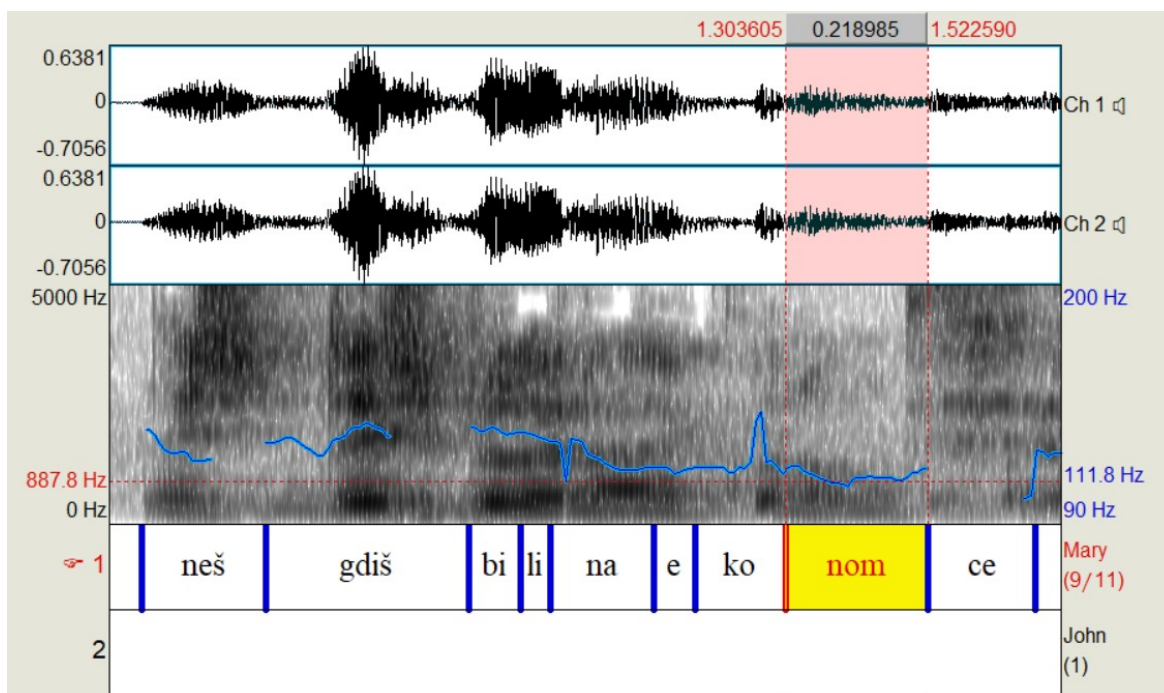

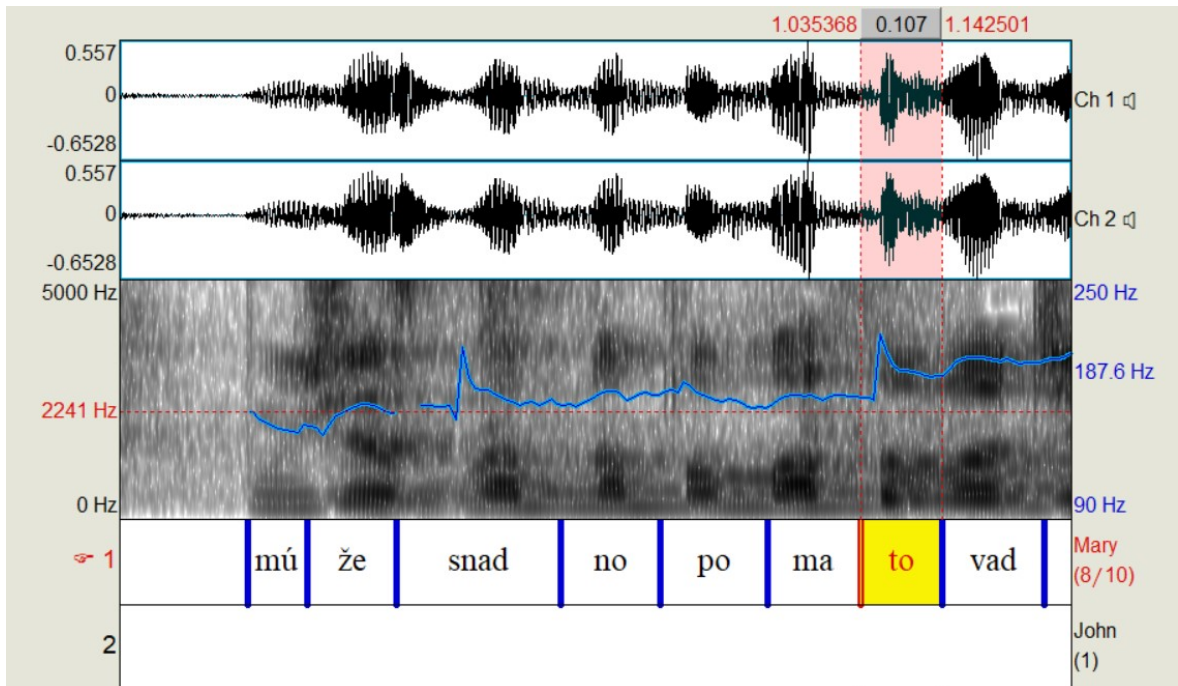
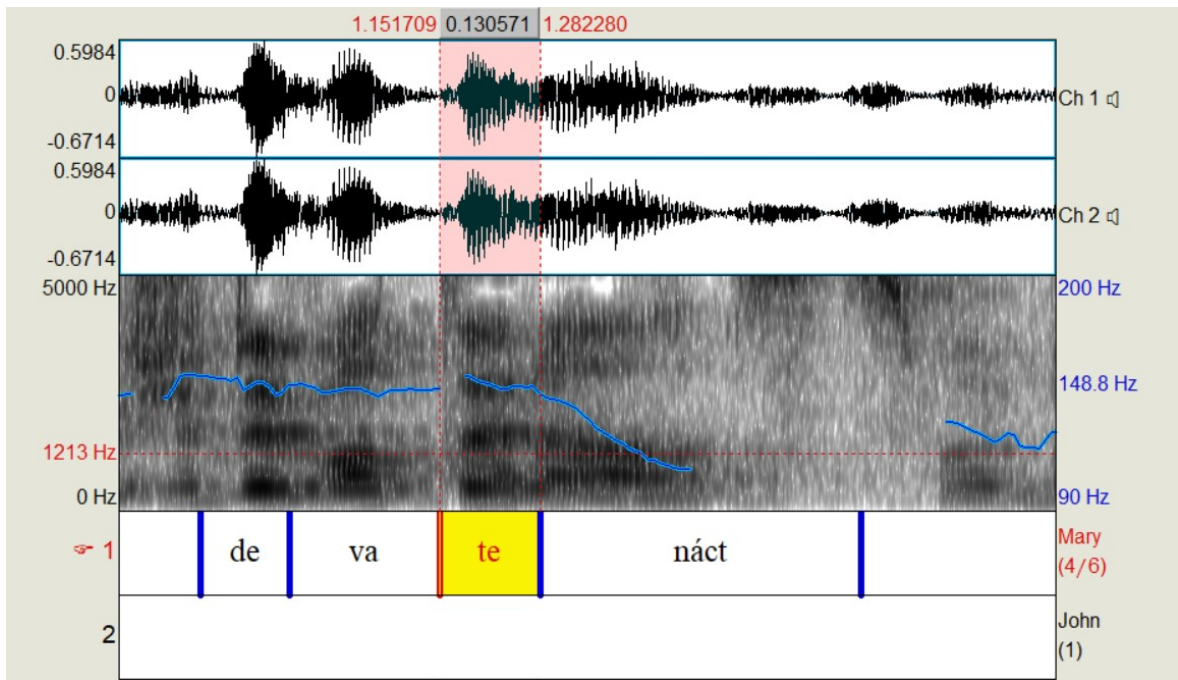

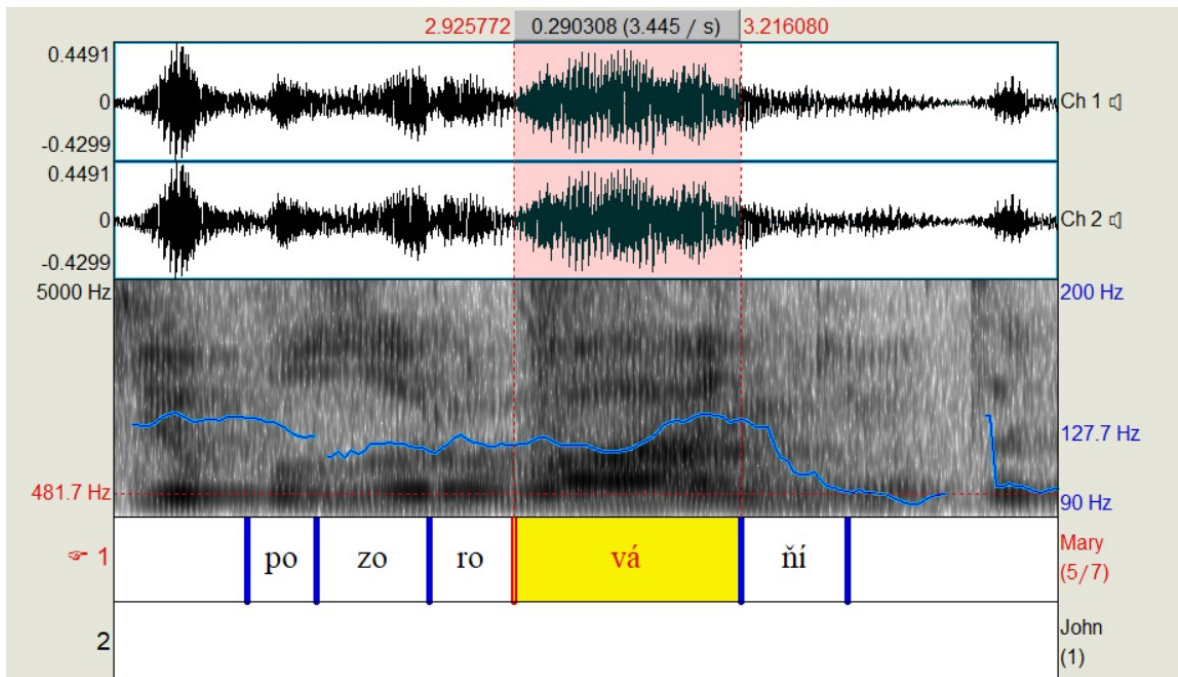
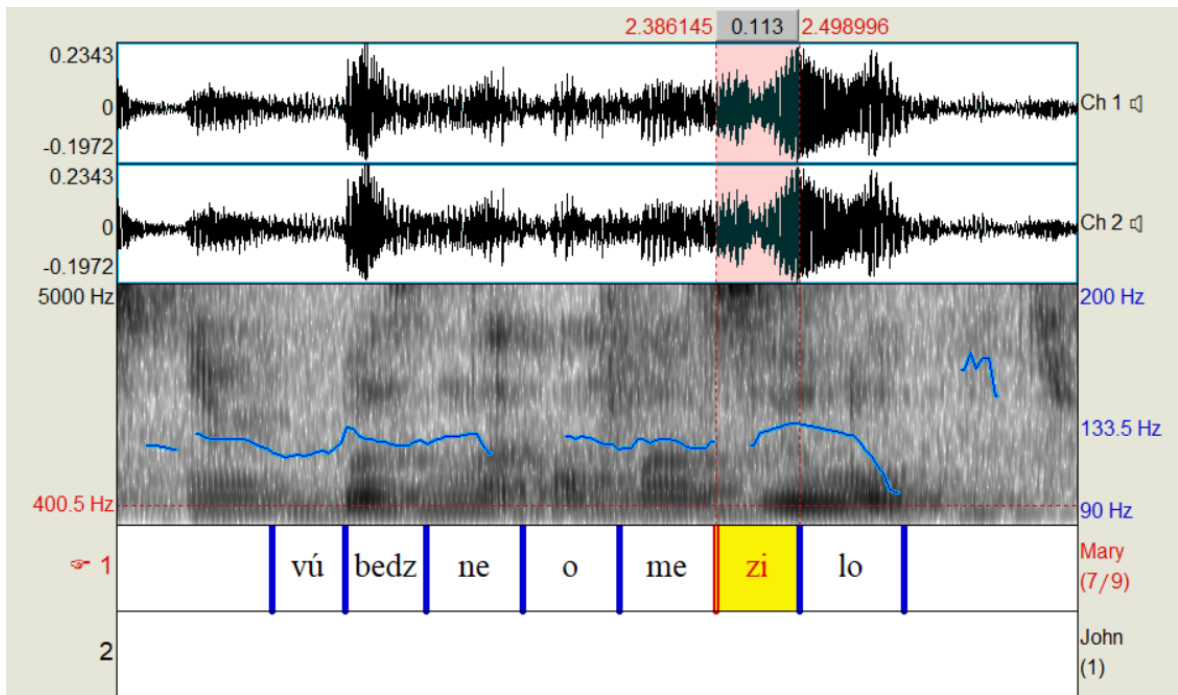

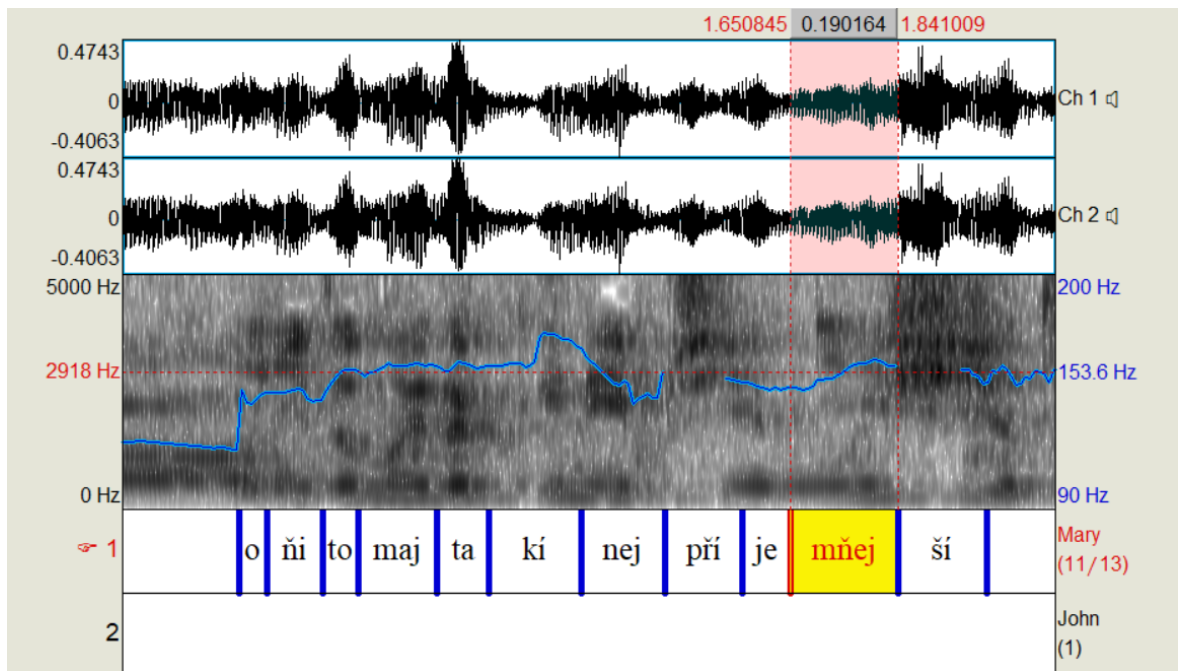
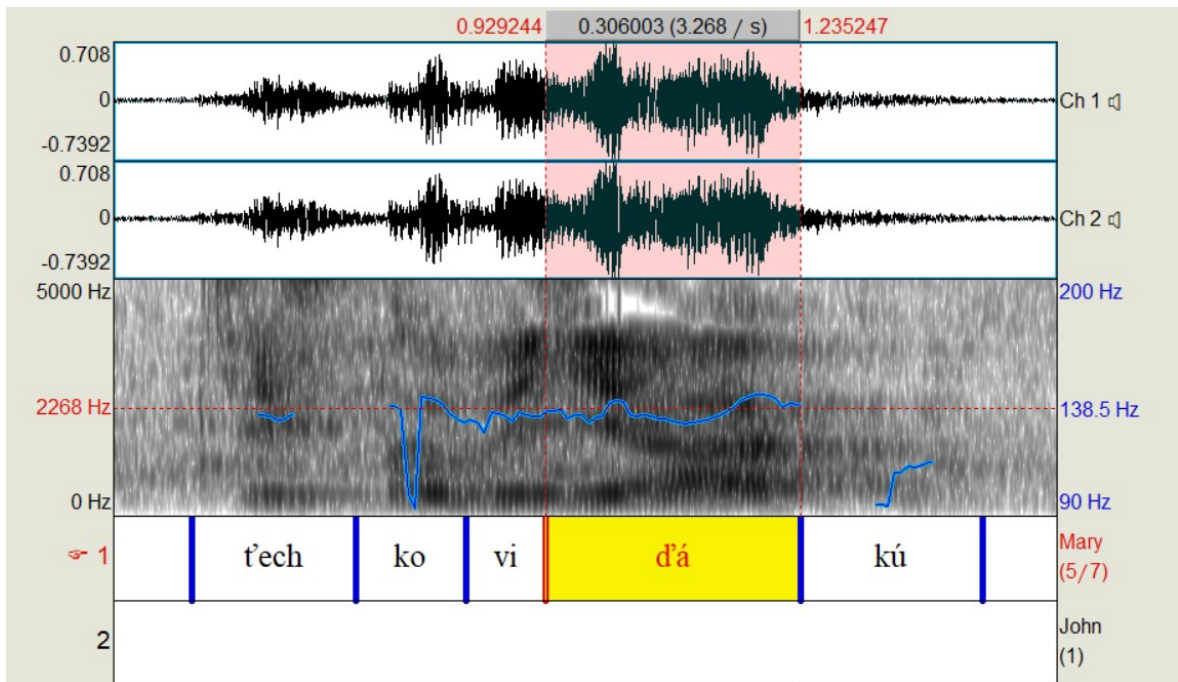

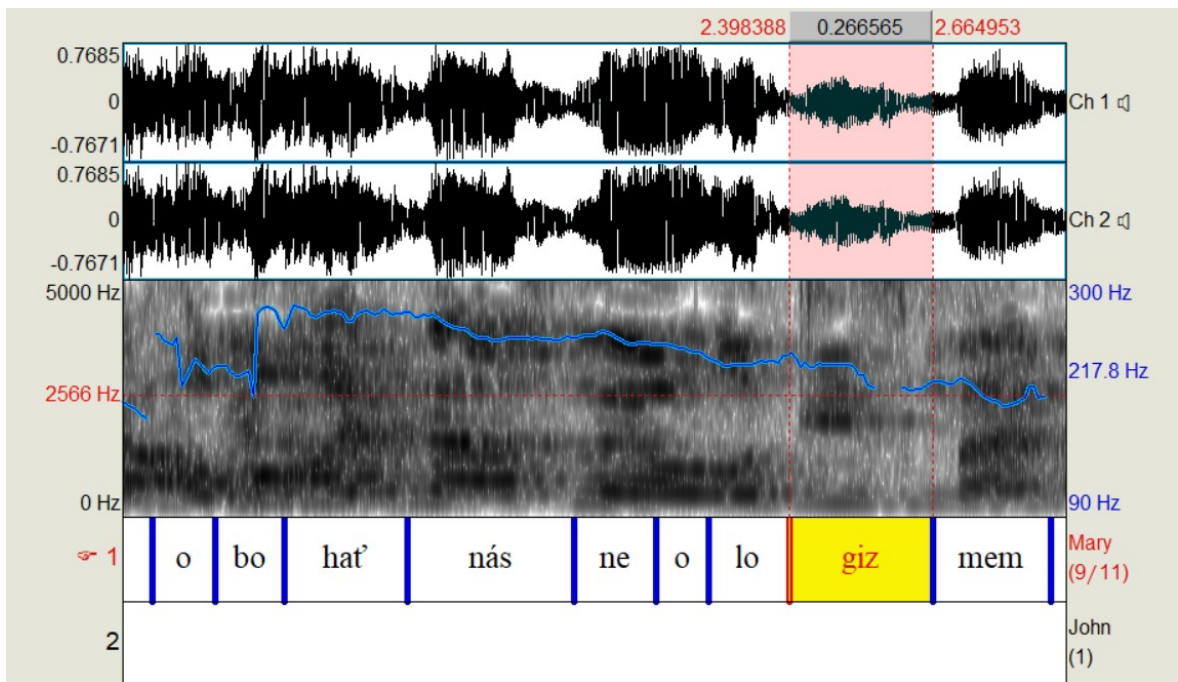
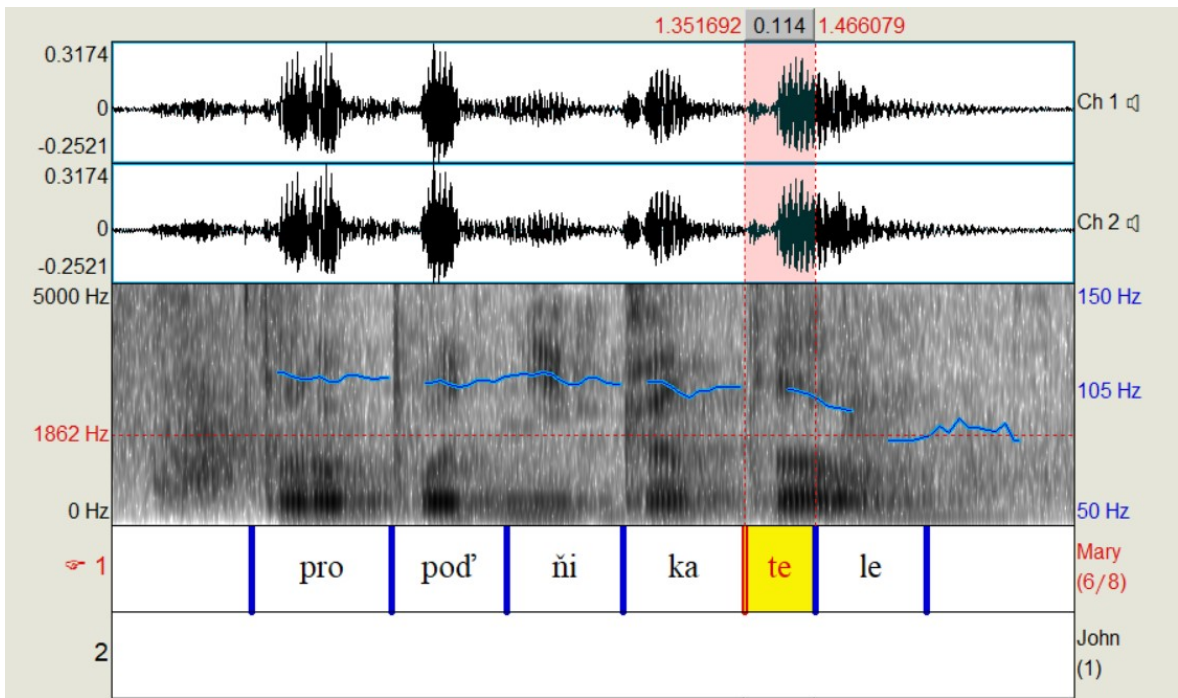

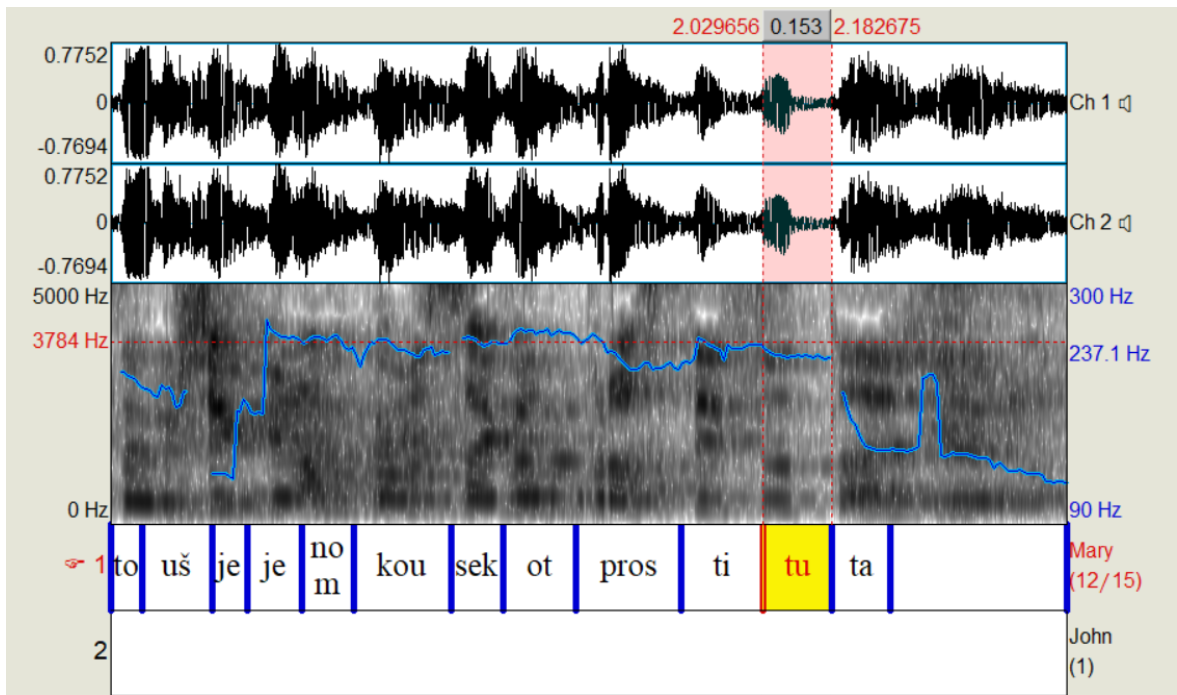

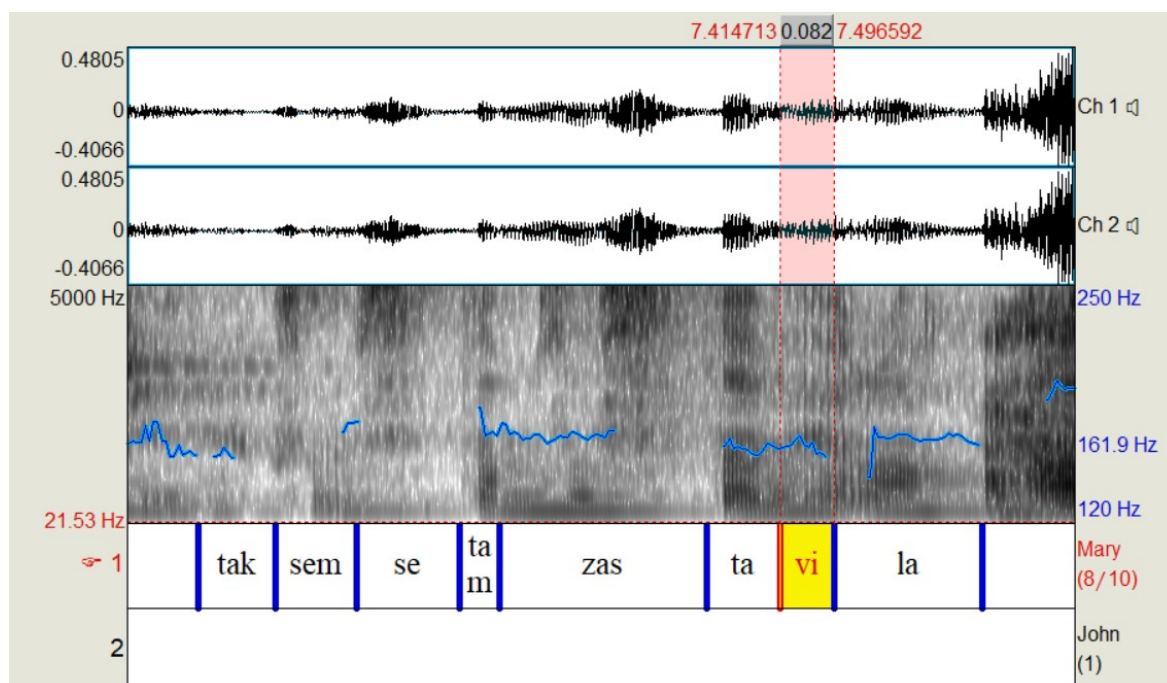
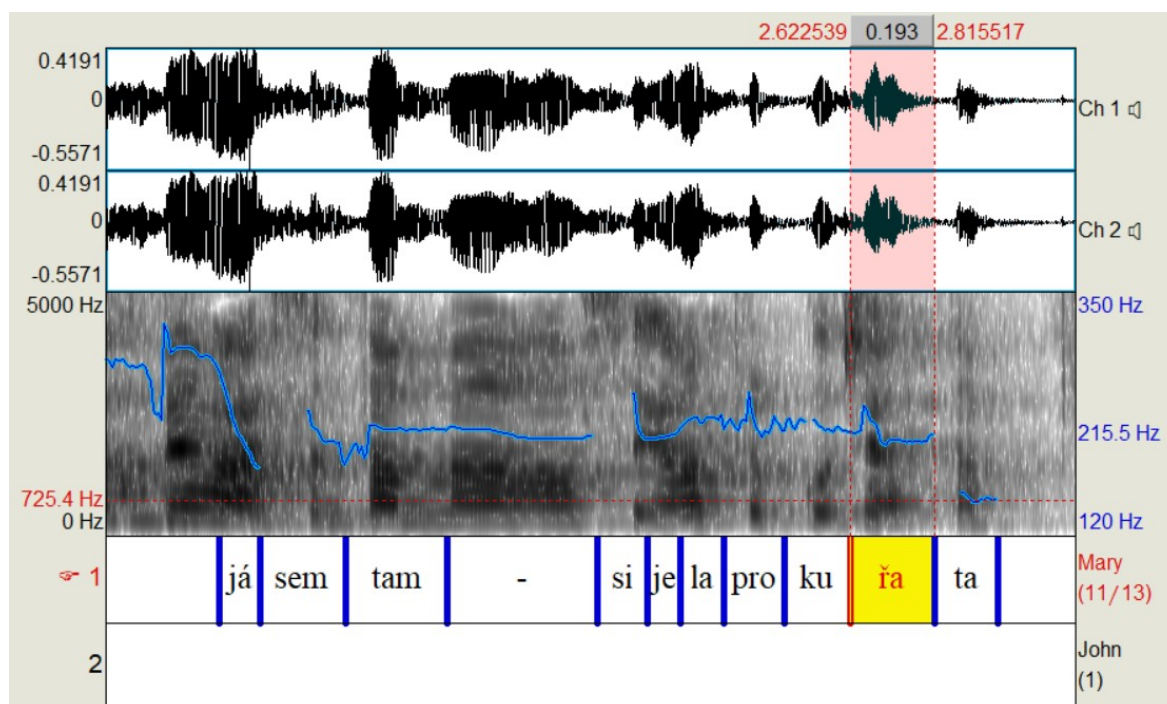

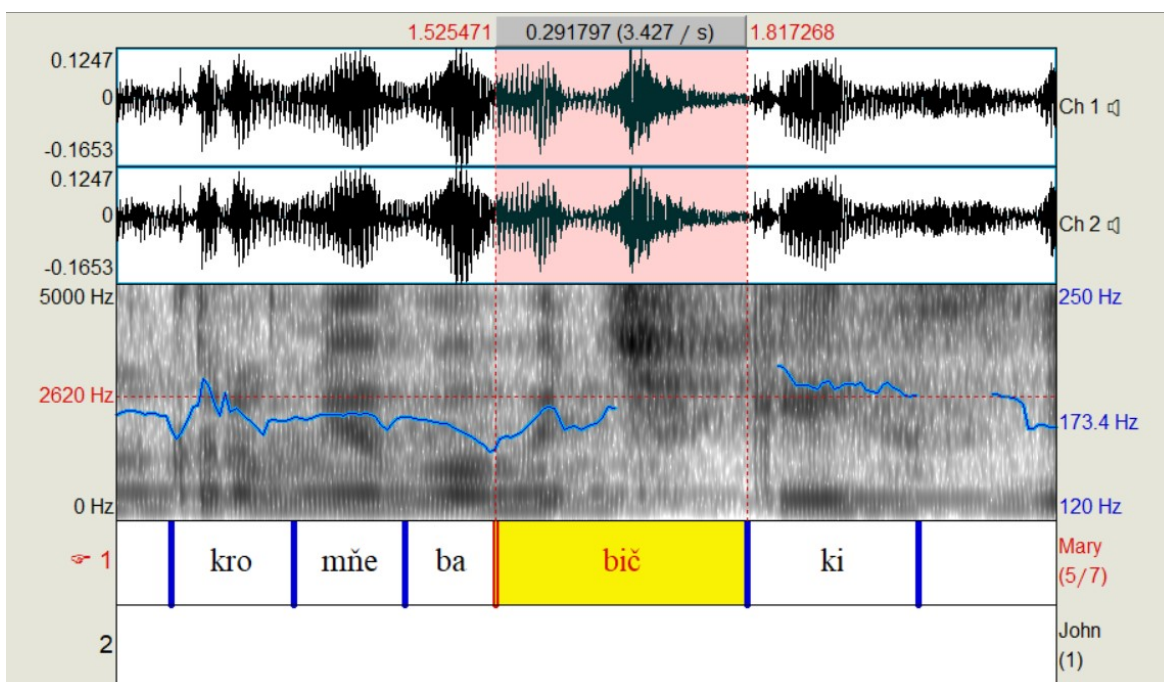
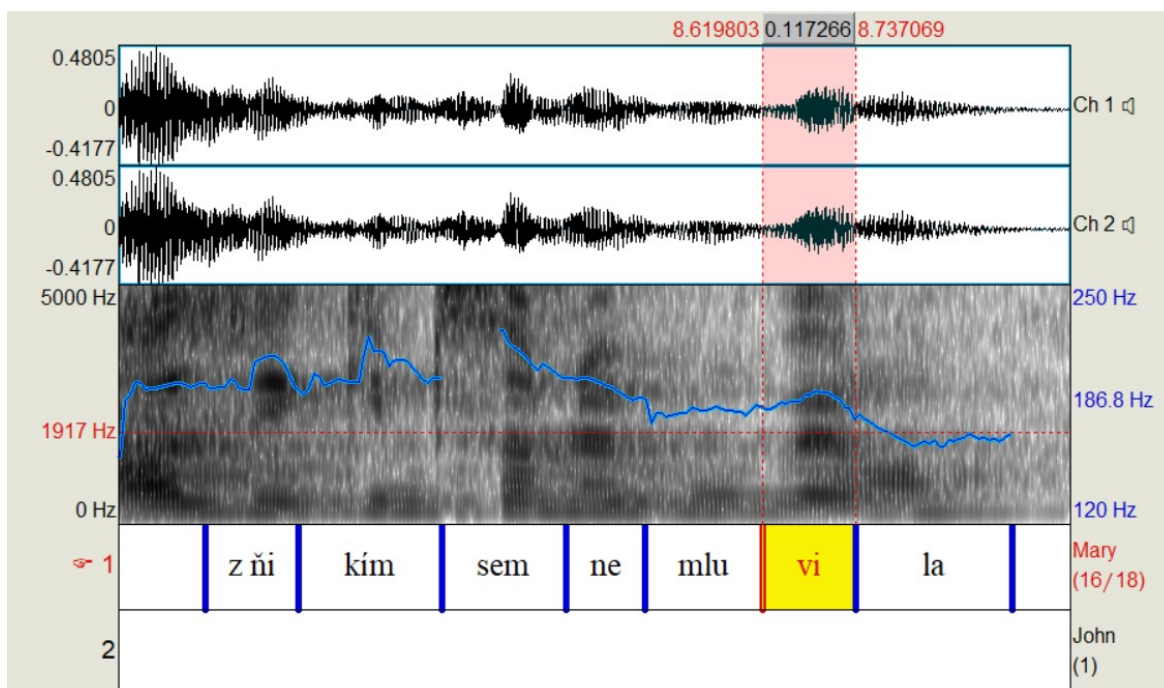

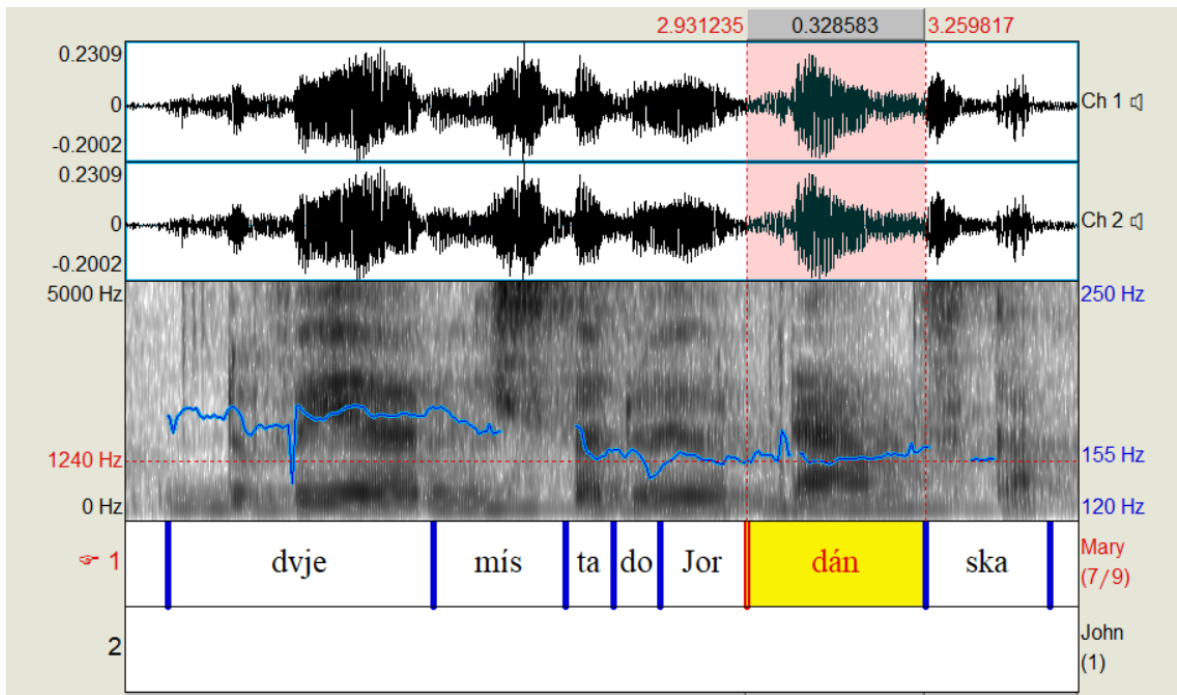

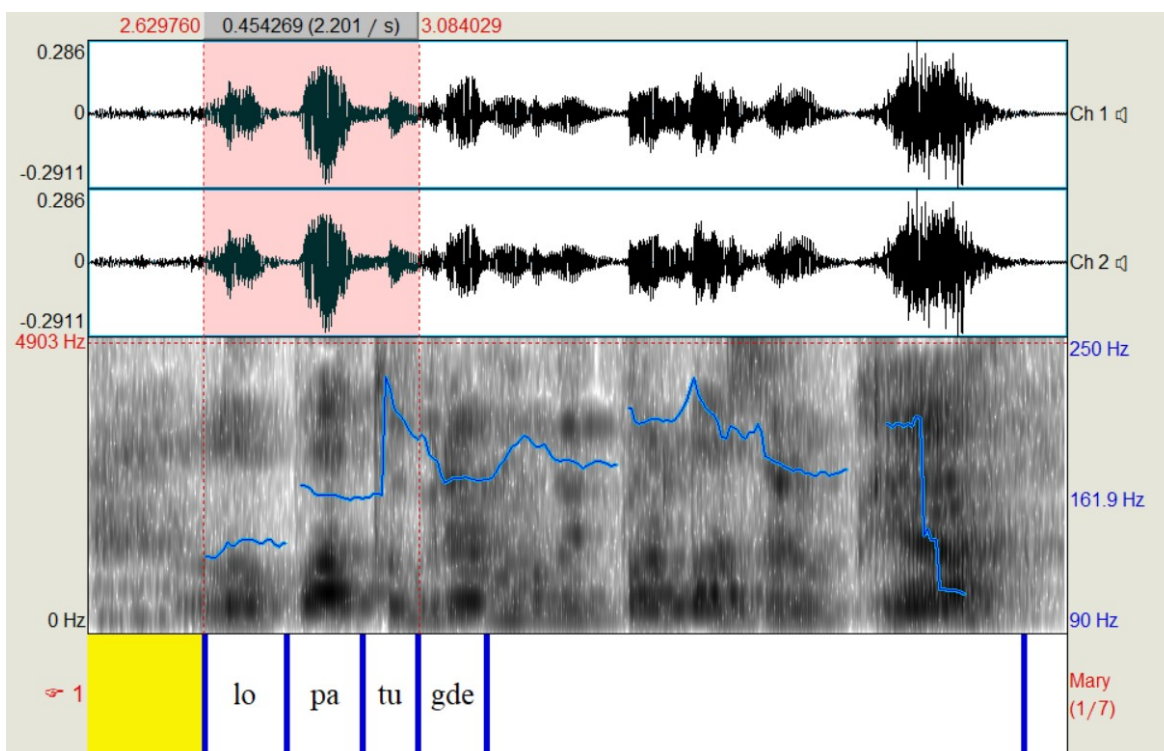
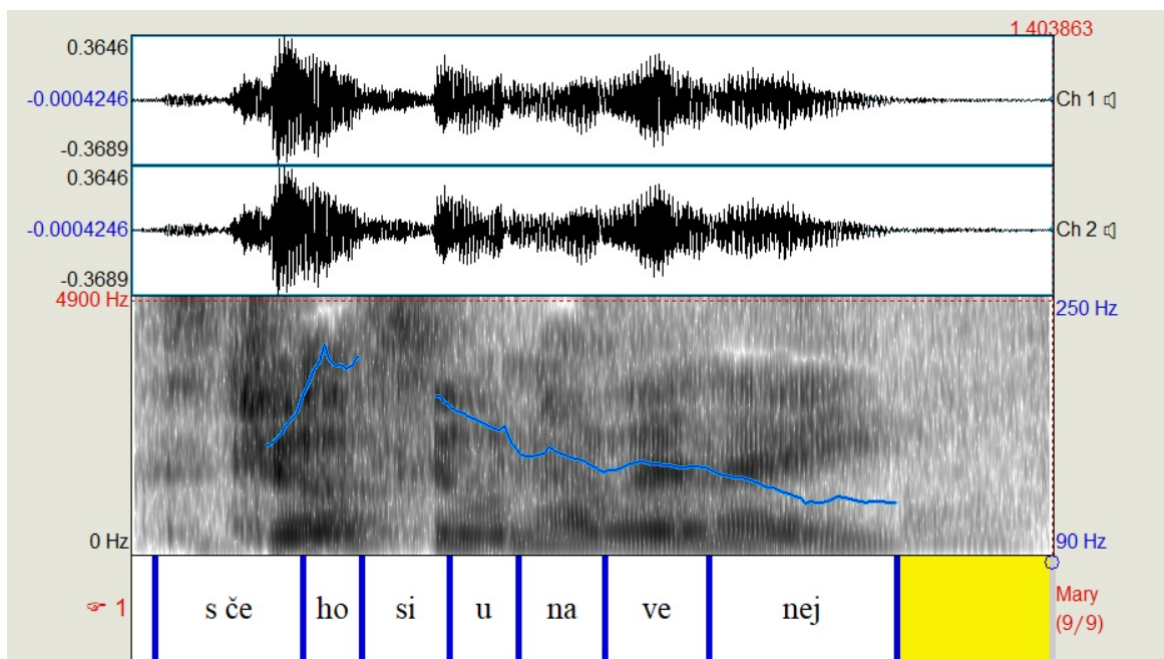
10.2 Spektrogramy – Rozhovor 2

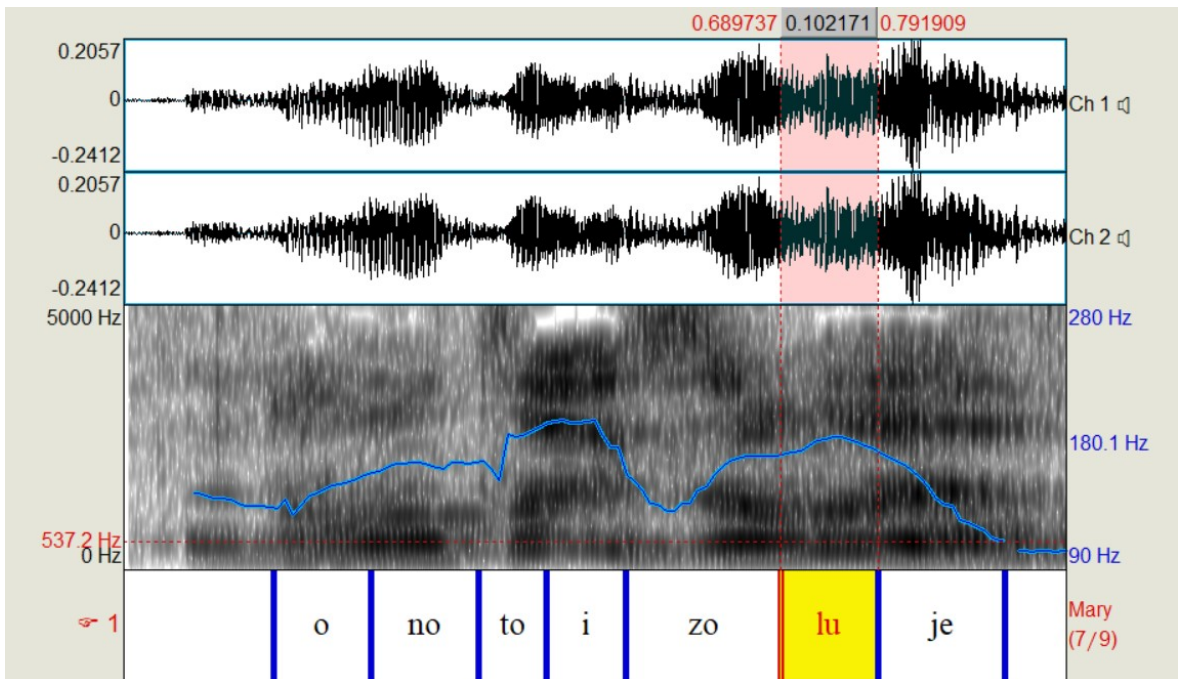
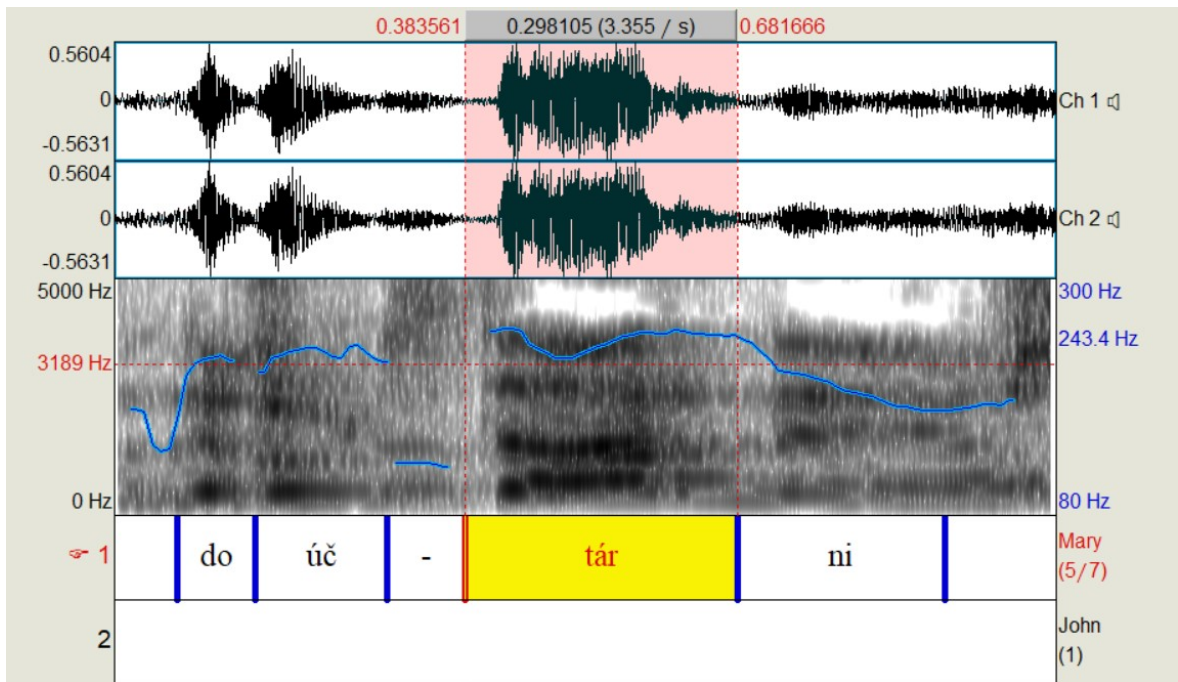

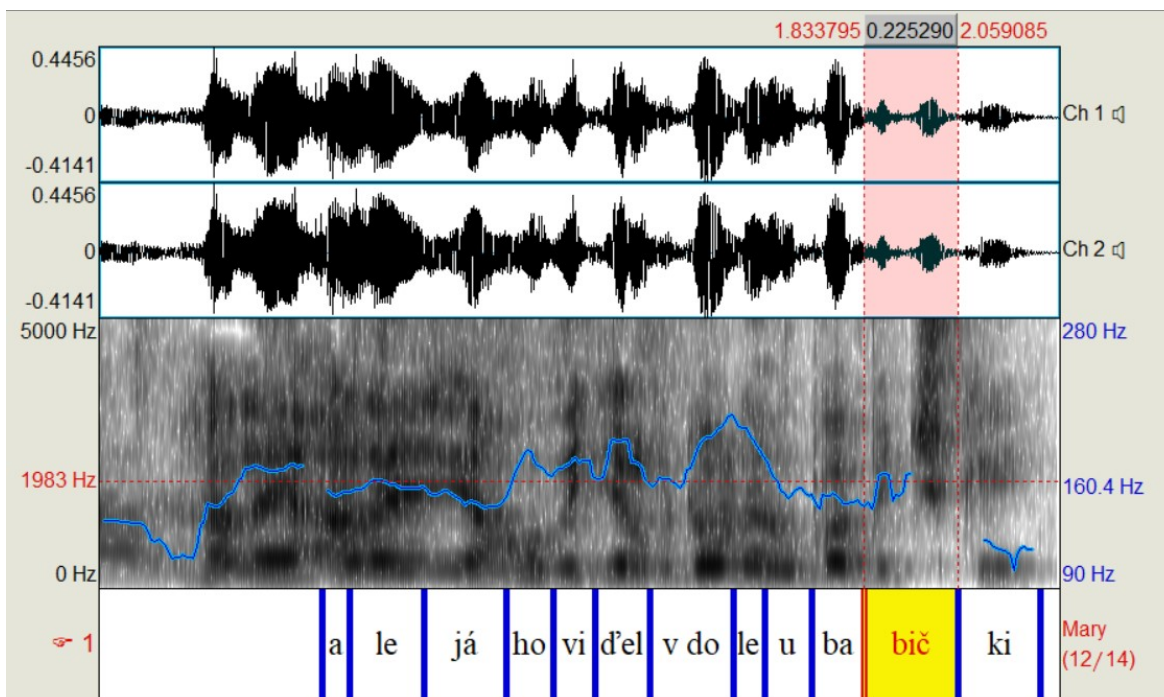
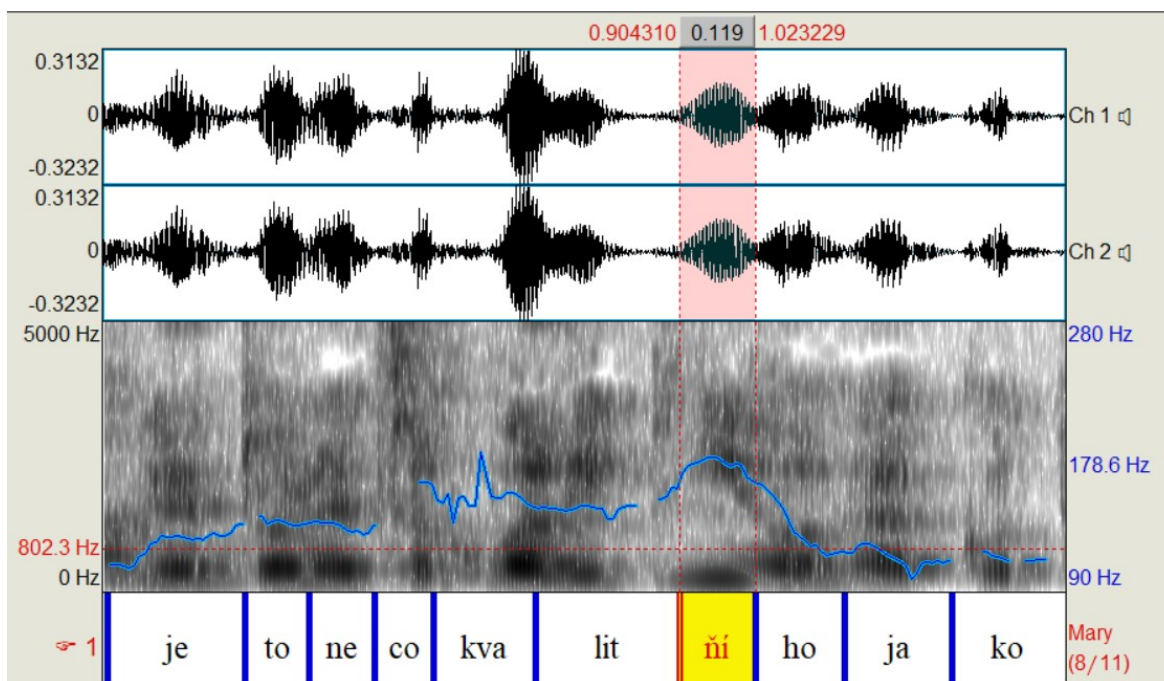

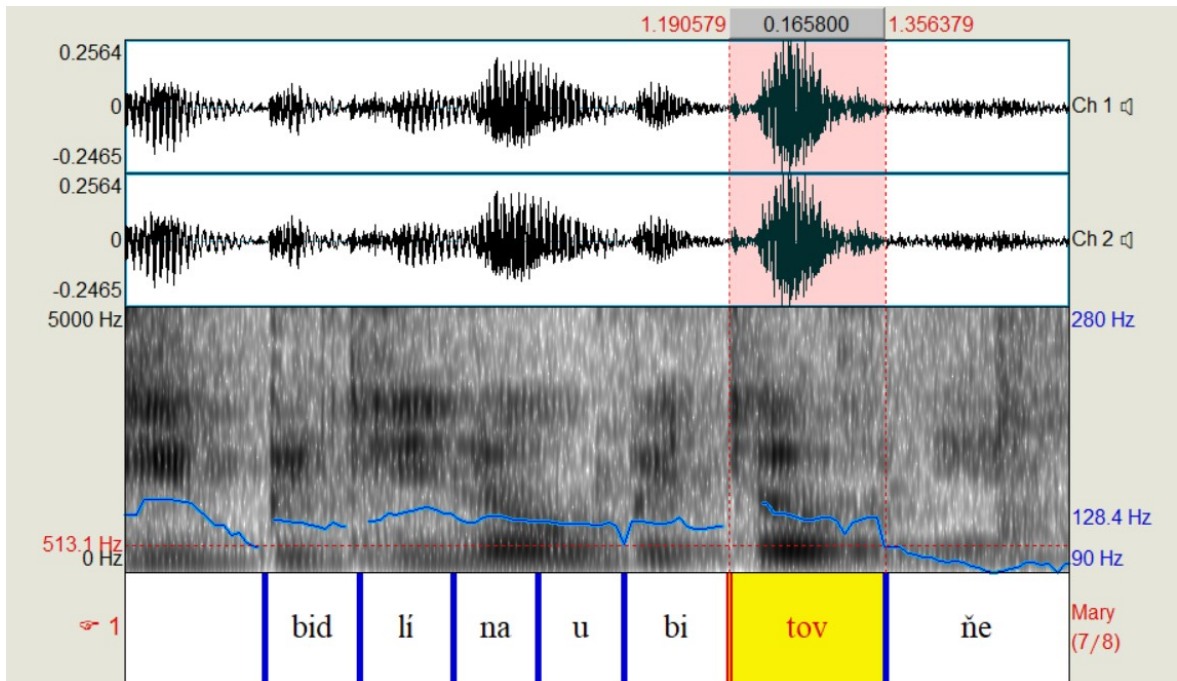
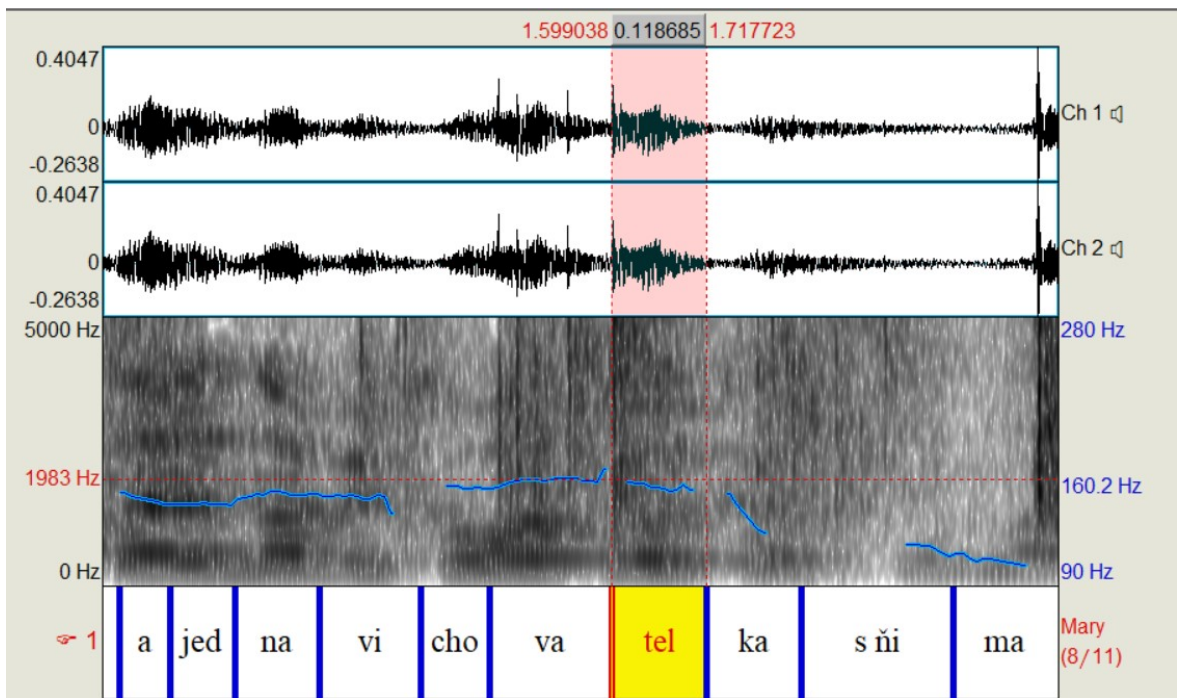

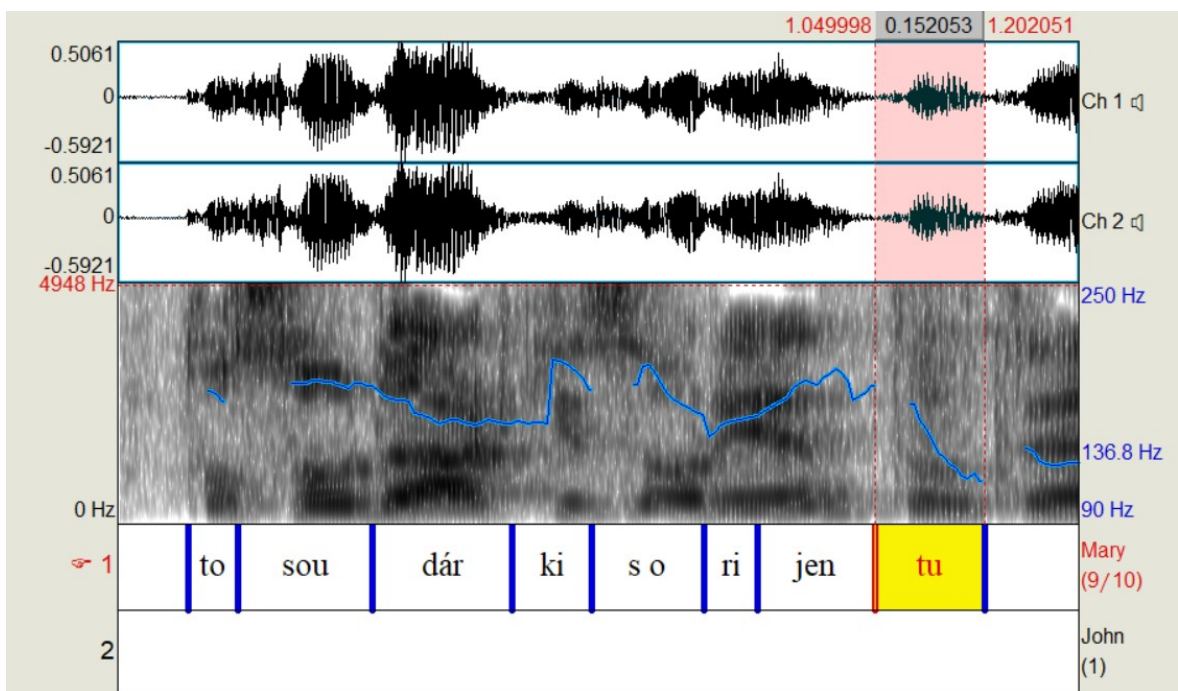
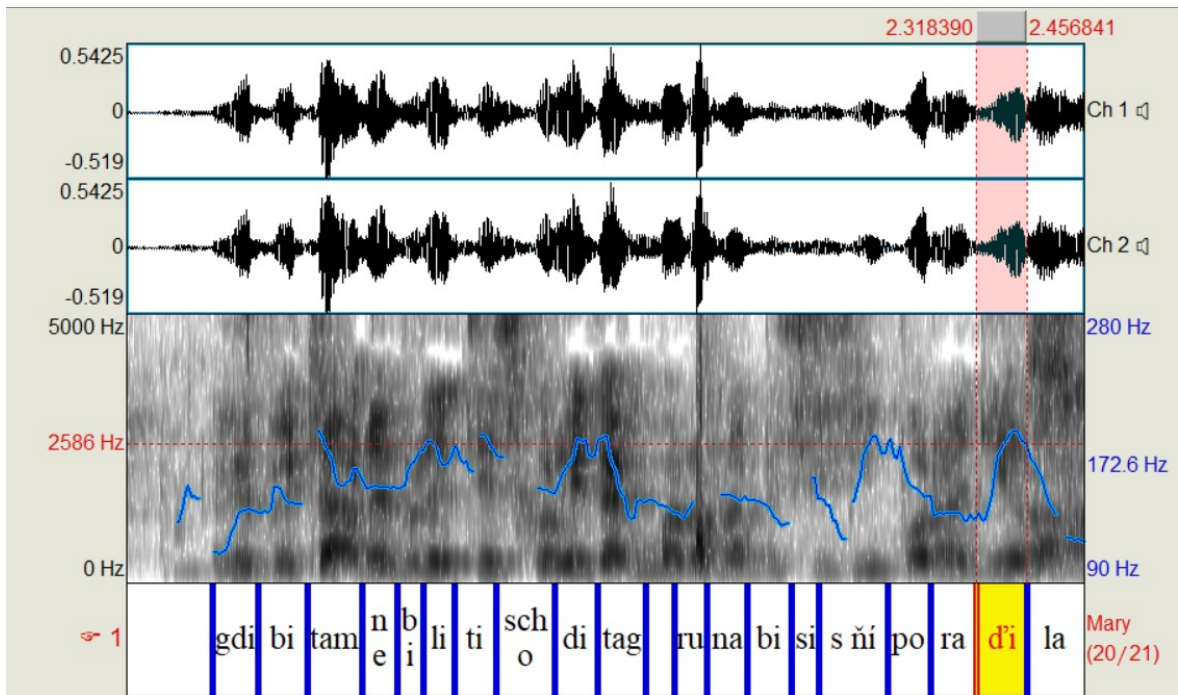
10.3 Spektrogramy – Rozhovor 3

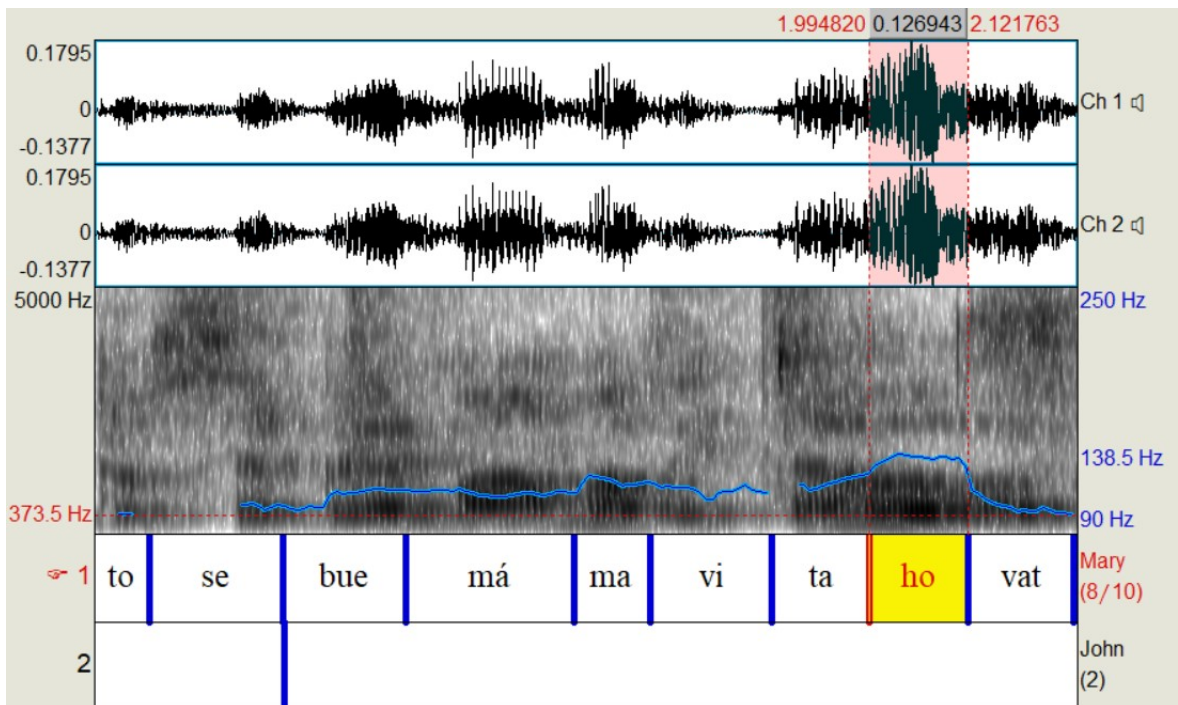
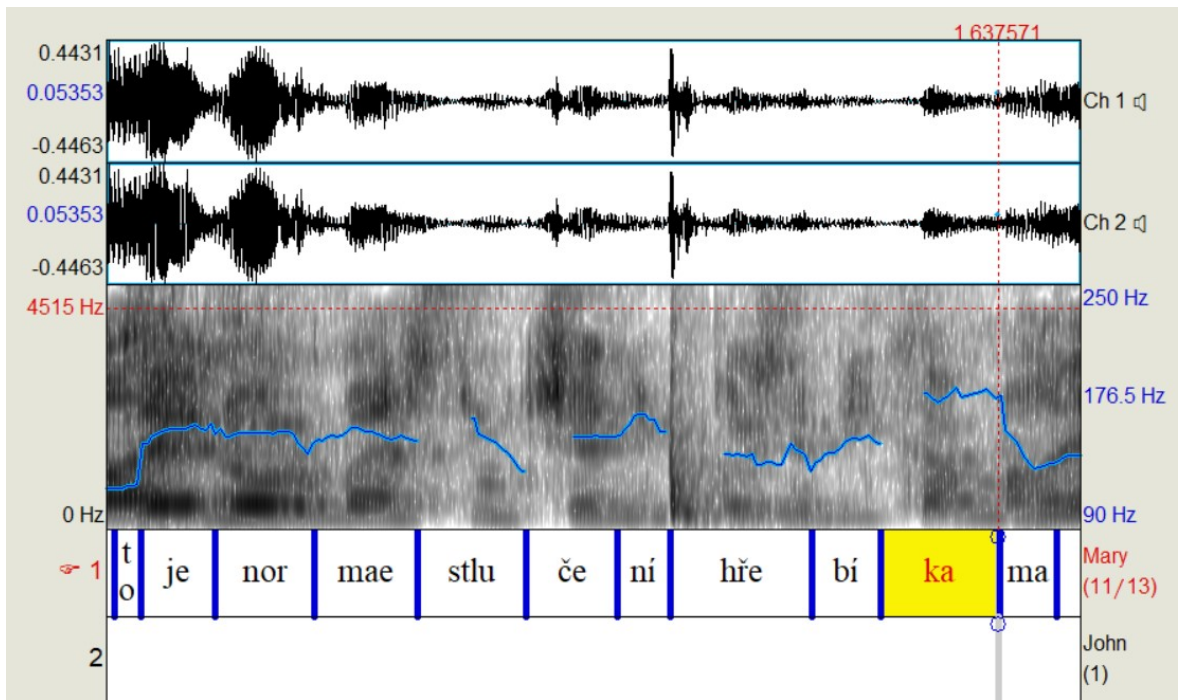

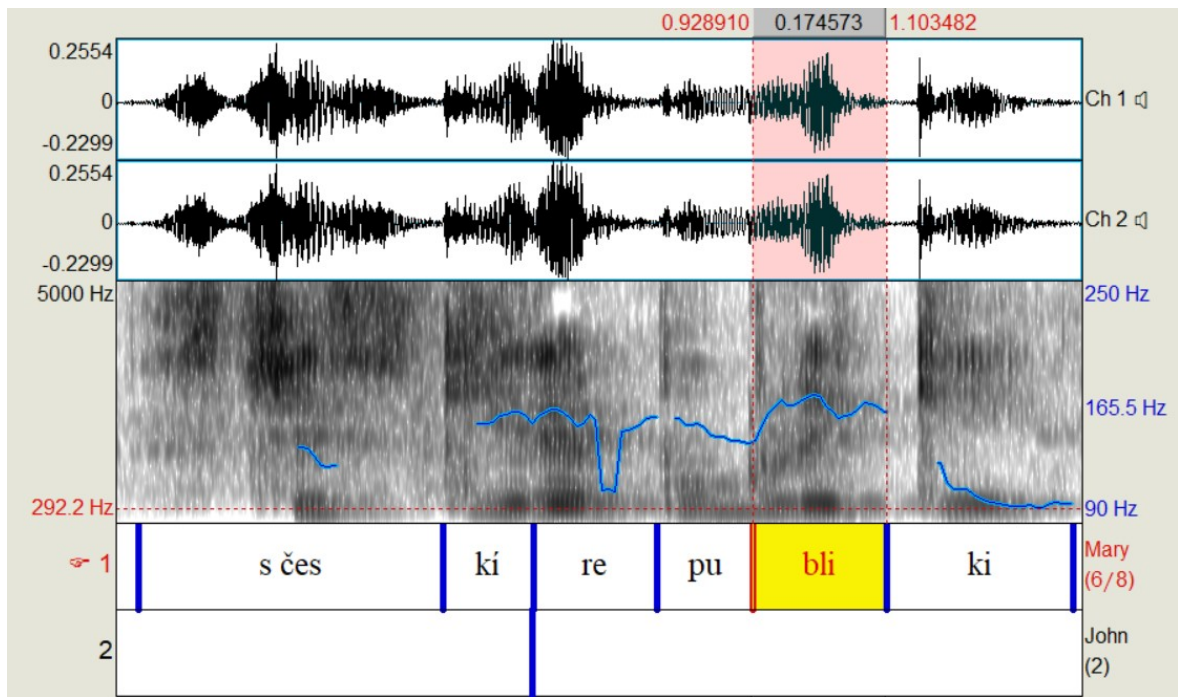
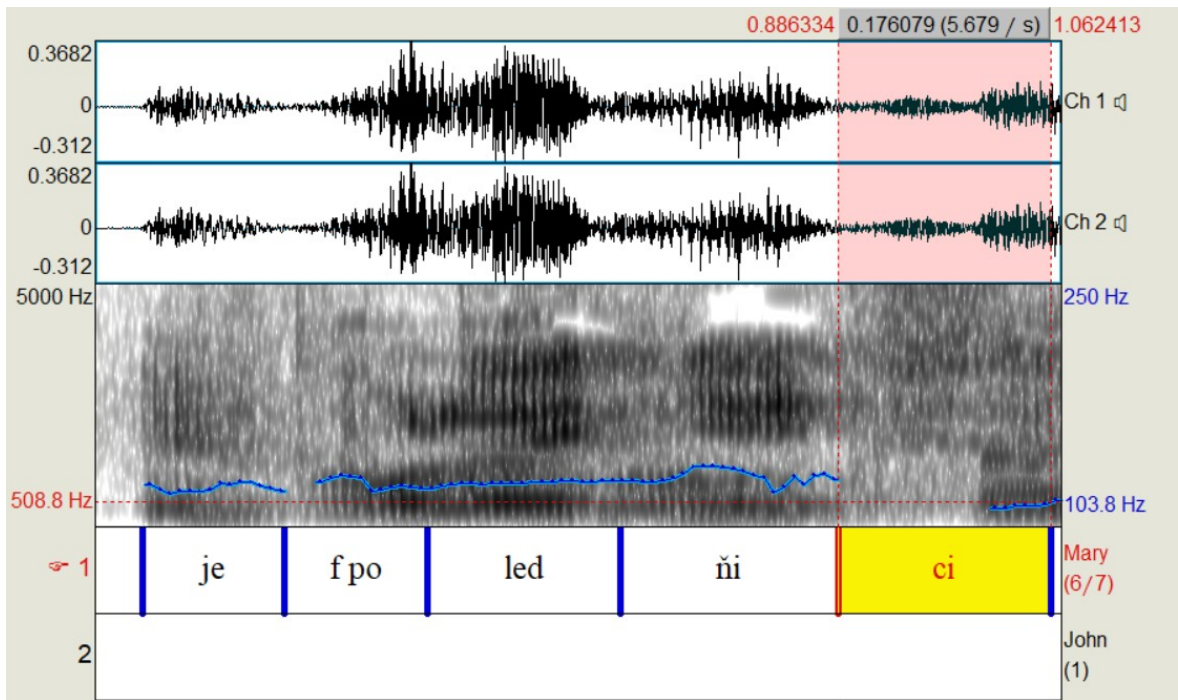

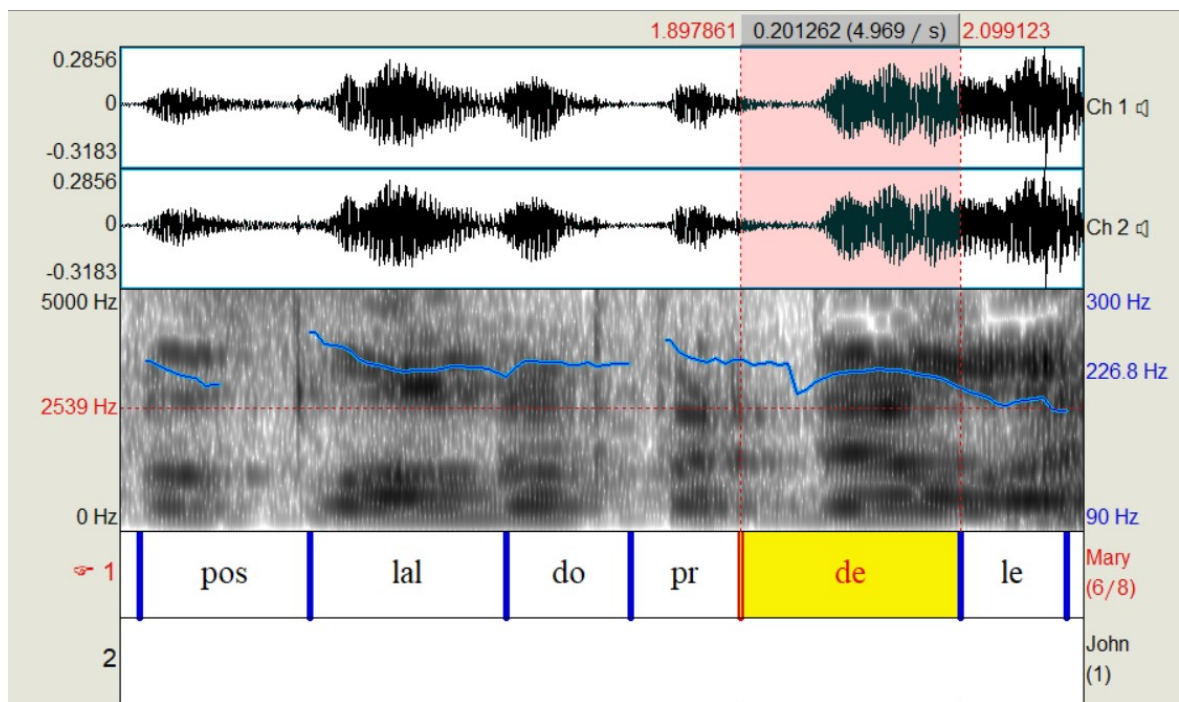
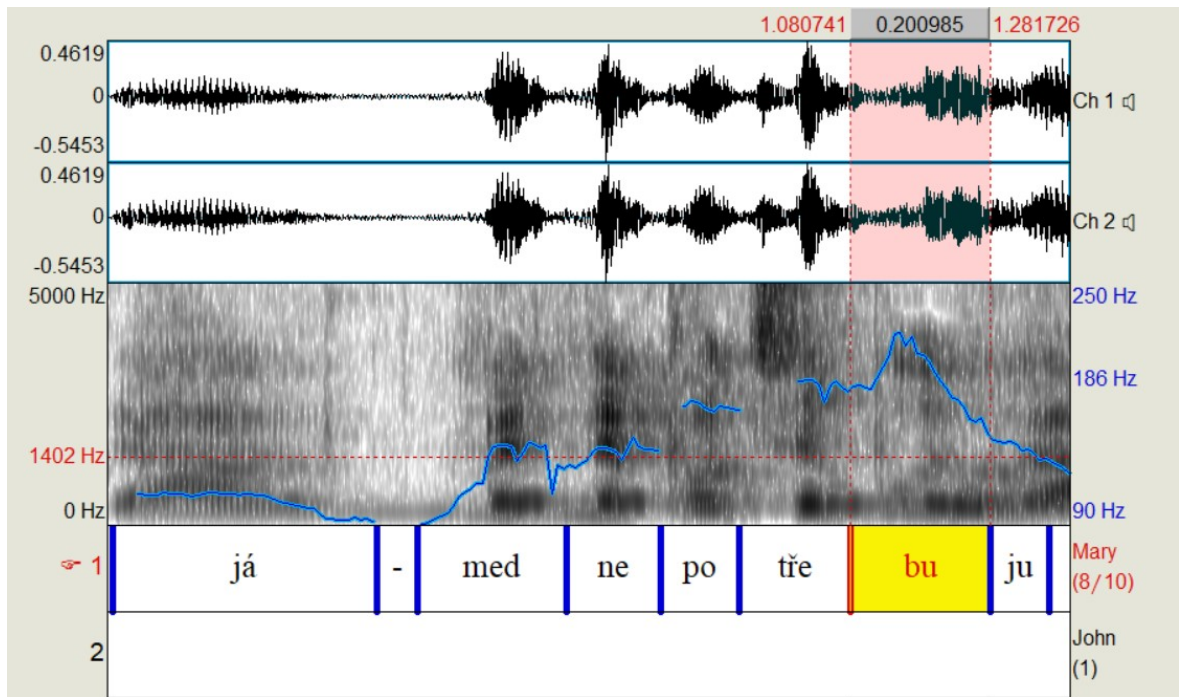

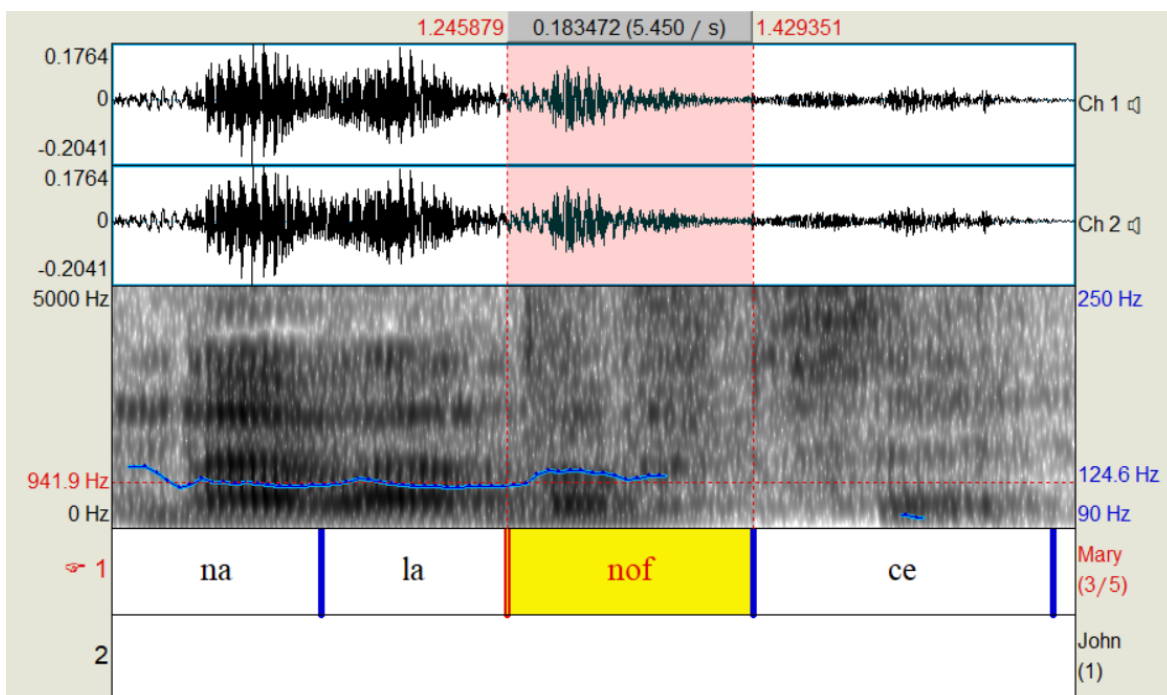
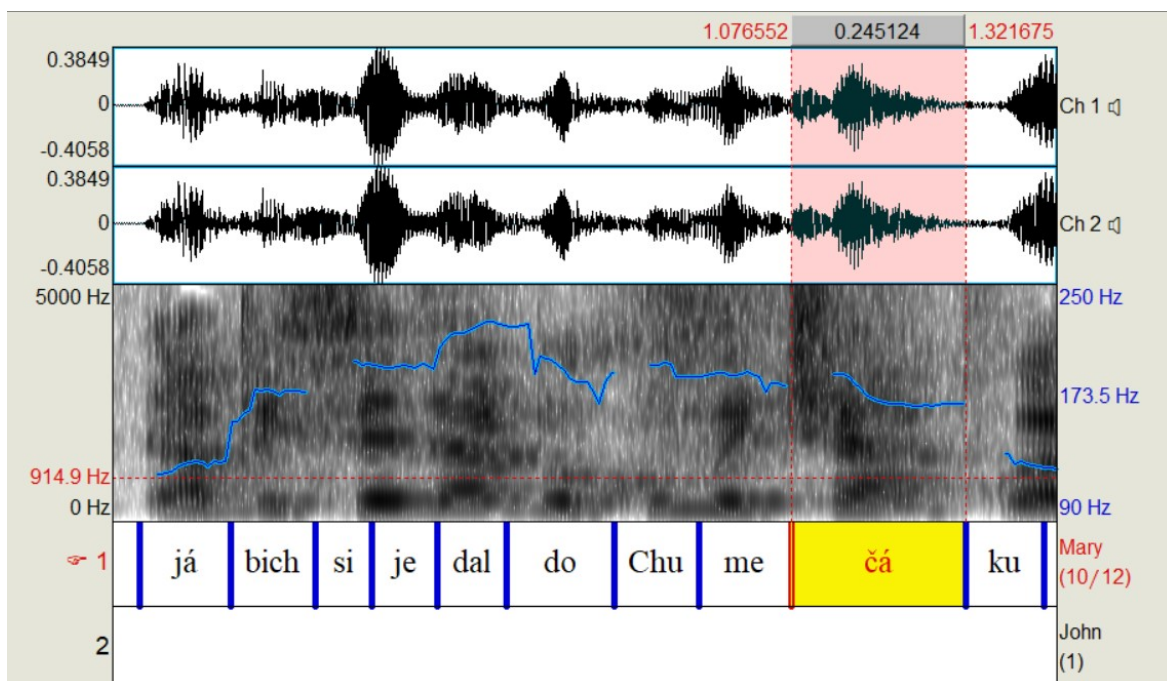

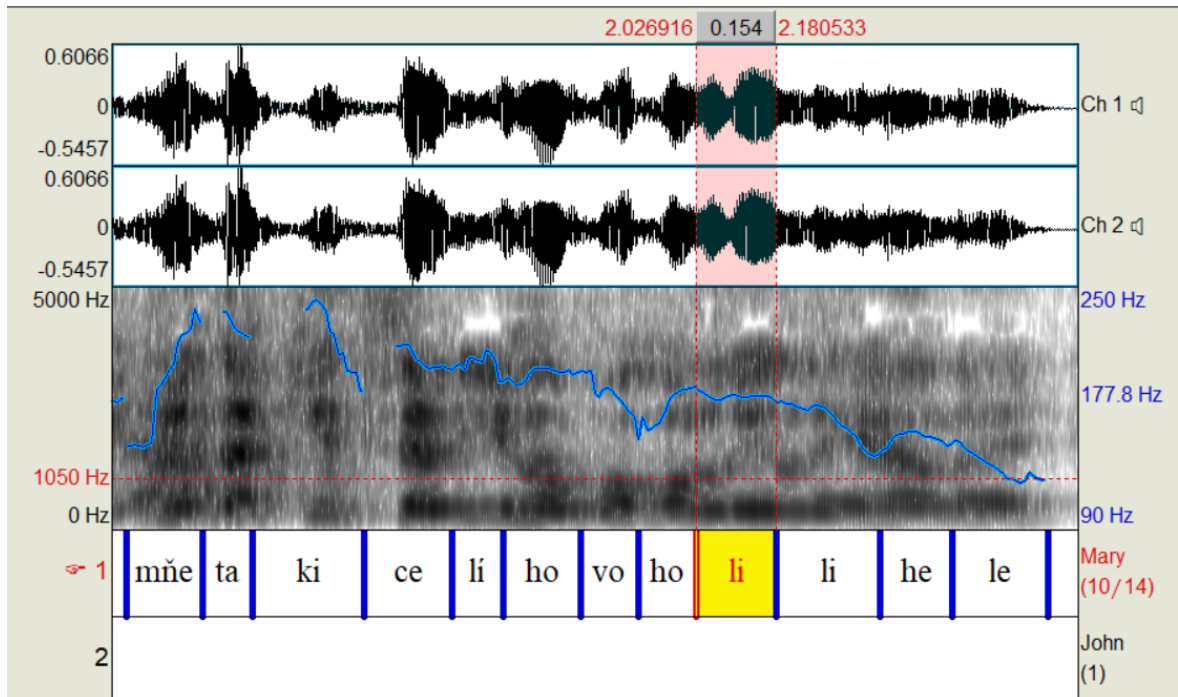
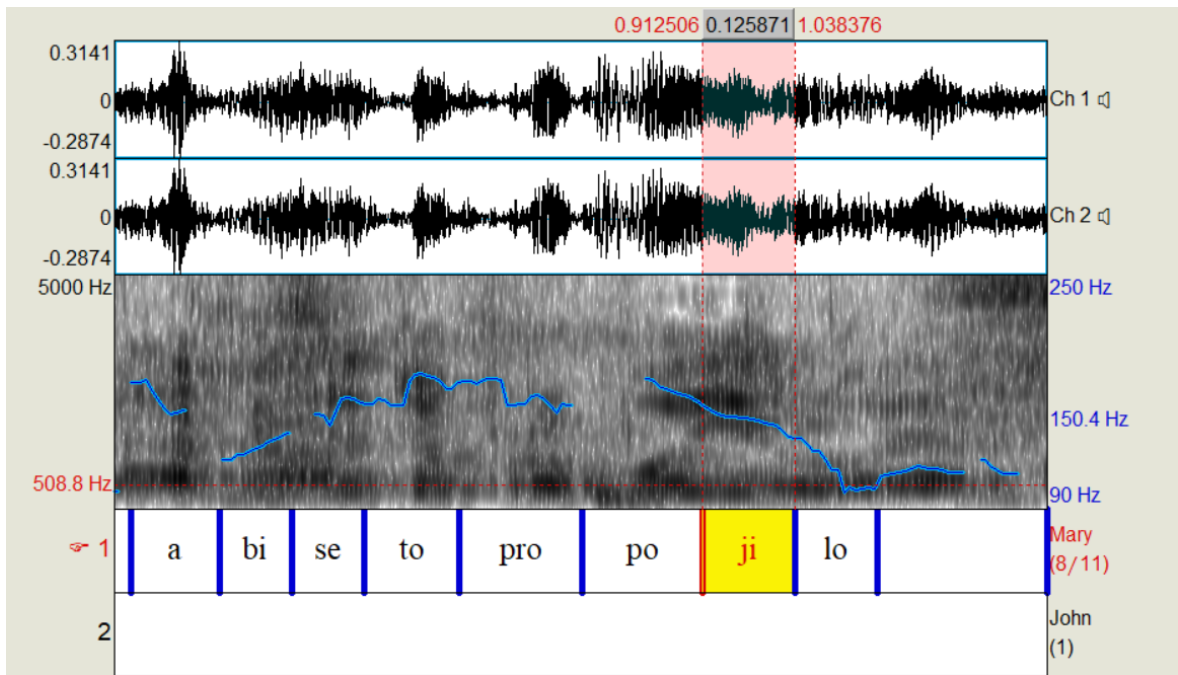

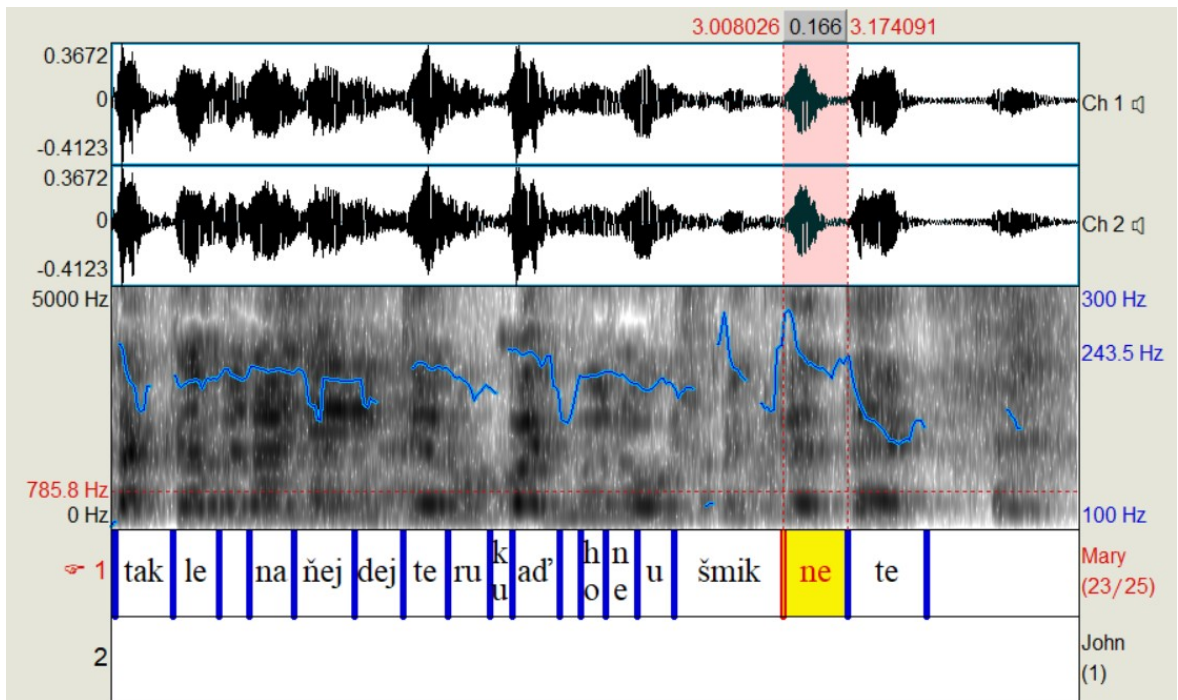

11 Záznamy – rozhovory

Záznamy jsou uloženy na předplaceném internetovém cloudu. Odkazy na webové adresy, na nichž jsou záznamy rozhovorů uloženy, jsou zašifrovány pod následujícími QR kódy. K jejich rozšifrování je třeba použít čtečku QR kódů.

11.1 Záznam – Rozhovor 1

11.2 Záznam – Rozhovor 2

11.3 Záznam – Rozhovor 3

